

Polemika al-Ḥadždžádža ibn Júsufa ath-Thaqafího s mladíkom na základe rukopisných prameňov z Berlínskej štátnej knižnice a Univerzitnej knižnice v Bratislave¹

Zuzana Gažáková

Kľúčové slová: al-Ḥadždžádž ibn Júsuf, Tisíc a jedna noc, arabská ľudová literatúra, Bašagićova zbierka islamských rukopisov.

Predhovor

Univerzitná knižnica v Bratislave disponuje ojedinelým fondom arabských, perzských a tureckých (osmanských) rukopisov a tlačí, ktorý získala v roku 1924² od známeho bosnianskeho literáta, orientalistu, múzejníka a politika Dr. Safweta Bega Bašagića (1870 – 1934).³ Fond v porovnaní s inými orientálnymi rukopisnými zbierkami vo svetových knižniciach nevyniká svojím rozsahom, pozoruhodný je však obsahom. Nájdeme v ňom 284 rukopisných zväzkov, ktoré obsahujú 393 arabských, 117 osmanských a 88 perzských diel vrátane niekoľkých raritných prác napísaných arab-

¹ Táto vedecká monografia bola vypracovaná v rámci grantov VEGA 1/0611/20 *Arabský jazykovedný systém, odchýlky od spisovnej normy a tematické špecifiká vo vybraných rukopisných textoch* a VEGA 1/0765/24 *Paleografická, obsahová a jazyková stránka vybraných arabských rukopisov s prihliadnutím na kodikologické a vydavateľské otázky*.

² Zbierka sa dostala do Univerzitnej knižnice v Bratislave zásluhou jej vtedajšieho riaditeľa Dr. Jana Emlera. Jej zakúpenie zo Sarajeva odborne zabezpečoval český orientalista Dr. Jan Rypka. Podrobnejšie na túto tému pozri MĚSZÁROSOVÁ, K. *Knihy Safweta Bega Bašagića vo fondoch Univerzitnej knižnice v Bratislave*, 2006.

³ Safwet Beg Bašagić vyštudoval orientalistiku na Viedenskej univerzite. Pôsobil ako profesor na Univerzite v Záhrebe, ako riaditeľ Krajinského múzea v Sarajeve a ako predseda a podpredseda snemu v Bosne. Podrobnejšie na túto tému pozri MĚSZÁROSOVÁ, 2006.

ským písmom v juhoslovanskom jazyku⁴ a 365 tlačí. Zbierka má viacozmerný charakter a výrazne dokumentuje nielen zberateľove široké záujmy, ale predovšetkým slovesnú kultúru Bosny, jej históriu, osmanskú štátnu správu a náboženskú situáciu v 16. – 19. storočí. Svojím významom hranice Bosny výrazne prekračuje, pretože obsahuje základné diela stredovekej islamskej vedeckej a krásnej literatúry.⁵ Nečudo, že vďaka svojej unikátности bola Bašagićova zbierka islamských rukopisov zásluhou prof. Jána Paulinyho⁶ a zamestnancov Univerzitnej knižnice v Bratislave zaradená v roku 1993 do programu UNESCO Pamäť sveta.

Zbierka dlhoročne vzbudzuje pozornosť štátnych aj medzinárodných inštitúcií a hrdo sa prezentuje na výstavách v zahraničí⁷, vo vedeckom prostredí sa však o nej vie málo. Dokonca nemáme žiadne informácie o tom, že by sa jednotlivým rukopisom venovala zásadnejšia vedecká pozornosť. Podarilo sa nám dopátrať iba k štúdiám všeobecnejšieho charakteru, ktoré sa týkali života a diela pôvodného majiteľa Safweta Bega Bašagića (1870 – 1934) alebo všeobecných deskriptívnych informácií o zbierke.⁸ Jedinými zásadnejšími vedeckými prácami tak stále zostáva najmä rozsiahly katalóg, ktorý vydala Univerzitná knižnica v Bratislave v spolupráci s najvýznamnejšími československými orientalistami tých čias⁹, a štúdiá Kláry Mészárosovej, ktorá opisuje cestu zbierky z Balkánu na Slovensko.¹⁰

V Bašagićovej zbierke nájdeme predovšetkým diela, ktoré súvisia s islamskými náboženskými vedami: Koránom, islamským právom či islamskou mystikou. Z ostatných vedných disciplín ide najmä o práce z oblastí ako astronómia, metafyzika, logika, psychológia, ale aj matematika, politika, administratíva, história, lexikografia, gramatika, metrika, rétorika či poetika. Krásna literatúra je zastúpená ume-

⁴ Tieto diela pochádzajú z regiónu súčasnej Bosny a Hercegoviny. Bližšie k téme pozri GAŽÁKOVÁ, Z. Some Remarks on Aljamiado Literature and the Usage of Arebica in Bosnia and Herzegovina, 2014. V súčasnosti sa jazyk v Bosne zvykne označovať ako bosniačtina. Nie je však celkom správne takto označovať jazyk používaný na území Bosny a Hercegoviny v 17. – 19. stor. Táto problematika by si zaslúžila širšiu odbornú diskusiu.

⁵ Viac o obsahu zbierky pozri jej katalóg, resp. informácie o zbierke na stránkach Univerzitnej knižnice v Bratislave: [online] <http://retrobib.ulib.sk/Basagic/frames.htm>

⁶ Ján Pauliny (1939 – 2021) bol jeden z najvýznamnejších slovenských arabistov a znalcov islamu.

⁷ Pozri napr. Zahraničná prezentácia unikátnej Bašagićovej zbierky islamských rukopisov z fondov Univerzitnej knižnice v Bratislave v rámci SK pres. [online] <https://www.culture.gov.sk/ministerstvo/medialny-servis/aktuality-ministerstva-kultury/zahranicna-prezentacia-unikatnej-basagicovej-zbierky-islamskych-rukopisov-z-fondov-univerzitnej-kniznice-v-bratislave-v-ramci-sk-pres/>

⁸ V Univerzitnej knižnici v Bratislave študovali zbierku najmä bádatelia z Bosny a Hercegoviny, ktorí vydali viacero publikácií. Môžeme spomenúť najmä práce Amira LJUBOVIĆA.

⁹ BLAŠKOVICS, J.; PETRÁČEK, K.; VESELÝ, R. Arabische, türkische und persische Handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava, 1961.

¹⁰ MÉSZÁROSOVÁ, 2006.

leckou poéziou a prózou, ako aj dielami ľudovej slovesnosti. Práve do tejto oblasti, ktorú známy český arabista Jaroslav Oliverius označil ako arabská polohudobná literatúra¹¹, patrí vzhľadom na aktívnu úlohu zapisovateľov a redaktorov týchto diel aj kratšie rozprávania zaznamenané na rukopise *TF 136 No. 387*¹² a v katalógu označené ako *Qiṣṣat al-Ḥağğāğ*¹³ [Príbeh o al-Ḥadždžádžovi].¹⁴ Vzhľadom na skutočnosť, že naše pracovisko – Katedra klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty UK – má dlhoročnú skúsenosť s vedeckou prácou v oblasti arabskej (polo)ľudovej literatúry¹⁵, vybrali sme si celkom prirodzene toto dielo ako predmet záujmu. Jeho sprístupnením v podobe arabskej edície a slovenského prekladu máme snahu, okrem iného, poskytnúť čitateľsky čo najprístupnejším spôsobom pohľad na disciplíny arabskej filológie a kodikológie a poukázať na úskalia práce s arabským rukopisným materiálom. Hoci len nedávno vyšla zásadná práca v slovenskom jazyku, ktorá sa podrobne venuje tejto problematike, zrejme sa jej ešte, vzhľadom na stupeň odbornosti, nepodarilo hlbšie preniknúť do povedomia širšej verejnosti.¹⁶

Dielo *Qiṣṣat al-Ḥağğāğ* zachované v rukopise pod signatúrou *TF 136 No. 387* predstavujeme v podobe arabskej edície s komentovaným slovenským prekladom. Zároveň ho analyzujeme v širšom historicko-literárnom kontexte, pričom sa opera-

¹¹ Tento termín by sme mohli považovať za presnejší vzhľadom na to, že sa netradovala len ústne a mnohé pôvodom ľudové rozprávania časom úplne prešli do oblasti písanej literatúry. Pozri OLIVERIUS, J. Svět klasické arabské literatury, 1995, s. 360 – 373.

¹² Podľa medzinárodného štandardu sa označenia rukopisov uvádzajú skratkou Ms. alebo MS. (podľa lat. *manuscriptum*, resp. ang. *manuscript*), my však budeme používať skratku odvodenú od slovenského slova rukopis (rkp.).

¹³ Keď citujeme názov rukopisu podľa katalógu (BLAŠKOVICS, PETRÁČEK, VESELÝ, 1961), uvádzame prepis mena umajjovského miestodržiteľa tak, ako je v ňom uvedené (*Qiṣṣat al-Ḥağğāğ*). Pokiaľ citujeme toto meno v rámci názvov rozprávání zbierky Tisíc a jednej noci, ktorú preložil Richard F. Burton (A Plain and Literal Translation of Arabian Nights Entertainments, Now Entitled as The Book of the Thousand Nights and a Night, 10 zväzkov a 6 dodatkov, tzv. Supplemental Nights to the Book of the Thousand Nights and a Night, 1888), uvádzame ho v súlade s Burtnovým zápisom ako al-Hajjaj. Všade inde meno prepisujeme podľa stanoveného transkripcného systému (pozri odk. 14) ako al-Ḥadždžádž.

¹⁴ Pri prepise arabských mien do latinky používame zjednodušenú vedeckú transkripciu podľa GAŽÁKOVÁ, Z.; PAULINY, J. Arabský jazyk a kultúra, 2013, s. 3.

¹⁵ Práve v oblasti arabskej ľudovej literatúry (*al-adab aš-ša'bi*) mimoriadne vynikala vedecká práca prof. Jána Paulinyho. Medzi jeho najvýznamnejšie práce venované tejto oblasti, okrem početných vedeckých štúdií, patrí monumentálny preklad arabských ľudových rozprávání známych ako Tisíc a jednej noc, 8 zväzkov, 2009 – 2011, alebo kniha islamských mýtov a legend: ABŮ AL-HASAN AL-KISÁÍ. Kniha o počiatku a konci a rozprávania o prorokoch, 1980.

¹⁶ LACINÁKOVÁ, M. Rukopisné zápisy al-Kisá'ího zbierky. Pozoruhodnosti tohto sveta a večnosti. 1. diel: Úvodné časti pohľadom jazykovedca a editora, 2022.

me aj o ďalšie dva rukopisy¹⁷ obsahujúce príbuzné varianty tohto rozprávania. Pomocou nich sa nám lepšie darilo dešifrovať zaujímavý príbeh, v ktorého jadre stojí až prekvapivo originálna komunikácia medzi umajjovským miestodržiteľom al-Ḥadždžádžom ibn Júsufo (661 – 714) a neznámym mladíkom. Ten by mal na základe ďalších dochovaných variantov rozprávania predstavovať piateho ší'itskeho imáma Muḥammada ibn 'Alího (677 – 732), známeho aj ako Muḥammad al-Báqir (t. j. Otvárateľ vedomostí). Polemika je zaznamenaná v graficky zaujímavom písme *nasta'liq*, pričom použitie slova „dešifrovať“ sa nám javí primerané pri pohľade na zdanlivo nepreniknuteľný arabský originál. Následne venujeme dôkladnejšiu pozornosť ďalšiemu rozsiahlejšiemu variantu rozprávania, ktorý sa dochoval v rukopise v Berlínskej štátnej knižnici pod signatúrou Pm. 340. Tento text si ponechal výrazne ší'itsky charakter, a tak zaujímavo dopĺňa historické i náboženské súvislosti.

Keďže hlavným predstaviteľom diela je umajjovský miestodržiteľ al-Ḥadždžádž ibn Júsufo (661 – 714), významná osobnosť ranej arabskej histórie, načreli sme aj do pôvodných historických prameňov, aby sme sa dôkladne oboznámili s okolnosťami jeho života a porovnali naratívne štruktúry historiografie a ľudovej epiky. Pozornosť venujeme aj obdobiu tzv. veľkej fitny,¹⁸ počas ktorej sa zavŕšilo formovanie 'Alího strany (*ší'at 'Alí*) do náboženskej sekty s vlastnými rituálmi a kolektívnou pamäťou a došlo k nastoleniu vlády dynastie Umajjovcov. Nezabúdame ani na historickú osobnosť ší'itskeho imáma Muḥammada al-Báqira, pričom sledujeme jeho možné dejinné prepojenie so životom umajjovského miestodržiteľa.

Naša práca je tak skromným, ale ojedinelým vedeckým počínom venovaným Bašagičovej rukopisnej zbierke, ktorá tvorí súčasť fondov Univerzitetnej knižnice už sto rokov.¹⁹ Dopomôže verejnosti vytvoriť si konkrétnu predstavu o jednom z množstva diel, ktoré mohli dosiaľ obdivovať len z vonkajšej grafickej stránky, keďže obsahovo zostanú tieto práce zrejme stále naddlho nepoznané.

Za všestrannú pomoc, podporu a cenné rady pri príprave práce by som chcela vyjadriť úprimnú vďaku doc. PhDr. Františkovi Ondrášovi, Ph.D., z Katedry Blízkeho východu Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy. Vďaka patrí aj môjmu vzácnemu učiteľovi a dlhoročnému kolegovi prof. PhDr. Jánovi Paulinymu, Ph.D., s ktorého láskavou pomocou som sa podujala študovať pôvodné zápisy arabských ľudových rozprávání.

¹⁷ Alf layla wa layla [Tisíc a jedna noc]. rkp. Bodl. Orient No. 550 – 557 (7 zväzkov, 1764 – 1765). Rukopis je známy aj ako tzv. *Wortley-Montague manuscript of the Arabian Nights*. Oxford: the Bodleian Library of Oxford; Qiṣṣa ḥadathat fī madžlis al-Ḥadždžádž ath-Thaqafī [Príbeh, ktorý sa udial na zasadaní al-Ḥadždžádž ath-Thaqafího]. Rkp. No. 218, 4 ff, 1085 AH, Rijád: Maktabat Džámi' at al-malik Sa'úd.

¹⁸ Slovo *fitna* má viacero významov, v tomto kontexte označuje rozkol, rozbroj či vnútorný svár, ktorý ohrozuje jednotu moslimskej obce (*umma*). Pojem *veľká fitna* sa spája s ukončením vlády štyroch pravoverných kalifov a nástupom dynastie Umajjovcov k moci. Viac k tejto téme pozri: GARDET, L. *Fitna*, EI, zv. 2, 1983, s. 930 – 931.

¹⁹ Pozri aj edíciu a preklad tohto rukopisu do anglického jazyka podľa GAŽÁKOVÁ, Z. *The Qiṣṣat al-Ḥağğāğ from the University Library in Bratislava*, 2023.

Za dôkladné preštudovanie textu a cenné pripomienky srdečne ďakujeme aj recenzentom, českému kolegovi z Karlovej Univerzity v Prahe doc. PhDr. Bronislavovi Ostránskému, Ph.D., a kolegyniam Mgr. Danuši Čižníkovéj, Ph.D., a Mgr. Márii Lacinákovéj, Ph.D., ktorá sa tiež úspešne venuje práci s orientálnymi rukopismi. Zároveň by sme chceli vyjadriť veľkú vďaku generálnej riaditeľke Univerzitnej knižnice v Bratislave Ing. Silvii Stasselovej za všestrannú pomoc, pochopenie a podporu tohto projektu a vedúcej Kabinetu rukopisov a vzácných tlačí PhDr. Kláre Mészárosovej za cenné konzultácie.

Historická osobnosť al-Ḥadždžádža ibn Júsufa a tzv. veľká fitna

Al-Ḥadždžádž ibn Júsuf ibn al-Ḥakam ibn ‘Aqíl ath-Thaqafí s *kunjou* Abú Muḥammad sa radí medzi slávne osobnosti v službách arabskej dynastie Umajjovcov, ktorá ovládala rozsiahle územia v Afrike a Ázii v rokoch 661 – 750 a v Andalúzii až do roku 1031.²⁰ Pochádzal zo známeho a mocného kmeňa Thaqíf, ktorý do dnešných dní obýva okolie saudskoarabského mesta at-Ṭá’if. Matka ho v detstve údajne označovala prezývkou Kulajb (Psiček),²¹ ktorá sa neskôr objavovala v satirách a rozprávaniach o jeho osobnosti. Jeho dedo ‘Urwa ibn Mas‘úd ath-Thaqafí (zom. okolo r. 630) patril údajne k prvým konvertitom na islam v regióne, čo mu v tých časoch mohlo zabezpečiť solídne postavenie, hoci v prameňoch sa často zdôrazňuje al-Ḥadždžádžov nízky pôvod.²²

Jeho životné osudy sa začali odvíjať v obzvlášť turbulentnom období stiepenia moslimskej obce (obdobie tzv. veľkej fitny), ktorou sa končila vláda štyroch pravoverných kalifov.²³ Narodil sa totiž v roku 661, keď bol zavraždený posledný pravoverný kalif ‘Alí ibn Abí Ṭálíb (599 – 661), najbližší Prorokov mužský príbuzný. ‘Alí sa pokladal za dediča Prorokovho odkazu (*wáarith*), keďže údajne prvý spoznal pravdu o tom, čo prišlo od Boha, a prvý prijal islam. Spolu s Prorokom sa modlievali a bol synom Abú Ṭálíba, ktorý Proroka vychoval.²⁴ Okrem toho si vzal za manželku Prorokovu dcéru Fátimu, s ktorou mal troch synov. Presunul sídlo svojej vlády z Medi-

²⁰ Početné správy o al-Ḥadždžádžovom živote sa dochovali v prácach viacerých významných arabských historikov (al-Mas‘údí, at-Ṭabarí, Ibn al-Athír, al-Ja‘qúbí, as-Sujútí a ďalší) a odlišujú sa spravidla v menej závažných detailoch či v tradentoch, ktorí ich dochovali. Podrobne al-Ḥadždžádžov životopis na základne pôvodných prameňov vypracovala KLASOVÁ, P. M. *Empire Through Language: al-Ḥajjāj b. Yūsuf al-Thaqafí and the Power of Oratory in Umayyad Iraq*. 2018. Detailný životopis nájdeme aj u DIETRICH, A. *Al-Ḥadjdjādj ibn Yūsuf*, EI, zv. 3, 1986, s. 39 – 43.

²¹ IBN KHALLIKÁN, *Ibn Khallikán’s Bibliographical Dictionary*, 1843, s. 360.

²² DIETRICH, 1986, zv. 3, s. 40.

²³ *Al-Chulafá’ ar-rášidún* – „kalifovia, ktorí šli po správnej ceste.“ Moslimská tradícia a dejepisectvo takto označuje prvých štyroch kalifov, ktorí vládli moslimskej obci po smrti Proroka Muḥammada (Abú Bakr, ‘Umar, ‘Uthmán a ‘Alí ibn Abí Ṭálíb). Pozri aj odk. 18.

²⁴ Pozri tiež LALANI, A. E. *The role of Muḥammad al-Bāqir in early Islam*, 1988, s. 33 – 34.

ny do Kúfy a zvädzal urputné boje s miestodržiteľom Sýrie Mu‘áwijom ibn Abí Sufjánom. Podľa mnohých moslimov tak práve ‘Alí zdedil časť Prorokovej charizmy, ktorá sa ďalej prenášala na jeho synov al-Ḥasana a al-Ḥusajna, ktorí sa stali legendárnymi postavami najstarších ší‘itských dejín. V nadväznosti na to, po ‘Alího smrti, ponúkli jeho stúpenci kalifát staršiemu synovi al-Ḥasanovi (625 – 670) a dúfali, že ich povedie do boja proti Mu‘áwijovi. Ten sa však ukázal ako zbabelec a hodnosť kalifa niesol ako nevítané bremeno. Po množstve ťažkostí sa za finančnú úplatu zakrátko kalifátu zriekol a moci sa chopil Mu‘áwija (cca 603 – 680).²⁵

Mu‘áwija ibn Abí Sufján sa stal zakladateľom dynastie Umajjovcov, ktorá panovala v rokoch 661 – 750.²⁶ Za hlavné mesto ríše si zvolil Damask, keďže sa mu ako bývalému miestodržiteľovi Sýrie podarilo získať na svoju stranu tamojšie obyvateľstvo a cítil sa tam najbezpečnejšie.²⁷ Tam si vybudoval veľkolepý dvor a aby zabezpečil vedenie kalifátu pre svoj rod, podarilo sa mu na konci života presvedčiť svojich verných, aby prijali za nástupcu na základe dynastickej postupnosti syna Jazída (646 – 683).

Po Mu‘áwijovej smrti (r. 680) sa Irak znovu vzoprel proti Umajjovcom. Nič iné sa od tejto nespokojnej provincie nedalo ani čakať. Stúpenci ‘Alího ibn Abí Táliba a jeho rodiny vyzvali mladšieho Prorokovho vnuka al-Ḥusajna (626 – 680), aby sa ujal moci ako pravý vodca moslimov. Sľubovali mu vzdať hold ako novému kalifovi, a tak sa al-Ḥusajn vydal na cestu z Mekky do Iraku. K rozhodujúcemu stretu medzi Jazídovým vojskom a al-Ḥusajnovou družinou došlo 10. októbra r. 680 n. l. (10. dňa mesiaca muḥarram roku 62 AH), keď al-Ḥusajnov sprievod obklúčilo početné umajjovské vojsko pri osade Karbalá’ neďaleko Kúfy. Al-Ḥusajn sa odmietol vzdať a drvivá presila umajjovských vojakov nemilosrdne vyvraždila celú družinu, blízku rodinu a jeho ako posledného.²⁸ Hoci Jazíd rýchlo pochopil závažnosť udalosti a al-Ḥusajnovu hlavu vrátil príbuzným aj s veľkým odškodnením, dramatický sled udalostí to už nezvrátilo. Bitka pri Karbalá’ sa stala ústrednou udalosťou raných dejín ší‘itskeho islamu. Týmto nevídaným skutkom zneuctenia Prorokovej rodiny (*ahl al-bajt*) sa definitívne zavŕšilo formovanie ‘Alího strany (ší‘at ‘Alí) do náboženskej sekty s vlastnými rituálmi a kolektívnou pamäťou.²⁹ Existencia tohto mohutného

²⁵ Pozri viac TAUER, F. Svět islámu, 1984, s. 48.

²⁶ Mu‘áwija mal v moslimskej obci silné postavenie. Bol bratrancom tretieho pravoverného kalifa ‘Uthmána z rodu Umajjovcov. Do pozície miestodržiteľa Sýrie ho vymenoval ešte druhý pravoverný kalif ‘Umar. Od začiatku mu šlo o moc, avšak bol výborný stratég a nároky na kalifát otvorene nepresadzoval. Viac pozri: LEWIS, B. Dějiny Blízkeho východu, 1995, s. 57.

²⁷ Viac pozri: PAULINY, J. Život v ríši kalifov, 1972, s. 55.

²⁸ Pozri aj TAUER, 1984, s. 51.

²⁹ Citové jadro ší‘itskej spirituality tvorí práve pripomienka al-Ḥusajnovej hrdinskej násilnej smrti, ktorú si ší‘iti každoročne pripomínajú hlbokými emotívnymi rituálmi počas najväčšieho ší‘itskeho sviatku ‘Ašúrá (10. muḥarram). Viac pozri: KROPÁČEK, L. Duchovní cesty islámu, 1992, s. 180 – 181.

organizovaného odporu vo východnej časti kalifátu, ktorý bol zacielený proti vládnucim Umajjovcom, výrazne poznačila životné osudy al-Ḥadždžádža ibn Júsufa a premietla sa svojším spôsobom aj do *Qiṣṣat al-Ḥaġġāġ*.

Al-Ḥadždžádžova úloha pri konsolidácii a formovaní Umajjovskej ríše bola taká zásadná, že historické pramene detailne poukazujú už na jeho zvláštne okolnosti príchodu na svet. Údajne mu po pôrode museli prerezať konečník, a keďže nechcel prijímať materské mlieko, dávali mu piť zvieraciu krv, bez ktorej by neprežil. To sa pokladalo za dôvod jeho neskoršej krutosti a krvilačnosti.³⁰ Najskôr pracoval spolu s otcom Júsufom ako učiteľ Koránu v rodnom meste. Zmena v jeho živote nastala, keď odišiel do Damasku, aby slúžil v špeciálnych policajných zložkách (*ṣurṭa*). V týchto službách závratne postupoval v hierarchii vyvolencov, až upútal pozornosť v tých časoch vládnuceho umajjovského kalifa ‘Abdalmalika ibn Marwána (646 – 705),³¹ pretože bol schopný rýchlo nastoliť v nestabilných buričských jednotkách poriadok a disciplínu.

Takto sa al-Ḥadždžádž postupne vypracoval na obzvlášť verného a nekompromisného služobníka umajjovskej dynastie, ktorý sa v jej službách nezastavil pred ničím. Dokonca ani pred posvätnosťou al-Ka‘bu, kam ho kalif ‘Abdalmalik na jeho vlastnú žiadosť vyslal, aby si ako veliteľ vojska poradil s niekoľkoročnou revoltou ‘Abdalláha ibn az-Zubajra (622 – 692).³² Ten sa v Mekke v roku 683 chopil moci, vyhlásil sa za kalifa a odčlenil od Umajjovcov oblasť al-Ḥidžázu a načas aj Egypt a niekoľko ďalších provincií.³³ Al-Ḥadždžádž s kalifovým dovolením vstúpil na posvätné miesta a neváhal zaútočiť na Mekku a al-Ka‘bu počas púte. Údajne pritom dokonca ostreľoval³⁴ mesto a samotnú al-Ka‘bu s pútnikmi kameňmi z blízkeho vrchu Abú Qubajs.³⁵ Ešte aj náhly úder hromu, ktorý vojaci interpretovali ako Boží zásah, vedel al-Ḥadždžádž majstrovsky obhájiť ako Božie znamenie blízkeho víťazstva.³⁶ Po obliehaní Mekky, ktoré trvalo až sedem mesiacov, bol Ibn az-Zubajr zabitý (október 692) a opozičné hnutie bolo definitívne potlačené. Al-Ḥadždžádž dal následne pokyn

³⁰ IBN KHALLIKÁN, 1843, s. 357.

³¹ Kalifovi ‘Abdalmalikovi ibn Marwánovi sa podarilo upevniť moc Umajjovcov a jeho dvadsaťročná vláda (685 – 705) priniesla relatívny mier a prosperitu. V Jeruzaleme dal postaviť v roku 691 Skalný dóm, prvú islamskú reprezentatívnu stavbu. Viac pozri LEWIS, 1995, s. 61 – 63.

³² ‘Abdalláh ibn az-Zubajr bol synom jedného z najschopnejších Prorokových veliteľov Zubajra ibn al-‘Awwáma. Po línii matky Asmá’ bint Abí Bakr bol zároveň vnukom prvého pravoverného kalifa Abú Bakra. Tieto okolnosti mu zabezpečili, aby sa dostal na vrchol spoločenskej hierarchie v al-Ḥidžáze, kde viedol opozíciu proti Umajjovcom, ktorých pokladal za nezákonných uzurpátorov moci.

³³ The History of al-Ṭabarī, 1990a, Vol. XXI, s. 206.

³⁴ Používal na to údajne tzv. trebuchet (obliehací stroj), arab. *mandžaniq*.

³⁵ Mekka a jej okolie sa považuje za posvätnú oblasť nazývanú *ḥarám*, kde nie je dovolené bojovať.

³⁶ The History of al-Ṭabarī, 1990a, Vol. XXI, s. 225.

znovu vybudovať al-Ka'bu a najmä odstrániť to, čo prestaval Ibn az-Zubajr.³⁷ Takto úspešne eliminoval najväčšiu hrozbu umajjovského kalifátu.

Za tento významný vojenský počín sa stal správcom provincií al-Ĥidžáz,³⁸ al-Jamáma³⁹ a al-Jaman, a keď nasledujúci rok skončil kalifov brat Bišr ibn Marwán (r. 693), miestodržiteľ v irackej Kúfe, nastúpil al-Ĥadždžádž ako tridsaťtiročný na prestížny a strategicky dôležitý post miestodržiteľa Iraku. Šlo o najcitlivejšiu a administratívne najstrategickejšiu pozíciu v kalifáte vzhľadom na pretrvávajúce početné vzbury hnutia *al-cháridžija*⁴⁰ a odpor stúpencom štvrtého pravoverného kalifa 'Alího (*ší'itov*), ktorí sa koncentrovali práve v tejto provincii.

V stávke bolo veľa. On, nevýznamného pôvodu, mal zastávať miesto na čele nestabilnej kľúčovej provincie po zosnulom kalifovom bratovi. Aj preto predstavoval jeho príchod do Kúfy pre neho dosiaľ najväčšiu výzvu a jeho úderná reč hneď v prvý deň príchodu sa dochovala do dnešných dní:

*Ludia Iraku, pokrytí a odporcovia! Pri Alahovi, vidím vaše dychtivé pohľady a dlhé krky, zrelé na to, aby ich niekto zoľal. Som majstrom tohto remesla. Už vidím záblesky krovi medzi turbanmi a bradami.*⁴¹

V Iraku al-Ĥadždžádž nastolil od začiatku vládu tvrdej ruky, ktorá trvala dvadsať rokov, počas ktorých postupne potlačil prejavy odporu a nastolil v turbulentnom regióne poriadok. Vybuďoval pritom vlastnú armádu, aby sa vymanil z nestálosti kmeňových náčelníkov.⁴² Medzi mestami Basra, Kúfa, Ktésifón a Ahwáz vybuďoval nové opevnené správne centrum Wásit (Prostredné), z ktorého spravil svoje sídlo a presťahoval tam verné sýrske jednotky.⁴³ Časom sa stal al-Ĥadždžádž miestodržiteľom aj v provinciách Churásán a Sidžistán, musel však potlačiť vzburu vo vlastných radoch, ktorú viedol skúsený generál 'Abdarrahmán ibn al-Aš'ath. Centrom tohto povstania sa stala Basra s Kúfou a k povstalcovi sa pridali aj nespo-

³⁷ Ibn az-Zubajr pristaval k al-Ka'be časť, ktorá sa nazýva al-Ĥidžr. KLASOVÁ, 2018, s. 96 – 97; The History of al-Ṭabarī, 1989, Vol. XX, s. 176.

³⁸ Región západnej časti Arabského polostrova s pobrežím Červeného mora. Nachádzajú sa v ňom mestá Mekka a Medina.

³⁹ Historická oblasť juhovýchodného Nadždu (centrálnej časti Arabského polostrova).

⁴⁰ Cháridžovci (*al-chawáridž*, *al-cháridžija*) – ide o islamskú sektu, ktorá sa začala formovať počas veľkej fitny po bitke pri Siffíne (r. 657) medzi vojskami kalifa 'Alího a sýrskeho miestodržiteľa Mu'áwiju. Bitka sa skončila nerozhodne a 'Alí prijal Istivú ponuku Mu'áwiju, aby o výsledku rozhodol Boh arbitrážou (*taḥkím*). Časť moslimov vystúpila proti kalifovi 'Alímu (*charadža 'alajhi*) alebo opustila jeho tábor (*charadža minhu*) a dala tak podnet k označeniu hnutia ako „odchádzajúci rebeli“ (sloveso *charadža* znamená odísť). Príslušník tejto sekty v roku 661 kalifa 'Alího zavraždil. Viac pozri KROPÁČEK, 1992, s. 178 – 179.

⁴¹ KLASOVÁ, 2018, s. 209, pozri tiež AL-MAS'ÚDÍ, Murúďž adh-dhab wa ma'ádin al-džawhar, 2005, zv. 3, s. 107.

⁴² GOMBÁR, E.; PECHA, L. Dějiny Iráku, 2013, s. 258.

⁴³ DIETRICH, 1986, zv. 3, s. 41.

kojní noví konvertiti (*mawálí*). Al-Ḥadždžádž nakoniec aj toto povstanie kruto potlačil, vstúpil do Kúfy, omilostil tých, ktorí sa vzdali, a nechal popraviť tých, ktorí kládli odpor. Po vnútornej konsolidácii Iraku obnovil politiku expanzie, v rámci ktorej boli z Iraku organizované výpravy do Buchary, Samarkandu, Taškentu či Ferghánu.⁴⁴

Historici ho v zásade označujú ako prísneho vládcu výbušnej povahy, pre ktorého ľudský život znamenal len málo, najmä ak šlo o ohrozenie štátu. Pozoruhodné je, že v záznamoch jedného z najvplyvnejších historikov at-Tabarího nemá al-Ḥadždžádž všeobecne zaužívaný obraz bezohľadného tyrana. Dochovali sa aj informácie o tom, že si vždy ctil pamiatku Koránu, pravidelne viedol piatkovú modlitbu, nepil alkohol, nechodil za ženami a po nastolení poriadku bol k verným stúpencom obzvlášť štedrý.⁴⁵ Jeho ústny prejav bol mimoriadne kultivovaný, jeho výrečnosť neprekonateľná a zároveň obávaná a jeho literárny vkus bol prirovnávaný k poetickému cíteniu najvýznamnejším básnikom tých čias.⁴⁶

Al-Ḥadždžádž sa preslávil aj ako prísny a zodpovedný správca zverených provincií. Pokles štátnych príjmov sa snažil kompenzovať zvelaďovaním poľnohospodárstva, budovaním zavodňovacích kanálov a zavedením chovu byvolov.⁴⁷ Pričinil sa o prechod registra daní z perzštiny na arabčinu a tento proces arabizácie administratívy badať aj v iných častiach kalifátu.⁴⁸ V Kúfe a Wásite dal raziť vlastné strieborné mince. Obsahovali však Božie meno, čo vyvolalo odpor duchovenstva, pretože by sa mohli dostať do rúk neveriacim.⁴⁹ Označovali ich pohrdavo ako *ad-darrahim al-makrúha* (nenávidené dirhamy), úspešne však nahradili menu Sásánovcov a dopomohli stabilizovať ekonomiku v regióne.⁵⁰ Taktiež v sebe nezaprel znalca a pôvodne učiteľa Koránu a pripisuje sa mu iniciatíva pri rozhodujúcej konsolidácii tzv. 'Uthmánovej redakcie Svätej knihy.⁵¹ Na jeho podnet pisári zdokonalili vyznačova-

⁴⁴ GOMBÁR, PECHA, 2013, s. 258.

⁴⁵ DIETRICH, 1986, zv. 3, s. 41.

⁴⁶ Ibid, s. 42.

⁴⁷ TAUER, 1984, s. 58.

⁴⁸ Až do nástupu kalifa 'Abdalmalika bol vládny úradnícky aparát stále v rukách Peržanov a Aramejcov. 'Abdalmalik inicioval snahy, aby štátna administratíva dostala arabský ráz. Ibid, s. 57.

⁴⁹ Ibid, s. 41.

⁵⁰ OSENI, Z. I. An Examination of al-Hajjāj b. Yūsuf al-Thaqafī's Major Policies, 1988, s. 321.

⁵¹ Tretí pravoverný kalif 'Uthmán (576 – 656) vymenoval špeciálnu redakčnú komisiu a poveril ju zostavením celého koránového textu. Na jej čelo vymenoval Zajda ibn Thábita, ktorý si údaje vyhotovil vlastný zápis Koránu ešte ako Muḥammadov pisár. Skupina pod jeho vedením vypracovala tzv. spoluhláskový skelet (*rasm*) Svätej knihy, stanovila počet koránových súr, veršov v súrach a ich súčasné poradie. Takto vznikol prvý autorizovaný text Koránu, ktorý sa do dnešných dní vo vedeckej literatúre spomína ako tzv. 'Uthmánova redakcia. GAŽÁKOVÁ, PAULINÝ, 2013, s. 102.

nie krátkych a dlhých samohlások⁵² a on dal zostaviť novú podobu Koránu, ktorá bola distribuovaná do ďalších častí kalifátu. Pripisuje sa mu aj rozdelenie koránového textu na 30 častí (*džuz*’, pl. *adžžá*’)⁵³ a zavedenie jedenástich menších ortografických zmien do koránového zápisu.⁵⁴

Kalif ‘Abdalmalik, ktorý si občas dovoľil obmedziť al-Ḥadždžádžovu snaživosť, údajne pred smrťou prehovoril k svojmu následníkovi, synovi al-Walídovi (705 – 715), takto:

*Ó, al-Walíd, nechaj sa viesť Bohom v záležitostiach, čo som ti zanechal... vzhliadaj na al-Ḥadždžádža a prejavuj mu úctu, pretože je to on, kto pripravil pre teba kazateľnice. On je tvojím mečom, ó, al-Walíd, a tvojou pravou rukou proti všetkým odporcom. Preto nepočúvaj žiadne hlasy proti nemu, potrebuješ ho viac ako on teba.*⁵⁵

Nečudo, že po ‘Abdalmalikovej smrti potvrdil al-Ḥadždžádžovu autoritu aj nový kalif al-Walíd. Dal mu úplne voľnú ruku a al-Ḥadždžádž výrazne ovplyvňoval jeho rozhodovanie. Hovorí sa, že sa iracký miestodržiteľ obával iba jediného – aby al-Walída neprežil, nakoľko by sa po kalifovej smrti dostali k moci jeho nepriatelia. Toto želanie sa mu nakoniec splnilo. Al-Ḥadždžádž ibn Júsuť ath-Thaqafí zomrel ako päťdesiatštyriročný údajne na rakovinu žalúdka a pochovali ho v jeho meste, vo Wásite.⁵⁶ Obyvatelia Basry a Kúfy sa vraj v uliciach radovali a ďakovali Bohu za vyslobodenie.⁵⁷ Kalif al-Walíd ho teda prežil iba o rok.

Niet divu, že o tejto rozporuplnej, no mimoriadne schopnej osobnosti, ktorá spravovala polovicu rozsiahleho umajjovského kalifátu, existuje množstvo arabských historických a literárnych prameňov a anekdot. Nemôže nás prekvapiť ani to, že sa meno al-Ḥadždžádža ibn Júsuťa objavuje aj v ľudovej tvorivosti, o čom nám podávajú svedectvo príbehy zachované v rámci monumentálnej zbierky Tisíc a jedna noc a v ďalších rukopisných prameňoch.

⁵² Tu treba poznamenať, že posun koránového zápisu k tzv. *scriptio plena* (t. j. zápis semitského jazyka s vyznačenou vokalizáciou) sa stretol s opozíciou v iných častiach kalifátu a najmä v Medine, kde sa takéto texty považovali za vhodné len pre deti, ktoré sa učia čítať. Plný zápis údajne znižoval dôležitosť koránových znalcov, ktorí poznali Svätú knihu naspamäť a boli považovaní spoločnosťou za hlavných nositeľov tradície.

⁵³ Rozdelenie Svätej knihy na menšie celky malo v zásade praktické pohnútky. Bolo jednoduchšie učiť sa, prednášať naspamäť či vytvárať odpisy textu, ktorý sa skladal z 30 približne rovnakých častí. Každá časť navyše zodpovedala jednému dňu lunárneho mesiaca. REZVAN E. A. *The Qur’an and its world: VI. Emergence of the canon: the struggle for uniformity*, 1998, s. 48, poznámka č. 20.

⁵⁴ KLASOVÁ, 2018, s. 107 – 108, pozri tiež HAMDAN, O. *The Second Maṣāḥif Project: A Step towards the Canonization for the Qur’ānic Text*, 2010.

⁵⁵ AS-SUJÚṬÍ. *Tārīḥ al-chulafá’*, 2013, s. 362.

⁵⁶ DIETRICH, 1986, zv. 3, s. 42.

⁵⁷ GOMBÁR, PECHA, 2013, s. 258.

Ľudové rozprávania o al-Ḥadždžádžovi ibn Júsufovi

Rukopisy ľudových rozprávání, v ktorých sa objavuje postava al-Ḥadždžádža ibn Júsufa, nájdeme roztrúsené v knižniciach a súkromných zbierkach po celom svete.⁵⁸ Niekoľko rozprávání nájdeme zapracovaných aj v slávnej zbierke rozprávání Tisíc a jedna noc.⁵⁹ Väčšina je pomerne ľahko identifikovateľná, keďže sa al-Ḥadždžádžovo meno objavuje priamo v ich názvoch,⁶⁰ napr. *al-Ḥadždžádž a zbožný*

⁵⁸ Napr. Berlínska štátna knižnica (Staatsbibliothek zu Berlin): rkp. 9050 We. 1766, rkp. 9051 Pm. 340, rkp. 9052 We 1782, rkp. Pm. 460, rkp. Pet. 246, rkp. We 702, rkp. We 201, rkp. 9053 We 701; podrobnejší opis pozri: AHLWARDT, W. Verzeichniss der arabischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin, 1896, s. 45 – 47; Forschungsbibliothek Gotha: rkp. MS Orient A 2740; Library of the University of Leiden: rkp. Or. 14.051; Vatikánska apoštolská knižnica (Biblioteca Apostolica Vaticana): rkp. Sbath 362; Knižnica Univerzity Kráľa Sa‘úda (Maktabat Džámi‘ at al-malik Sa‘úd): rkp. 218; Egyptská národná knižnica (Dár al-kutub al-miṣrija): rkp. 113 Adab; Katarská národná knižnica (Dár al-kutub al-qaṭarija): rkp. 6/1055; Chizánat Ibn al-Walíd, Adrár, Alžírsko: rkp. 2009; Chizánat šajch al-Maddání ibn al-Ḥádždž, al-Wáta, Alžírsko: rkp. 2118; Chizánat Sajjidí Ibráhím, ‘Ajn Šáliḥ, Alžírsko: rkp. 1390 a pravdepodobne aj inde. Cieľom tejto práce nie je ponúknuť podrobný zoznam rukopisov s ľudovými rozprávami o al-Ḥadždžádžovi ibn Júsufovi.

⁵⁹ V práci primárne odkazujeme na anglický preklad Tisíc a jednej noci orientalistu Richarda F. Burtona: *A Plain and Literal Translation of Arabian Nights Entertainments, Now Entitled as The Book of the Thousand Nights and a Night*, 10 zväzkov a 6 dodatkov – tzv. Supplemental Nights to the Book of the Thousand Nights and a Night, 1888. [online] <https://burtoniana.org/books/1885-Arabian%20Nights/index.htm#supp>. Tento preklad je v medzinárodnej vedeckej komunite dobre známy a dostupný aj online. Okrem najdôležitejších arabských tlačných edícií sem Burton zapracoval aj zriedkavé rozprávania z menej prekladaných prameňov, napr. z tzv. Wortley-Montague rukopisu Tisíc a jednej noci (pozri nižšie).

⁶⁰ Richard F. Burton objasňuje vznik názvov jednotlivých rozprávání v predhovore (The Translator’s Foreword) k dodatočným zväzkom jeho prekladu Tisíc a jednej noci, tzv. Supplemental Nights 1888, 5. zväzok, s. xiii nasledovne: „Príbehy nemajú žiadne názvy, takže prekladateľ ich musel pomenovať podľa vlastného vkusu.“ Následne pozorujeme prax, že prekladatelia Burtonove názvy rozprávání v zásade preberali, hoci občas sa stretne aj s odlišnosťami.

muž,⁶¹ *Hind, an-Nu 'mánova dcéra a al-Ḥadždžádž*,⁶² *al-Ḥadždžádž a traja mladí muži*⁶³ či *al-Ḥadždžádž a mladý sajjid*.⁶⁴ V týchto rozprávaniach je umajjovský miestodržiteľ vykreslený síce ako prchký a prísny vládca, ale v zásade spravodlivý a z hĺbky duše oddaný kalifovi 'Abdalmalikovi ibn Marwánovi. V Tisíc a jednej noci však nájdeme aj rozsiahlejšie príbehy, v ktorých sa objavuje táto postava síce len okrajovo, predstavuje však výrazne negatívny charakter. Ide napr. o *Rozprávanie o Ni 'movi a Nu 'me*.⁶⁵ V tomto príbehu dá al-Ḥadždžádž podvodom uniesť od majiteľa a milenca Ni 'mu jeho krásnu otrokyňu a milenku Nu 'm a venuje ju kalifovi 'Abdalmalikovi. Ni 'ma sa ju vydá hľadať a po mnohých strastiach nakoniec múdry kalif prinavrátí otrokyňu jej majiteľovi. Al-Ḥadždžádž sa ďalej v rozprávaní nespomína a jeho zločin zostáva nepotrepaný.⁶⁶

Prostredníctvom týchto príbehov sa ľudový rozprávač zásadným spôsobom podieľal na vytváraní predstáv o umajjovskom miestodržiteľovi u svojich poslucháčov, veď kľúčovým nástrojom budovania kultu osobnosti ako dnes, tak aj v minulos-

⁶¹ Al-Hajjaj and the Pious Man. In: A Plain and Literal Translation of the Arabian Nights Entertainments... 1888, zv. 5, s. 269 – 271. Ide o krátke rozprávanie, v ktorom al-Ḥadždžádž pátra po jednom hodnostárovi, a keď sa mu dostane do rúk, uvrhne ho v okovách do žalára. Muž je veľmi pobožný, celú noc prosí v modlitbách Boha o pomoc a na druhý deň nájde žalárnik jeho celu prázdnu. Urýchlene prestrašene informuje o udalosti al-Ḥadždžádža, ktorý mu vysvetlí, že Ten, ktorého väzeň vzýval, ho aj oslobodil.

⁶² Hind, Daughter of al-Nu 'man and al-Hajjaj. In: A Plain and Literal Translation of the Arabian Nights Entertainments..., 1888, zv. 7, s. 96 – 99. Príbeh sa odvíja nasledovne: an-Nu 'mánova dcéra Hind je vychýrená krásavica a al-Ḥadždžádž ju získa za nevestu pomocou vena 200 000 dirhamov, ktoré jej bude vyplatené v prípade rozvodu. Jedného dňa si však náhodne vypočuje, ako Hind recituje báseň, v ktorej sa z neho vysmieva, a rozhodne sa s ňou rozviesť. Hind prijme rozvod s nadšením a úľavou, pričom al-Ḥadždžádža uráža a nazve ho thaqařijským psom. Vzápätí o jej ruku požiada samotný kalif 'Abdalmalik a ona prívolí, no pod podmienkou, že ju do hlavného mesta dovedie na ťave sám bosý al-Ḥadždžádž. Kalif 'Abdalmalik s tým súhlasí a al-Ḥadždžádž sa podriadi a vykoná, čo sa od neho žiada. Neprorotuje, ani keď si roztopašná Hind počas cesty robí z neho posmech.

⁶³ Al-Hajjaj and Three Young Men. In: A Plain and Literal Translation of the Arabian Nights Entertainments..., 1888, Suppl. Nights, zv. 1, s. 47 – 51. V tomto príbehu miestodržiteľ al-Ḥadždžádž vydá rozkaz veliteľovi polície, aby dal popraviť každého, koho nájdu po súmraku v uliciach mesta. Jednej noci sú zadržaní traja mladíci, ktorí si zachránia život múdrymi a vtipnými odpoveďami. Na ich základe sa totiž veliteľ polície nazdáva, že pochádzajú zo zámožných rodín. Keď sa neskôr ukáže, že patria naopak k bežnej vrstve obyvateľstva, al-Ḥadždžádž ich za výrečnosť a vynaliezavosť omilostí.

⁶⁴ History of Al-Hajjaj bin Yusuf and the Young Sayyid. In: A Plain and Literal Translation of the Arabian Nights Entertainments..., 1888, Suppl. Nights, zv. 5, s. 37 – 60. Obsah tohto rozprávania je predmetom našej práce.

⁶⁵ Tisíc a jedna noc 2009 – 2011, zv. 3, s. 230 – 251; The Story of Ni 'ma bin al-Rabi 'a and Naomi his Slave-Girl In: A Plain and Literal Translation of the Arabian Nights Entertainments..., 1888, zv. 4, s. 1 – 24.

⁶⁶ Cieľom tejto práce nie je ponúknuť prehľad a podrobný obsah všetkých rozprávání Tisíc a jednej noci, v ktorých vystupuje al-Ḥadždžádž ibn Júsuf.

ti je, že sa o niekom niečo rozpráva. Rozprávania prinášalo záujem a záujem slávu. Tradovanie ľudových rozprávání, v ktorých vystupovali skutočné historické osobnosti, tak prispievalo k formovaniu kolektívnej pamäte ľudu, ktorú nám tieto texty spätne pomáhajú lepšie poznať. Kolektívna pamäť či postoj spoločnosti k zásadným historickým momentom sú často významné faktory, ktoré môžu ovplyvňovať aj ďalšie historické dianie. Prirodzene, vzťah každého rozprávania k určitým historickým skutočnostiam sa môže líšiť. Ide tu najmä o prispôsobovanie historických faktov rozprávačovu zámeru. Niektoré príbehy využívajú historický kolorit len ako určitý dejový rámec, v iných historické osobnosti aktívne pracujú a rozvíjajú významné či menej významné dejové zápletky a sužety v rámci autorovej stratégie prilákať čo najviac poslucháčov.⁶⁷ Nájdeme aj také rozprávania, kde historické osobnosti priamo prezentujú určité politické názory a postoje⁶⁸ a ich šírenie by sme mohli chápať aj ako spôsob dobovej propagandy, keďže nadväzujú na konkrétne nálady v spoločnosti.

Po dôkladnom prebádaní sme zistili, že podobný príbeh, ako sa nám dochoval na rkp. Bašagić TF 136 No. 387, nachádzame pod názvom *History of Al-Hajjaj b. Yusuf and the Young Sayyid* [Príbeh o al-Ḥadždžádžovi a mladom sajjidovi] aj v anglickom preklade Tisíc a jednej noci Richarda F. Burtona. Ten zahrnul do svojho prekladu okrem známych renomovaných tlačných vydaní zbierky⁶⁹ aj unikátne rozprávania, ktoré obsahuje napr. tzv. Wortley-Montague rukopis⁷⁰ Tisíc a jednej noci v Knižnici Bodleiana v Oxforde (rkp. Bodl. Orient No. 550 – 557, 7 zväzkov datovaných do rokov 1764 – 1765). Ďalej sme zistili, že Wortley-Montague rukopis zahrnul do českého prekladu Tisíc a jednej noci aj Felix Tauer, ktorý po Burtonovi prebral aj názov – *Vypravování o al-Ḥadždžádžovi a mladém sajjidovi*.⁷¹ V slovenskom osemzväzkovom preklade zbierky Jána Paulinyho⁷² sa rozprávania z Wortley-Montague rukopisu nenachádzajú.

⁶⁷ O vzťahu medzi históriou a fikciou v arabskej ľudovej literatúre pozri HEATH, P. 'Antar Hangs his Mu'allaqa: History, Fiction, and Textual Conservatism in Sīrat 'Antar ibn Shaddād, 2012, s. 9 – 24.

⁶⁸ Pozri napr. nasledujúce kapitoly tejto práce venované ďalšiemu rukopisu s rozprávaním o al-Ḥadždžádžovi ibn Júsufovi (rkp. Berlín Pm. 340).

⁶⁹ Prehľad renomovaných tlačných vydaní Tisíc a jednej noci pozri: GAŽÁKOVÁ, Z. Vybrané kapitoly z arabskej ľudovej literatúry, 2021, s. 53 – 55.

⁷⁰ Rukopis nesie meno po cestovateľovi Edwardovi Wortley Montagueovi Esq. (1713 – 1776), ktorý ho priniesol z Orientu. Bodleianská knižnica ho zakúpila od kapitána Jonathana Swifta za 50£ a ten ho získal prostredníctvom iných ľudí z výpredaja Wortleyho Montagueovej knižnice. Rukopis obsahuje najmä žartovné a vtipné príbehy, ktoré v tlačných vydaniach nenájdeme. Viac informácií o jeho obsahu v Supplemental Nights, 1888, zv. 5, Translator's foreword, ix – xvii. O histórii rukopisu a jeho ceste z Orientu do Knižnice Bodleiana pozri MOUSSA-MAHMOUD, F. A. Manuscript Translation of the "Arabian Nights" in the Beckford Papers, 1976, s. 7 – 23.

⁷¹ Tisíc a jedna noc, 1975, zv. 5, s. 295 – 305.

⁷² Tisíc a jedna noc, 8 zväzkov. Preložil Ján Pauliny. Bratislava: Ikar, 2009 – 2011.

Je teda zrejmé, že obaja prekladatelia postrehli možnú ší'itsku príslušnosť mladého muža, ktorý odvážne vedie s obávaným miestodržiteľom polemiku, keďže ho označili ako *sajjida*. Titul *sajjid* totiž poukazuje na to, že by mohlo ísť o príslušníka ší'e – priameho potomka al-Ĥusajna, mladšieho syna Prorokovho bratranca 'Alího a Prorokovej dcéry Fátimy.⁷³

Jednotlivé rozprávania z Tisíc a jednej noci neboli organicky spojené v jednoliaty celok, ale boli do zbierky pomocou techniky rámcového rozprávania iba mechanicky zahrnuté. Aj toto rozprávanie sa nezriedka objavuje ako samostatný text, čomu nasvedčuje aj *Qiṣṣat al-Ĥaġġāġ* (rkp. Bašagić TF 136 No. 387). V zásade veľké množstvo príbehov, ktoré sú súčasťou Tisíc a jednej noci, majú aj samostatnú textovú históriu, tradovali sa individuálne a do zbierky boli zapracované len v neskoršom období,⁷⁴ na čo poukážeme v ďalších častiach tejto práce.

Základný dej príbehu *Qiṣṣat al-Ĥaġġāġ* je v arabskom prostredí pomerne známy, na internete sa nachádza viacero anonymných písomných úryvkov či celých variantov príbehu⁷⁵ alebo dokonca audio prerozprávání.⁷⁶ Z vedeckého hľadiska sa však tomuto rozprávaniu nevenovala dosiaľ väčšia odborná pozornosť.

Charakteristika rukopisu Bašagić TF 136 No. 387

Qiṣṣat al-Ĥaġġāġ je súčasťou rozsiahlejšieho konvolútu (TF 136). Vytvára ho spolu so štyrmi inými textami v arabčine a osmanskej turečtine, ktoré sú čiastočne zapísané rovnakým pisárom. Zväzok má rozmery 210 mm × 140 mm a dielo *Qiṣṣat al-Ĥaġġāġ* (No. 387) pokrýva fol. 57b – 61a. Text na fóliu zaberá 140 mm × 70 mm a obsahuje 26 riadkov, ktoré sú zapísané čiernym atramentom.⁷⁷

Pomenovanie *Qiṣṣat al-Ĥaġġāġ* dali rozprávaniu pravdepodobne zostavovatelia katalógu,⁷⁸ keďže samotné dielo nie je uvedené žiadnym názvom. Vychádzali zrejme zo záverečného kolofónu,⁷⁹ ktorý má tradičný tvar obráteného trojuholníka, kde sa okrem chválorečenia nachádza nasledujúce vyjadrenie: *wa hádhá má intahá*

⁷³ KROPÁČEK, 1992, s. 183.

⁷⁴ BELLINO, F. Another Manuscript of Pétis de la Croix's Histoire Arabe de Sindibad le Marin, 2017, s. 103 – 132.

⁷⁵ Napr. pozri 'ABDARRAHMÁN, J. Mawsú 'at al-achlāq wa 'z-zuhd wa 'r-raqā' iq. Al-Maktaba 'š-šāmila [online]. <https://shamela.ws/book/96918/402#p1>

⁷⁶ Napr. niekoľko arabských audio prerozprávání príbehu, ktoré obsahujú množstvo pasáží totožných s dielom *Qiṣṣat al-Ĥaġġāġ*, napr. al-Ghulám alladhí taĥaddá 'l-Ĥadždždádž wa aĥradžahu bifašāḥatihi wa dhaká 'ihi [online]. <https://www.youtube.com/watch?v=nu2lV3PsZrI&t=290s>

⁷⁷ Pozri aj poznámky k rukopisu podľa BLAŠKOVICS, PETRÁČEK, VESELÝ, 1961, s. 270.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Kolofón (z gréčtiny vrcholok, završenie) je krátky text umiestnený na konci rukopisného diela. Obsahuje obvykle meno autora textu, pisára, názov diela, dátum vyhotovenia zápisu, podakovania či náboženské formuly.

ilajná min qišsat al-Ḥadždžádž 'alá tamám [toto je úplný záver príbehu o al-Ḥadždžádžovi].⁸⁰

Podtitul diela v katalógu je *Masá'il al-Ḥağğāğ* [al-Ḥadždžádžove otázky] a taktiež bol daný zostavovateľmi katalógu pravdepodobne na základe zistenej analógie medzi týmto rukopisným dielom a iným rukopisom z Berlínskej štátnej knižnice pod číslom 9050 We. 1766 s podobným obsahom, na ktorý zostavovatelia katalógu odkazujú.⁸¹

Dielo je anonymné a jeho zapisovateľom by mal byť podľa katalógu istý Šálih ibn al-Ḥádždž 'Alí v roku 1191 AH/1777. Text je zapísaný na žltom hrubšom lesklom a miestami flakatom papieri pomerne pravidelným kurzívnym písmom *nasta 'líg*, s príležitostnými nepresnosťami v diakritike. Niektoré riadky textu sú podčiarknuté červenou farbou zrejme neskorším používateľom, podobne popodčiarkované riadky si môžeme všimnúť aj v iných textoch tohto konvolútu. Na každej stránke b (verso) rukopisu sa nachádza poradové slovo⁸² tzv. kustoda⁸³ (arab. *ta 'qíba*; angl. catchword), ktoré označuje postup strán. Toto slovo je napísané pod posledným riadkom fólia b (verso) a je opakované ako prvé slovo nasledujúceho fólia a (recto).⁸⁴

Samotné písmo vykazuje viacero charakteristických črt, napr. špecifický tvar písmena *ja'*, ktorého bruško sa stáča doprava (tzv. *al-ja' ar-rádži 'a*), či špecifický tvar slova *ta 'alá* (on je vznešený), ktoré nasleduje po zmienke Božieho mena.

Obsah rukopisu Bašagić TF 136 No. 387

Obsah rkp. TF 136 No. 387 tvorí dynamický dialóg medzi al-Ḥadždžádžom ibn Júsufom a odvážnym múdрым mladíkom zjavne ší'itskeho pôvodu. Prostredníctvom nej môžeme vnímať, ako ľudový rozprávač vykreslil svojím poslucháčom

⁸⁰ Rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 61a, riadky 15 – 16.

⁸¹ Pozri rkp. Berlín 9050 We. 1766 *Hádhihi masá'il al-Ḥadždžádž ibn Júsuf ath-Thaqáfí wa má waqa 'a bajnahu wa bajna 'l-imám Zajn al-'Abidín ibn sajjidíná 'l-Ḥusajn*. [Toto sú otázky al-Ḥadždžádža ibn Júsufa ath-Thaqáfího a čo sa stalo medzi ním a imámom Zajnom al-'Abidínom ibn sajjidíná al-Ḥusajnom]. AHLWARDT, 1896, s. 45. V prípade označenia *masá'il*, resp. *masá'il* (otázka, záležitosť), môžeme uvažovať o istom podžánri ľudovej epiky, keďže tento pojem nachádzame aj v názvoch iných rozprávání s podobným obsahom, napr. rkp. Berlín Pet. 331 s názvom *Masá'il 'Abdalláh ibn Salám li nabíná Muḥammad* [Otázky 'Abdalláha ibn Saláma Prorokovi Muḥammadovi]. AHLWARDT, 1896, s. 20. Z opisu diela v katalógu je zrejme, že v ňom musí Prorok Muḥammad odpoveďami na otázky presvedčiť o svojom prorockom poslaní.

⁸² LACINÁKOVÁ, 2022, s. 51.

⁸³ HANAKOVIČ, Š.; KURUC, A.; BÁLENT, B. Slovenská knihovnícka terminológia, 1965, s. 77; IVANOVÁ-ŠALIGOVÁ, M.; MANÍKOVÁ, Z. Slovník cudzích slov, 1983, s. 502.

⁸⁴ Táto prax bola zaužívaná, aby nedošlo k pomiešaniu poradia jednotlivých fólií.

vzťah vrcholného predstaviteľa sunnitského islamu⁸⁵ zosobneného v slávnom umajjovskom miestodržiteľovi k zástupcovi nepriateľskej *ší'ite*, ktorú predstavuje inteligentný a bezbranný mladý muž v časoch, keď sa rozpoltená moslimská obec len pomaly spamätávala z masakry pri Karbalá'.

Ide o typ rozprávania vo forme rýchleho sledu otázok a odpovedí v podobe skúšky či súťaže, ktorý nie je v arabskom prostredí neobvyklý. Nájdeme ho aj v ďalšom známom príbehu z Tisíc a jednej noci, v Rozprávaní o otrokyni Tavaddude.⁸⁶ Objavuje sa však aj v arabskej vysokej literatúre⁸⁷ či v perzskej literatúre,⁸⁸ pričom využívanie obdobného prostredia, charakterov a komunikácie prináša dôkaz o aktívnej migrácii motívov orientálnej ľudovej slovesnosti, ktorých stopy badáme i v latinských, gréckych či španielskych literárnych prameňoch.⁸⁹

Polemika medzi oboma protagonistami nie je ani zďaleka nevinného zdvorilostného charakteru. Miestodržiteľ otvára zásadné témy z oblasti náboženstva a vied a zdanlivo zábavná debata vďaka mladíkovmu ostrému jazyku niekoľkokrát nabera na intenzite a graduje do momentu, keď al-Ĥadžďádž nariadi mladíkovu popravu. Mládenec totiž odpovedá neprimerane k svojmu veku a spoločenskému postaveniu a dovoľuje si prejavíť značnú dávku intelektuálnej nadradenosti. Týmto spôsobom rozprávač sofistikovane aktivuje príjemcovu pozornosť. V arabskom prostredí sa

⁸⁵ Sunnitský islam sa pridŕža tzv. *sunny* (arab. zvyk, tradícia) Proroka. Jeho vyznávači uctievali štyroch tzv. pravoverných kalifov. Vládnucci Umajjovci a po nich 'Abbásovci sa pokladali za dedičov sunny, za skutočných dedičov Muĥammadovho náboženského testamentu.

⁸⁶ Tisíc a jedna noc, 2009, zv. 4, s. 290 – 339. V Burtonovom preklade je toto rozprávanie pomenované Abu al-Husn and His Slave Girl Tawaddud. Pozri A Plain and Literal Translation of the Arabian Nights Entertainments..., 1888, zv. 5, s. 189 – 145. Ide o dlhý a obsahovo ojedinelý príbeh, v ktorom sa schudobnený majiteľ rozhodne draho predat kalifovi krásnu a obzvlášť múdru otrokyňu. Kalif Hárún ar-Rašíd ju dá preskúšať eminentným znalcom z islamského náboženstva a všetkých vtedajších vied ako astronómia, medicína, právo či filozofia a ona v odbornej diskusii (*munázara*) vždy obstojí. Múdra Tawaddud navyše kladie otázky aj svojim skúšajúcim, ktorí naopak vo svojich odpovediach zlyhávajú. Viacero otázok a následných odpovedí, najmä tých, ktoré sa týkajú znalostí Koránu, nájdeme dokonca v rovnakom poradí aj v príbehu o al-Ĥadžďádžovi. Príbuznosť oboch rozprávání je zrejmá a zaslužila by si väčšiu odbornú pozornosť.

⁸⁷ Pozri napr. dialóg medzi al-Ĥadžďádžom ibn Júsuфом a Jahjá ibn Jamarom, IBN KHALLIKÁN, 1871, zv. 4, s. 60 – 61.

⁸⁸ *Risálah-i Husnijah* [Pojednanie o Husniji]. Je to príbeh o múdrej ší'itskej dievčine a poslucháčke šiesteho imáma Dža'fara aš-Šádiqa (z. 765), ktorá musí obhajovať svoje znalosti v diskusii so sunnitskými vzdelancami na dvore 'abbásovského kalifa Hárúna ar-Rašída. Suverénne odpovedá na otázky týkajúce sa náboženstva a práva a všetkých učencov porazí. Aj v tomto prípade je podobnosť s Rozprávaním o otrokyni Tavaddude očividná. Obe rozprávania obsahujú veľmi podobné motívy a majú rovnaké dejové línie a prostredie. Bližšie k tejto problematike pozri STANFIELD-JOHNSON, R. From One Thousand and One Nights to Safavid Iran: A Persian Tawaddud, 2017, s. 159.

⁸⁹ TALMON, 1999, s. 120 – 127.

odvaha, vedomosti a bystrá výrečnosť cenili a tieto vlastnosti dokázali urobiť dojem aj na najkrutejšieho panovníka.

Značná časť dialógu je budovaná intertextuálne alebo, ako hovorí Gérard Genette, transtextuálne⁹⁰ ako mozaika koránových citácií či citácií poézie, keďže sa al-Ḥadždžádžove otázky týkajú konkrétnych koránových veršov, pričom mladík suverénne preukáže, že ovláda Korán naspamäť.⁹¹ Aj ďalšími vedomosťami neskôr potvrdzuje, že sa vyzná vo všetkom, na čo sa ho miestodržiteľ opýta, z oblasti zdravej životosprávy, poľnohospodárstva či poézie. Debata príležitostne sklzáne do rozličných triviálnych záležitostí či do oblasti sexuálneho života a otázok ženskej príťažlivosti.

Vek mládenca nie je v nami skúmaných prameňoch uvedený, avšak nazdávame sa, vzhľadom na mladíkove znalosti, že by mohol mať 15 – 20 rokov. Preto nás prekvapujú informácie o tomto rozprávaní vzťahujúce sa na rkp 14.051 z Univerzitetnej knižnice v Leidene, kde Jan Just Witkam presne, zrejme na základe informácie v texte, uvádza, že mládenec mal len dvanásť rokov.⁹²

Jazyk rozprávania je ovplyvnený rýmovanou prózou *sadž* ' a plynulo prechádza z kultivovanej arabčiny, pokiaľ sa protagonisti zaoberajú koránovými veršami, až do jednoduchšieho hovorového registra, napr. ak sa komunikuje o daroch, z ktorých si má mladík v závere vybrať. V príbehu badáme silnú islamskú ideovú orientáciu, ktorá sa prejavuje v častých odkazoch na Boha a na všemocný osud a v množstve stereotypných náboženských formuliek. Mladíkove odpovede pritom evokujú, že patrí k stúpencom *ší'e*, čo sa prejavuje aj v jeho výpovediach: *Aná min nasl baní Ghálib min sulálat al-imám 'Alí ibn Abí Tálíb* [Som z potomkov kmeňa Ghálib a z rodokmeňa imáma 'Alího ibn Abí Tálíba].⁹³

Ako sme už uviedli, al-Ḥadždžádž ibn Júsuf bol známy nepriateľským postojom ku všetkým protiumajjovským vplyvom, ako bola *ší'a* či *al-cháridža*, a v tomto duchu sa vyjadruje nasledovne: *Aná aqtarib ilá 'l-Láh ta 'ála bi dam radžul jaqúl inna 'l-Ḥasan wa 'l-Ḥusajn awlád rasúli 'l-Láh*⁹⁴ [Približujem sa k Bohu prostredníctvom krvi muža, ktorý vyhlasuje, že al-Ḥasan a al-Ḥusajn sú potomkovia a nasledovníci Božieho Proroka].

Príbeh sa odvíja nasledovne: na dvore ummajovského miestodržiteľa al-Ḥadždžádža ibn Júsufa v Kúfe predstúpi pred hodnostárov čudne vyzerajúci mladík. Al-Ḥadždžádž sa začne vyzvedať na jeho pôvod a pri zmienke miest ako Mekka či Medina alebo regiónov ako Churásán alebo Jemen sa al-Ḥadždžádž otvorene vysmieva z rôznych častí umajjovského kalifátu. Mladík však vtipne a pohotovo odpovedá

⁹⁰ GENETTE, G. Introduction à l'architexte, 1979, s. 87.

⁹¹ Znalci, ktorí vedia celý Korán naspamäť, sa tešia v tradičnej moslimskej spoločnosti veľkej úcte. Označujú sa termínom *háfíz*, pl. *huffúz*.

⁹² WITKAM, J. J. Inventory of the Oriental Manuscripts of the Library of the University of Leiden, 2007, s. 21.

⁹³ Rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58a, riadok 11.

⁹⁴ Ibid, riadky 24 – 25.

a hrdo sa vyjadri, že je potomok štvrtého pravoverného kalifa ‘Alího ibn Abí Táliba. Svojou odvahou hraničiacou s drzosťou uráža miestodržiteľa a ten ho chce dať viackrát popraviť. Dvorania však niekoľkokrát zasiahnu na mladíkovu obranu a zachránia mu život. Al-Ĥadždžádž sa vysloví, že ho ušetrí, pokiaľ mu správne odpovie na jeho otázky. Mladý muž následne prejavuje dôkladnú znalosť Koránu, pravidiel životosprávy, astronómie, žien, poézie, ale aj sexuálneho života. Al-Ĥadždžádž je udivený jeho vedomosťami, pohotovosťou, múdrosťou aj výrečnosťou a rozhodne sa ho odmeniť. Ponúka mu na výber z troch darov: mešca peňazí, krásnej ženy alebo ušľachtilého koňa s postrojom. Ak by sa rozhodol pre materiálny dar, čiže mešec, či pre slasti tela, ak by si vybral dievčinu, dal by ho bez milosti popraviť. Iba výberom koňa mladík preukáže, že si zaslúži žiť. Po správnej voľbe al-Ĥadždžádž venuje mladému mužovi aj zvyšné dary a dovoľí mu opustiť zasadanie.⁹⁵

Úvod k arabskej edícii rukopisu Bašagić TF 136 No. 387

Arabská edícia rkp. Bašagić TF 136 No. 387 si vyžaduje niekoľko sprievodných slov. Treba povedať, že sa snažíme pôvodný text reprodukovať podľa najnovšieho stavu bádania, to znamená, že v edícii dôkladne zachováваме všetky ortografické a jazykové špecifiká originálu bez ohľadu na to, aké nepodstatné sa nám javia, vrátane zjavných pisárových chýb či chýbajúcej diakritiky.⁹⁶ Takto si môžeme vytvoriť jasnejší obraz o pisárskych praktikách daného žánru v čase jeho zápisu. Edícia je doplnená poznámkovým aparátom, ktorý ponúka priestor na doplnenie spisovných tvarov, pokiaľ by čítanie textu mohlo vyvolať nejasnosti. Do textu štúdie sme zapracovali aj obrázky s jednotlivými rukopisnými fóliami originálu, takže čitateľ má v prípade záujmu možnosť okamžite porovnať jednotlivé pasáže.

Pri práci uprednostňujeme označenie jednej rukopisnej „stránky“ ako fólio (nie fólium, ako používa Mária Lacináková⁹⁷). Oba termíny sú si síce významovo veľmi podobné a neraz sa v praxi zamieňajú. Termín fólium je však zaužívaný hlavne na označenie strany verejných právnych kníh určených na evidenciu.⁹⁸ Aj v Kabine-

⁹⁵ Pozri aj MARZOLPH, U.; VAN LEEUWEN, R.; WASSOUF, H. *The Arabian Nights* Encyclopaedia, 2004, s. 199.

⁹⁶ Bližšie k problematike, ako editovať texty obsahujúce prvky tzv. strednej arabčiny, pozri DEN HEIJER, J. Introduction: Middle and Mixed Arabic, *A New Trend in Arabic Studies*, 2012, s. 18 – 19; LENTIN, J. Normes orthographiques en moyen arabe: sur la notation du vocalisme bref, 2012, s. 207; GAŽÁKOVÁ, Z. *Arabic Epics*, 2015, s. 401 – 402.

⁹⁷ LACINÁKOVÁ, 2022, s. 23, alebo LACINÁKOVÁ, M. Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu 2 diel, 2021, s. 175.

⁹⁸ *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2005, heslá fólium, fólio. [online] https://www.juls.savba.sk/slovník_cudzích_slov_2005.html; HANAKOVIČ, Š.; KURUC, A.; BÁLENT, B. *Slovenská knihovnícka terminológia*, 1965, s. 41.

te vzácnych tlačí v Univerzitetnej knižnici v Bratislave sa na označenie rukopisnej strany termín fólium nepoužíva.⁹⁹

Jazyk tohto textu zjavne prekračuje hranicu medzi vysokou a ľudovou arabskou literatúrou¹⁰⁰ a obsahuje nespisovné, resp. neklasické prvky. Niektorí bádatelia ho označujú ako uvoľnená norma spisovnej arabčiny¹⁰¹ alebo ako tzv. stredná arabčina.¹⁰² Neklasické tvary a prvky hovorového jazyka¹⁰³ sa tu však v porovnaní s podobnými textami vyskytujú pomenej. Pisár sa naopak vo veľkej miere snažil pridržať klasického jazyka. Odchýlky, ktoré v texte pozorujeme, sú typické pre väčšinu naratívnych textov (polo)ľudového pôvodu.¹⁰⁴

- V texte nachádzame veľké množstvo príkladov zápisu *hamzy*, ktoré odporujú pravidlám klasickej arabčiny. Hamza (ء ráz) nie je vyznačovaná najmä na začiatku slov, ale aj inde a nezriedka je nahrádzaná spoluhláskou

⁹⁹ Písomná komunikácia s Klárou Mészárosovou zo dňa 19. 2. 2024.

¹⁰⁰ Bližšie ku koexistencii ľudovej a vysokej literatúry v arabskom prostredí pozri GAŽÁKOVÁ, Z. Koexistencia vysokej a ľudovej literatúry na pozadí kritických názorov významných arabských učencov, 2009, s. 137 – 160.

¹⁰¹ PAULINY, J. Úvod k prekladu Tisíc a jednej noci, zv. 1, 2009, s. 22.

¹⁰² Pozri bližšie rozsiahlu literatúru vzťahujúcu sa na problematiku tzv. strednej arabčiny, t. j. stredných a zmiešaných variantov arabčiny, ktoré sa nachádzajú na pomedzí klasickej či súčasnej modernej spisovnej arabčiny a hovorových jazykov. V arabskom prostredí nájdeme širokú škálu týchto textov od najstarších čias po súčasnosť (korešpondencia, historické kroniky, administratívne dokumenty, rukopisy ľudovej literatúry, súčasná moderná literárna tvorba, blogy atď.), ktorých jazyk sa z viacerých dôvodov rôznym spôsobom odkláňa od normy. Spomedzi množstva zásadných štúdií spomeňme: BLAU, J. A Grammar of Christian Arabic based mainly on South Palestinian Texts from the First Millennium 1966 – 1967 alebo LENTIN, J. Variétés d'arabe utilisées dans quelques manuscrits syriens du Roman de Baybars et histoire du texte, 2003, s. 99 – 111. Základný prehľad a uvedenie do tematiky je v LENTIN, J. Middle Arabic, EALL, zv. 2, 2008, s. 215 – 224; rozsiahlu bibliografiu ponúka LENTIN, J. Moyen Arabe et Variétés Mixtes de l'Arabe: Premier Essai de Bibliographie – Supplément no. 3., 2022. Bližšie k špecifickým prvkom objavujúcim sa v arabskej ľudovej literatúre pozri napr. HALFLANTS, B. Le Conte du Portefaix et des Trois Jeunes Femmes dans le manuscrit de Galland (XIV–XVe siècles), 2007, alebo BELLINO, F. Stylistic and Linguistic Features of the Theme of the Duel in the Ġazwat Ra's al-Ġūl, 2008.

¹⁰³ V arabskom prostredí existuje špecifická jazyková situácia, ktorá sa označuje ako diglosia (*izdiwádž lughawí, izdiwádžija*). Vo všeobecnosti sa charakterizuje ako koexistencia dvoch jazykových variantov, ktoré sa navzájom dopĺňajú. Termínom hovorový jazyk/dialekt (*'ammija, lahďža, lughā dāriďija*) sa v arabskej jazykovede označuje tá varieta arabského jazyka, ktorá predstavuje jazyk bežnej každodennej komunikácie. V písomnom formálnom a ústnom prejave by sa mala používať tzv. moderná spisovná arabčina (*al-fuṣḥá 'l-ḥadītha*), ktorá nadviazala na klasickú arabčinu (*al-'arabija 'l-fuṣḥá*). Viacerí jazykovedci nesúhlasia s prísnou dvojvariantnou dichotómiou. Napr. el-Said Badawi identifikoval pri štúdiu sociolingvistickej situácie v Egypte päť úrovní (*mustawaját*) arabského jazyka. BADAWI, E. Mustawaját al-'arabija 'l-mu'ášira fi Miṣr, 1973.

¹⁰⁴ Bližšie o stručnom prehľade odchýlok od normy klasickej arabčiny v textoch arabských ľudových rozprávanií aj v GAŽÁKOVÁ, Z. Fenomén strednej arabčiny a jej charakteristiky v textoch arabských ľudových rozprávanií 2012, s. 163 – 164.

já’, pokiaľ je *já*’ jej podnosom (*kursí*), napr. جيت „prišiel som“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 57b, riadok 11 – 12); حايك البرد „tkáč plášťov“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 57b, riadok 26). Zaujímavým prípadom je nahradenie hamzy spoluhláskou *já*’ v prípade elatívu, napr. ومن اشيم العرب „kto je najneblahejší spomedzi Arabov“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58b, riadok 7).

- Máme tu však aj príklady, keď je hamza jasne vyznačovaná, napr. خذ ما شئت منهم „vezmi si od nich, čo si želaš“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 60b, riadok 22), hoci vyznačovanie je často nesprávne z pohľadu klasickej arabčiny, napr. سنلوه „opýtali sa ho“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58b, riadok 10). Niekedy sa hamza objavuje nad podnosom v tvare písmena *já*’, avšak aj s diakritikou prináležiacou tejto spoluhláske, napr. الملايكة „anjeli“, čo môžeme považovať za pseudokorekciu¹⁰⁵ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58b, riadok 26).
- Príležitostne je *tá*’ *mabsúta* (ت) použitá namiesto *tá*’ *marbúty* (ة), napr. سورة سورت „koránová súra“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387: fol. 59b, riadok 18); فلعنن الله على الخوان „nech Božia kliatba postihne všetkých zradcov“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387: fol. 61a, riadok 12).
- *Alif maqšúra* (ى) sa často zamieňa so spoluhláskou *já*’ (ي), napr. من ورايى „zozadu“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387: fol. 57b, riadok 12).
- Vplyv hovorového jazyka je badateľný aj pri fráze كان لمدينة الحجاج بابين „al-Ĥadždžádžovo mesto malo dve brány“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 61a, riadky 4 – 5), kde by si slovo بابين v klasickej arabčine vyžadovalo nominatív – وكان لمدينة الحجاج بابان.
- V texte sa vyskytujú aj ojedinelé prípady, keď *alif* nahrádza *tá*’ *marbútu* (e.g. زرديا namiesto زردية „drôtená vesta“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 60b, riadok 17) a صينيا namiesto صينية „veľký kovový podnos“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 60b, riadok 16).

Tieto a iné odchýlky od normy klasickej arabčiny sme v edícii neopravovali. Sporadickú vokalizáciu (napr. حَضْرُتْ, rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 57b, riadok 3), prirodzene, zachováваме vrátane nekonzistentného značenia zdvojených spoluhlások pomocou *šaddy*. Každý očíslovaný riadok edície zodpovedá jednému riadku originálu. Stopy nedôkladného zápisu a zjavné chyby opravujeme v poznámkovom aparáte, najmä pokiaľ skresľujú význam slov.¹⁰⁶ Ak si pisár svoju chybu všimol

¹⁰⁵ Pseudokorekcie sú jazykové tvary, ktoré vznikli tak, že si ich pôvodcovia uvedomovali rozdiely medzi klasicou arabčinou a hovorovým jazykom a vedome vynakladali úsilie písať správne. Dopracovali sa však k novým tvarom, ktoré nie sú ani klasické a ani hovorové. Ibid, s. 154 – 155.

¹⁰⁶ Netreba zabúdať, že pri čítaní arabského textu aj jedna nesprávne umiestnená bodka môže zásadne zmeniť význam.

a chybné slovo hneď jednoducho preškrtol, tak ho v tejto podobe uvádzame aj v edícii, napr. **السمع** (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 59b, riadok 24). Často sa však stalo, že viacero slov alebo celých fráz pisár zrejme omylom vynechal (ide o tzv. *suqúf*) a dopísal ich dodatočne na vonkajšie či vnútorné okraje fólia (v jednom prípade z neznámych príčin dole hlavou). V prípade, že vynechal len krátke slovo, doplnil ho nad text v riadku, napr. **قال** „on povedal“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 59b, riadok 25). Všetky dodatočne doplnené slová a pasáže sú priamo zapracované do edície a označené hranatými zátvorkami ([ ]). Menej čitateľné slová s nezreteľnými (odhadnutými) tvarmi písmen sú v okrúhlej zátvorke s otáznikom (?). Tzv. kustoda (arab. *ta'qíba*; angl. *catchword*), ktorá sa nachádza na každej stránke b (verso) rukopisu, je vyznačená zdvojenou okrúhloú zátvorkou (( )).

Problém s nezrozumiteľnosťou určitých pasáží sme sa snažili vyriešiť porovnávaním nášho rukopisu s ďalšími príbuznými variantami rozprávania, ktoré sa nám postupne podarilo identifikovať:

- 1 *Alf layla wa layla* [Tisíc a jedna noc]. Oxford, the Bodleian Library of Oxford, Orient No. 550 – 557 (7 zväzkov, 1764 – 1765). Rukopis je známy aj ako tzv. *Wortley-Montague manuscript of the Arabian Nights*. Príbeh o al-Ḥadždžádžovi a mladom sajjidovi sa nachádza vo zväzku No. 553, (ff. 107a – 120a) a pokrýva „noci“ 510 – 519 (ďalej ako rkp. Bodl. Orient No. 553). Ide o rozsiahlejší variant rozprávania, keďže je často prerušovaný rámcovým rozprávaním krásnej Šahrazád a jej komentármi, ktoré rozdeľujú príbeh na jednotlivé „noci“.
- 2 *Qiṣṣa ḥadathat fi madžlis al-Ḥadždžádž ath-Thaqafí* [Príbeh, ktorý sa odohral na zasadaní al-Ḥadždžádža ath-Thaqafího]. Rijád, Maktabat Džámi'at al-malik Sa'úd [Knížnica Univerzity kráľa Sa'úda], 5f., 1085 AH (ďalej ako rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218).¹⁰⁷

Oba tieto varianty sú zapísané v relatívne dobre čitateľnom písme *naschí* a vykazujú s rkp. Bašagić TF 136 No. 387 značnú zhodu. Pozorujeme tu len mierne odlišnosti v slede udalostí, niektoré pasáže či repliky komunikácie sú v inom poradí, alebo boli doplnené či vynechané. Odlišnosti pozorujeme aj vo využití bohatej arabskej synonymie, napr. *ablah* – „hlúpy“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58b, riadok 15) a *qalíl al-'aql* – „majúci málo rozumu“ (rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 111, riadky 1 – 2). Vo všeobecnosti tu ide o charakteristickú črtu ľudových rozprávání, ktoré si zapisovateľ dovolil priebežne preformulovať, opraviť alebo pozmeniť text podľa vlastného vkusu.

¹⁰⁷ V práci GAŽÁKOVÁ, 2023, s. 301 uvádzame, že tento rukopis je nedatovaný. Digitálna verzia textu totiž náhle prestala byť dostupná online a samotný rukopis neobsahoval žiadne bibliografické údaje. Informácie o jeho datovaní sa nám podarilo získať len dodatočne, pri náhodnom preverovaní dostupnosti textu.

Ako ďalší zásadnejší rozdiel medzi týmito variantmi treba spomenúť odlišnú mieru zapracovania ľudovej anonymnej poézie, keďže obidva konzultované varianty príbehu – rkp. Bodl. Orient No. 553 aj rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218 – obsahujú výrazne viac poetických vsuviek. Nachádzame tu napr. rozsiahlu báseň o žene v rozličných obdobiach života, ktorá v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 úplne chýba.¹⁰⁸ Pri rozprávaniach ľudového pôvodu je vzťah vkladanej poézie k textu voľný, väčšina poézie vo veršoch iba rekapituluje to, čo už bolo vypovedané. Preto sa môže v rôznych variantoch príbehu aj výraznejšie odlišovať. Iba v ojedinelých prípadoch tvorí takáto poézia relevantný kompozičný prvok. Ani autorstvo veršov sa nedá spoľahlivo preukázať a keď sme sa snažili pôvod uvedených veršov vypátrať, ku konkrétnym autorom sme sa nedopracovali. Vo všeobecnosti mala poézia za úlohu rozprávanie iba ozdobiť a oživiť a jej umelecká hodnota nie je spravidla vysoká.

V našej arabskej edícii nemáme ambíciu tri spomínané rukopisné varianty dôkladnejšie porovnávať a v poznámkovom aparáte poukazujeme iba na zásadné obsahové či jazykové odlišnosti. Rozhodli sme sa tak postupovať, pretože súčasný výskum arabskej ľudovej literatúry jednoznačne preukázal, že tieto diela nemajú ustálenú textovú podobu. Ľudoví rozprávači a ich zapisovatelia neboli totiž viazaní presným textom, ktorý by museli precízne interpretovať. Naopak, najdôležitejšie boli základné dejové línie a významy, ktoré prinášali. Intenzitu deja a rozsah textu mohli pisári meniť a dotvárať pomocou rôznych kompozičných techník, ktoré im umožňovali rozšíriť alebo skrátiť ktorúkoľvek epizódu zo života hrdinu, a tak má každý zápis vlastnú príchuť originality. Na základe tejto skutočnosti je možné ktorýkoľvek zachovaný variant považovať za *unicum*¹⁰⁹ a následne ho možno zvážiť na vedecké edičné účely.

Rozprávanie obsahuje viacero často neúplných či nepresných citácií z Koránu, ktoré sa objavujú bez širšieho kontextu. Nemajú však len akýsi doplnkový charakter, ale sú naopak tak vpletené do rozprávania, že by bez nich stratilo zmysel. Tieto citácie sú v poznámkovom aparáte edície presne identifikované, ak treba doplnené a dôsledne vokalizované. V arabskej edícii však nie sú ani vokalizované, ani inak špecificky vyznačované, presne tak, ako sa objavujú v rukopisnom origináli. Nájde-me len jeden prípad, keď je takáto citácia sprevádzaná slovom *al-ája* (slov. verš Koránu, rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58a, riadok 27). Pri neúplných koránových veršoch sa zrejme predpokladalo, že čitateľ bude poznať ich plné znenie. Dodávajú síce

¹⁰⁸ Pozri rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 116b, riadok 11 – fol. 117a, riadok 15. Rozsah chýbajúcej poézie je naznačovaný v poznámkovom aparáte prekladu.

¹⁰⁹ Označenie jediného dochovaného rukopisného exemplára určitého diela. GACEK, A. Arabic Manuscripts. A Vademecum for Readers, 2009, s. 93.

komunikácii medzi miestodržiteľom a mladíkom „punc“ učenosti, dialógy sú však pre našinca menej zrozumiteľné.¹¹⁰

Pôvodný arabský text podľa rukopisu Bašagić TF 136 No. 387

Fólio 57b

1. بسم الله الرحمن الرحيم
2. الحمد لله رب العالمين¹¹¹ والصلوات¹¹² والسلام على رسوله محمد واله
3. وصحبه اجمعين قال ابو عبد الكرخي حَضَرْتُ يوما في مجلس الحجاج ابى يوسف
4. الثقفى¹¹³ بالكوفة والناس من حوله جالسون ولهيبته مطرقون والامراء
5. والوزراء والحجاب والنواب وارباب الدولة واهل الصولة وهو
6. بينهم كالاسد الكاسرواذا قد قدم عليه صبى صغير السن محرق الثياب
7. زرى الحال لا نباتا بعارضيه قد غير الدهر (بشرته)¹¹⁴ وبدل الفقر صورته فسلم
8. وترجم وبلغ في السلام فرد عليه الحجاج السلام قال فنظر اليه الحجاج
9. فقال له من انت يا صبى وما قولك وما اقوى قلبك وما اجرارك على الهجوم
10. على مجالس الملوك كاتك يا صبى مدعوقاين من انت يا صبى قال انا ابن
11. امى وابى قال ففى اى شىء جيت قال فى ثيابى قال فمن اين جيت قال من
12. ورايى قال والى اين تقصد قال امامى قال وعلى اى شىء جيت قال على
13. الارض [قال فاين منشائك قال بين السماء والارض]¹¹⁵ قال الحجاج فمن اين انت يا صبى قال انا من مدينة مصر قال انت

¹¹⁰ Nezrozumiteľnosť niektorých koránových vsuviek môže byť výsledkom skutočnosti, že Svätá kniha je vnímaná ako zázračné Božie zjavenie, ktorého hlboké pochopenie prináleží len samotnému Bohu. (Ne)pochopenie jednotlivých citácií závisí aj od toho, či bol pisár úspešný pri výbere najvhodnejšej časti koránovej súry (verša) pre daný kontext, alebo či vybral niečo príliš dlhé (resp. krátke) alebo nejednoznačné. Zároveň tu máme priepastnú vzdialenosť medzi jazykovými a kultúrnymi priestormi arabského stredoveku a súčasnej Európy a ani vzdelaný našinec nie je s textom moslimskej Svätej knihy zásadnejšie oboznámený. Využitie koránových citácií však malo okrem dôležitej súčasť príbehu aj zásadný cieľ – zvýšiť dôveryhodnosť celého rozprávania. Bližšie pozri aj LACINÁKOVÁ, 2020, s. 217.

¹¹¹ Korán 1:2.

¹¹² Archaické písanie slova صلاة [modlitba], pozri Korán 24:58, pri ktorom je použité písmeno *tá'* (*tá' mabsúta*).

¹¹³ الحجاج يوسف الثقفى: Univ. kráľa Sa'úda No. 218: الحجاج بن يوسف.

¹¹⁴ Slovo je nečitateľné, ale zápis v identifikovateľnej podobe je zopakovaný na okraji textu ako oprava: بشرته. Porovnaj rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 107b, riadok 1: غير الدهر بشرته „osud zmenil jeho pokožku“. Alternatíva v rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218, fol. 1b, riadok 4: غير الدهر شيرته nám nie je zrozumiteľná.

¹¹⁵ Časť textu, ktorá bola vynechaná a dodatočne zapísaná dole hlavou na okraji fólia ako doplnenie textu.

14. من مدينة القاهرة قال ولما ذلك يا حجاج [قال] ¹¹⁶ لأنّ ترابها ذهب ونيلها
 15. عجيبة ونساءها لعب واهلها لاحصر ¹¹⁷ ولا عرب قال ما انا منهم قال
 16. الحجاج ومن اين انت يا صبيّ قال انا من مدينة الشام قال انت من اعظ
 17. مكان واضعف ابدان قال ولما ذلك يا حجاج قال لاّتهم قوم
 18. حبارى ¹¹⁸ لا يهود ولا نصارى قال ما انا منهم قال الحجاج فمن اين انت
 19. يا صبيّ قال انا من خراسان العجم قال من احسن ¹¹⁹ مكان واضعف اديان ¹²⁰ قال
 20. ولما ذلك يا حجاج قال لاّتهم غنم اغانم وعجم اعاجم لا يعرفون الكرم
 21. ولا يحمد لهم شيم كلامهم ثقيل وغنيهم بخيل قال ما انا منهم قال الحجاج فمن اين
 22. انت يا صبيّ قال انا من الموصل قال انت من الاشرار اللوطى اللوطى الفجار
 23. صبيهم عيار و(شيخهم)؟ شيخهم ¹²¹ علقه ¹²² عقله كعقل الحمار]
 قال ما انا منهم قال الحجاج
 24. فمن اين انت يا صبيّ قال انا من اليمن قال انت من اقليم غير مليح قال ولما ذلك
 25. يا حجاج قال لأنّ اجلهم يستعملون (المرد؟) واخسهم دباغ جلد واقلمهم
 26. رقاص قرد وحايك برد قال ما انا منهم قال الحجاج فمن اين انت يا صبي
 27. قال من مكة قال انت من معدن الجهل واللوم وقلّت العقل وكثرة النوم ((بعث))

123 [

Fólio 58a:

1. بعث الله فيهم نبيا كريما فكذبوه وطردوه فخرج من عندهم الى [قوم] ¹²⁴ احبوه
 2. واكرموه ونصروه على رغم اهل مكة قال ما انا منهم قال الحجاج
 3. فمن اين انت يا صبيّ لقد اكثررت هزلك وقلبي يريد قتلك فقال الصبي
 4. لو علمت انك [قاتلي] ¹²⁵ ما عبدت سواك فقال ويلك وما يمنعني عن قتلك
 5. فقال الصبي ولك الويل بالكيل يمنعك عن قتل الذي يحول بين المرء
 6. وقلبه ¹²⁶ وهو لا يحلف الميعاد ¹²⁷ فقال الحجاج هو الذي يعينني على قتلك

¹¹⁶ Vynechané slovo zapísané na okraji ako doplnenie textu.

¹¹⁷ Pravdepodobne حضر, podobne ako v rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 107b, riadok 13 a rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218, fol. 1b, riadok 6.

¹¹⁸ Pozri odk. 226.

¹¹⁹ اخس.

¹²⁰ Tu by sme očakávali za tvarom elatívu neurčené meno v singulari – اضعف alebo určené meno v pluráli اضعف الأديان. Neklasický tvar اضعف اديان vznikol pravdepodobne pod vplyvom rýmovanej prózy *sadž*.

¹²¹ Sic. Pisár slovo شيخهم „ich starý muž“ najskôr napísal, potom preškrtol a následne napísal znovu.

¹²² Sic.

¹²³ Táto časť je tiež vynechaná a zapísaná ako doplnenie textu na okraji fólia.

¹²⁴ Vynechané slovo zapísané na okraji fólia ako doplnenie textu.

¹²⁵ Vynechané slovo zapísané na okraji fólia ako doplnenie textu.

¹²⁶ الله Korán 8:24, verš je neúplný.

¹²⁷ الله لا Korán 3:9, verš je neúplný.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 حمد الله رب العالمين والصلوات والسلام على رسوله محمد واله
 وصحبه اجمعين قال ابو عبد الله كوفي حضرت يوماني مجلسي للحجاج بن يوسف
 الثقفني بالكوفة والناس من حوله جالسون ولهم بينة مطرفون والامراء
 والوزراء والحجاب والنواب وارباب الدولة واهل الصولة ومحو
 بينهم كالاسد الكاسر واذا قد قدم عليه صبحي صبح السن يخرج النياب
 نزل في الحال لانها باعارضيه قد غيرت له غير شهرته وبدل الكففة صورته فنتم
 وترجم وابلغ في السلم فزوجه عليه الحجاج السلام قال فقطر الدم الحجاج
 فقال له من انت يا بصي وما فوكك وما فوكك وما فوكك وما فوكك
 علي جالس للملك كاتك يا بصي مدعو فابن من انت يا بصي قال انا ابن
 ابي واك فاخفي ابي سبي جيت قال في ثيابي قال ممن ابن جيت قال من
 وراي قال والي ابن نقصد قال اما جيت قال وعلي ابي سبي جيت قال علي
 الارض قال الحجاج ممن ابن انت يا بصي قال انا من همدان مفر قال انت
 من همدان الكاهنة قال وما ذكرك يا حجاج لان ترابها ذهب ويطلها
 عجيبه ونساء حالها واهلها الاحصر ولا عوب قال انا ما منهم قال
 الحجاج ممن ابن انت يا بصي قال انا من مدينة اكنم قال انت من اعظما
 مكان وانضعف ابدان قال وما ذكرك يا حجاج قال لا اسم قوم
 حباري لا يهود ولا نصارى قال انا منهم قال الحجاج ممن ابن
 يا بصي قال انا من حوا السبيل المحرق من حسن مكان وانضعف اوبان قال
 وما ذكرك يا حجاج قال لا شهر من انا من وشم اساجير لا يعرفون الكرم
 ولا يحد لهم شجر كلامهم فضل وعلمهم كجبل قال ما انا منهم قال الحجاج ممن ابن
 انت يا بصي قال انا من الموصل قال انت من الاشراق الكليل اللطيف الفار
 صيرتهم عيار وشيظتهم وشيظتهم عطفه لعقل الحمار قال ما انا منهم قال الحجاج
 ممن ابن انت يا بصي قال انا من اليمن قال انت من اقليم غير بلج قال وما ذكرك
 يا حجاج قال لان اجلهم يستعملون نمرود وانفسهم دباع جلدوا اقتلهم
 رفاض قرد وحاشيتهم برد قال ما انا منهم قال الحجاج ممن ابن انت يا بصي
 قال من مكة قال انت من معدن الجهل والاموم وثقنة العقل وكثرة النوم
 بعث

بسم

قال

الحجاج بن يوسف الثقفي

تبره وحشي وماراهي

7. فقال الصبي حاشا الله يعينك على قتلى وإنما يعونك شيطانك
8. وأنا اعوذ بالله من شيطان¹²⁸ الرجيم فقال الحجاج فمن أين وانت
9. يا صبي قال انا من يثرب قال وما يثرب قال طيبة قال وما طيبة قال
10. مدينة النبي صلى الله عليه وسلم معدن التأويل والتنزيل والتحرير
11. والتحليل وانا من نسل [بني] ¹²⁹ غالب من سلالة الامام على ابن ابي طالب
12. كرم الله وجهه ورضى عنه وكل حسب ونسب ينقطع الا حسبنا و
13. ونسبنا فانه متصل الى يوم القيمة¹³⁰ قال فاغتاظ¹³¹ الحجاج غيظا شديدا
14. وامر بقتله فقامت اليه اكابر دولته ووجوه مملكته ومدوا اليه
15. اعناقهم وسألوه الشفاعة وقالوا له هذه رؤسنا¹³² قبل رأسه
16. وانفسنا دون نفسه فنسألك بالله ايها الامير ان تشفعنا في هذا¹³³
17. هذا الغلام فانه لا يستحق القتل فقال لهم لا تتعبوا لا بد من قتله ولو نادى
18. ملك من السماء لا تقتله ما سمعت منه فقال له الصبي (نخست؟)¹³⁴
19. يا حجاج ومن انت حتى يناديك ملك من السماء لا تقتله انت
20. اقل واذل لا تستطيع الى قتلى سبيلا فقال له الحجاج لا اقتلك
21. الا بحجة احتج بها عليك من كلامك فقال له الصبي وما هي يا حجاج
22. فقال الحجاج يا صبي بما يتقرب العبد الى الله تعالى قال بالصلوة والصوم
23. والحج والزكوة¹³⁵ والجهاد في سبيل الله تعالى فقال الحجاج انا اتقرب
24. الى الله تعالى بدم رجل يقول ان الحسن والحسين اولاد رسول الله
25. صلى الله عليه وسلم ولكنه يا صبي كيف يكون ولد رسول الله صلى الله
26. عليه وسلم والله تعالى قال ما كان محمد ابا احد من رجالكم ولكن
27. رسول الله وخاتم النبيين¹³⁶ الاية¹³⁷ فقال الصبي اسمع يا حجاج الجواب

¹²⁸ Pravdepodobne ide o vynechanie určitého člena الشيطان, ale mohlo by ísť aj o špecifickú konštrukciu, ktorú pozorujeme v klasickej arabčine aj v hovorových jazykoch, napr. بيت بيت WRIGHT, W. A Grammar of the Arabic Language translated of the German of Caspari and edited with numerous additions and corrections II, 1898, s. 233 – 234, alebo napr. Tell el-Kibīr, pozri GROTZFELD, H. Rabī' al-'awwal and Nahr el-Kibīr. The notion of dichotomy and its expression in Arabic, 2000, s. 7 – 14.

¹²⁹ Vynechané slovo zapísané na okraji fólia ako doplnenie textu.

¹³⁰ القيامة.

¹³¹ اغتاظ.

¹³² رؤسنا.

¹³³ Sic.

¹³⁴ Zdá sa, že slovo je zapísané týmto spôsobom, nevyučujeme ani pisárovu chybu. Porovnaj rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 109b, riadok 4: نخسا; resp. rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218, fol. 2a, riadok 9: نخسا s jasne naznačenou hamzou. Čo sa týka možného významu, pozri DOZY, R. Supplément aux dictionnaires arabes, 1927 s. 370: خسى, خسا, 'sans hamza chez le vulgaire ętre frustré' [bez hamzy v hovorovom jazyku byť frustrovaný]; نخس pozri v LANE, E. W. Arabic-English Lexicon, 1863 – 1893, s. 2777: نخسه 'he goaded him; he pricked him' [pichal do neho, dráždil ho].

¹³⁵ Archaický zápis slova زكاة porovnaj Korán 2:43.

¹³⁶ Korán 33:40, verš je neúplný.

¹³⁷ Slovo *al-ája* napovedá, že by mala nasledovať koránová citácia. V celom texte sa toto upozornenie objavuje iba tu.

58

بعث الله فيهم نبيا كرما فكذبوه وطرودوه فخرج من عندهم الى اجرة
 واكرموه ونظروا على رعيته اهل مكة قال انا منهم قال للحجاج
 فممن اين انت يا بصير لقد اذنتنا هذه بك وتجليك برؤسنا فقال الله
 له صلبت اباك فبا عيادت سواك في محارمك وانا لم يفتح عيادتك
 فقال الصبي وكن الويل بالليل لم يفتك عن قتل الله في جوارحهم
 وقلبه وهو لا يخلف ابعد فقال للحجاج هو الذي بعثني على قتلك
 فقال البصير حاشا الله لعينك على قتلهم وانا لعونك سيدي بعث
 وانا اعدو فبانه من سيدي ان الرحيم فقال للحجاج فممن اين وانت
 يا بصير قال النبي بشر قال ما يشر ب قال فقلبه قال وما طيبه قال
 مدرسة النبي صلى الله عليه وسلم مدرسة الثاويل والنزول في الحرم
 والتخيل وانا من اهل البيت من سلامة الامم على ابن ابي طالب
 كرم الله وجهه ورضي عنه وكل حسب وشب يتقطع الاحسان
 ونسبنا فانه متصل له يوم القيمة قال فاغناط للحجاج غيظا شديدا
 واجر يقتله فقامت اليه الكابروا تارة ووجوه مملكته ومدوا اليه
 اعناقهم وسالوا الشفاعة وقالوا له هذه رؤسنا قبل راسه
 والغناط وون نفسه فشا كمل بالته ايتها الامير ان نشفعنا في هذا
 عهد العظم فانه لا يسمع القتل فقال لهم لا يتبعوا اباي من قتلهم ولوما دى
 ملك من السماء لا تقبلهم فاسمعت منه فقال له العبيد خشيت
 يا حجاج ومن انت حتى بنا ذكيت ملكك من السماء لا تقبله انت
 افضل واوّل لا تستطيع الى فتحه سبلا فقال له الحجاج لا تقبل
 الابحثة اجمع به عايدت من كلامك فقال له العبيد وما علمي يا حجاج
 فقال للحجاج يا بصير مما يقرب العبد الى الله تعالى قال يا اصدية واليوم
 وشيخ والزكوة ونجها ورس سبيل الله تعالى فقال للحجاج انا اقرب
 الى الله تعالى بدم رجل يعقود ان محسن ومحسين اولاد رسول الله
 صلى الله عليه وسلم ولكن يا بصير كيف يكون ولد رسول الله صلى الله
 عليه وسلم والله تعالى قال ما كان محمد انا احد من رجلكم ولكن
 رسول الله وحاتم النبين الامة فقال البصير اسع يا حجاج نحو السب
 قال له تبارك اية اخرى وانا انا لم الرسول فخذوه واما من اهل عنة
 فاشتهوا وقد نرى الله لعاصم قبل المنض المرمية فقال للحجاج

بني بيان

28. قال الله تعالى في آية أخرى وما اتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا¹³⁸ وقد نهى الله تعالى عن قتل النفس المحرمة فقال الحجاج

Fólio 58b:

1. صدقت يا صبي ولكن يا صبي فاخبرني ما افضل العرب واطيبها و
2. وازكاها قال قريش قال ولما ذلك قال لان نبيا¹³⁹ محمدا صلى
3. صلى الله عليه وسلم منهم قال فمن اشجع العرب وافرסהا و
4. واقرها حربا قال بنى هاشم ولما ذلك قال لان جدى الامام
5. علي بن ابي طالب منهم قال فمن اكرم العرب واقرأها¹⁴⁰
6. للضيف قال بنى طي قال ولما ذلك قال لان خاتم طي¹⁴¹ منهم
7. قال ومن اشيم العرب وابخلها واقلها خيرا واكثرها شرا قال
8. بنى ثقف¹⁴² قال ولما ذلك قال لانتك يا حجاج منهم قال فاغتاظ
9. الحجاج غيظا شديدا وامر بقتله فقامت اليه اكابر دولته
10. وسئلوه¹⁴³ الشفاعة فقبل الشفاعة وعفى عنه ثم قال الحجاج
11. يا صبي فاخبرني عن هذا الجدى الذى فى السماء هل هو ذكر ام
12. انثى واراد ان يقطعه عن الكلام فقال الصبي يا حجاج اكشف
13. لى عن ذنبه حتى اقول لك عنه ما هو فضحك الحجاج ثم قال الحجاج
14. يا صبي فاخبرني فيما ترعى قرون الجمال قال فى اوراق الحجارة
15. فقال الحجاج يا ابله وهل للحجارة ورق فقال الصبي يا ابله وهل
16. للجمال قرون فقال الحجاج يا صبي كانتك عاشق قال نعم وفى الشق¹⁴⁴
17. غارق قال ولمن تعشق قال اعشق ربى الذى ارجوه ان
18. يفرج كربى ويخلصنى منك اليوم يا حجاج فقال الحجاج وانت
19. تعرف ربك قال نعم وبما عرفت ربك قال بكتابه المنزل على نبيه
20. المرسل قال وانت تحفظ القران قال والقران هارب منى
21. حتى احفظه فهل استحكمته قال قد انزله الله كتابا محكما¹⁴⁵ فقال الحجاج
22. فهل قرأته وعلمت ما فيه قال نعم فقال الحجاج يا صبي (ان؟)¹⁴⁶ كنت
23. قرأته وعلمت ما فيه فاخبرني عن اى آية فيه اعظم واى آية
24. فيه احكم واى آية فيه اعدل واى آية فيه اخوف واى آية فيه ارجى

¹³⁸ Korán 59:7, verš je neúplný.

¹³⁹ نبينا.

¹⁴⁰ Sic.

¹⁴¹ حاتم الطائي Ḥātim at-Ṭā'ī bol legendárny predislamský princ a básnik z kmeňa Tajjī', ktorý žil v druhej polovici 6. stor. Bol známy svojou odvahou, beduínskymi cnosťami a štedrosťou, v ktorej sa mu nikto nevyrovnal. Pozri bližšie VAN ARENDONK, C. Ḥātim al-Ṭā'ī, EI, zv. 3, 1986, s. 274 – 275.

¹⁴² ثقيف.

¹⁴³ سألوه.

¹⁴⁴ العشق.

¹⁴⁵ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ 3:7 Korán

¹⁴⁶ Podľa rkp. Bodl. Orient 553, fol. 111a, riadok 11.

صدق يا بصير ولكن يا بصير فاجبرته ما افضل العرب واطيبها و
 وازكاها قال فرئيسها قال وما ذلك قال لان بنينا خيرا صلح
 صلح الله عليه وسلم منهم قال فمنه اصبح العرب واخرها و
 واقربها حوبا قال بنينا خيرا سلم وما ذلك قال لان جد الامم
 علي بن ابي طالب لم منهم قال فمنه اكرم العرب واكثرها صلح
 لذي قنف قال بنو قنفي قال وما ذلك قال لان خاتم علي بن ابي
 طالب ومنه اشيم العرب واجلها واولها خيرا واكثرها خيرا قال
 بنو قنفي قال وما ذلك قال لانك يا حجاج منهم قال فاعتناظ
 بحجاج عظيم شديدا واول قبيلة خفامت اليه الكا بر دوليه
 رسوله الشفاعه نفس الشفاعه وعونه نعمه نعمه قال حجاج
 يا بصير فاجبرته نعم هذا الجدي الذي في السماء اهل هو وذكر انهم
 اتى نواروان يقطع عن الكلام فقال الصبح يا حجاج اكشف
 عن ذنبه حتى اقول لك عنه ما هو فضحك حجاج ثم قال حجاج
 يا بصير فاجبرته فيما ترى منون بحال قال في اوراق الحجاره
 فقال حجاج يا ابله وحصل الحجاره وروق فقال الصبح يا ابله وحصل
 للحجاره منون فقال حجاج يا بصير كانه عاصم قال نعم وفي الشق
 غاروق قال لمون كفتي قال اعشوق ربه الذي ارجوه ان
 يضرع كبره ويخلص منك اليوم يا حجاج فقال حجاج وانت
 تعرف ربيك قال نعم وبعافون ربيك قال بكنابه بمنزل عظيم
 امرسل قال وانت كحفظ القرآن قال والقران حارب مني
 حتى احفظه فهل استحكمته قال قد انزل الله كتابا حكما صافيا
 فهل قرأته وعلمت ما فيه قال نعم فقال حجاج يا بصير الله كمن
 قرأته وعلمت ما فيه فاجبرته عن ابي آية فيه اعظم والى اية
 فيه احكم والى اية فيه اعدل والى اية فيه اخوف والى اية فيه ارجى
 والى اية فيه صدقها اليهود والنصارى والى اية قالها الانبياء
 حالها انفسه والى اية قالها الملائكة والى اية قالها الانبياء
 والى اية قالها اهل الجنة والى اية قالها اهل النار والى اية فيها
 عشر ايات بنيات والى اية قالها ايطس لعنة الله فقال الصبح
 7 اصبح

25. وائ اية فيه صدقوا فيها اليهود والنصارى وائ اية قالها الله تعالى
 26. حالصا¹⁴⁷ لنفسه وائ ايه قالها الملائكة وائ اية قالها الانبياء و
 27. وائ اية قالها اهل الجنة وائ اية قالها اهل النار وائ اية فيها
 28. عشر آيات بينات وائ اية قالها ابليس لعنه الله فقال الصبي ((اسمع))

Fólio 59a:

1. اسمع يا حجاج الجواب بعون الله الملك الوهاب قال اما اعظم
 2. اية فى كتاب الله تعالى فهى اية الكرسي¹⁴⁸ واما احكم اية فهى قوله
 3. تعالى ان الله يامر بالعدل والاحسان¹⁴⁹ واما عدل¹⁵⁰ اية فهى قوله
 4. تعالى فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره¹⁵¹
 5. واما اخوف اية فهى قوله تعالى ايطمع كل امرئ منهم ان يدخل
 6. جنة نعيم¹⁵² واما ارجى اية فهى قوله تعالى قل يا عبادى الذين اسرفوا
 7. على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا انه
 8. هو الغفور الرحيم¹⁵³ واما الاية التى فيها عشر آيات بينات فهى قوله
 9. تعالى ان فى خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار
 10. والفلك التى تجرى فى البحر بما ينفع الناس¹⁵⁴ واما اية¹⁵⁵ التى صدقوا فيها
 11. اليهود والنصارى فهى قوله تعالى وقالت اليهود ليست النصارى
 12. على شىء وقالت النصارى ليست اليهود على شىء¹⁵⁶ صدقوا جميعا
 13. وليس هم على شىء واما الاية التى قالها الله تعالى خالصا لنفسه
 14. فهى قوله تعالى وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون¹⁵⁷ واما
 15. الاية التى قالها الملائكة فهى قوله تعالى سبحانك لا علم لنا الا ما
 16. علمتنا انك انت العليم الحكيم¹⁵⁸ واما الاية التى قالها الانبياء
 17. فهى قوله تعالى وما كان ان (بالتيكم؟)¹⁵⁹ باية الا باذن الله وعلى الله
 18. فليتوكل المؤمنون¹⁶⁰ واما الاية التى فيها قول اهل الجنة فهى قوله تعالى

¹⁴⁷ خالصا.

¹⁴⁸ Korán: Ájat al-Kursí – Verš trónu 2:255.

¹⁴⁹ Korán 16:90, verš je neúplný.

¹⁵⁰ عدل.

¹⁵¹ Korán 99:7 – 8.

¹⁵² Korán 70:38.

¹⁵³ Korán 39:53.

¹⁵⁴ Korán 2:164, verš je neúplný.

¹⁵⁵ الاية .

¹⁵⁶ Korán 2:113, verš je neúplný.

¹⁵⁷ Korán 51:56.

¹⁵⁸ Korán 2:32.

¹⁵⁹ نأتىكم .

¹⁶⁰ Korán 14:11, verš je neúplný a skomolený.

59

اسمع يا حجاج لحواس بعونه الله الملك الوهاب قال اما اعظم
 اية في كتاب الله تعالى فهي اية الكرسي واما احكم اية فهي قوله
 تعالى ان الله يامر بالعدل والاحسان واما عدل اية فهي قوله
 تعالى فمن عمل مثقال ذرة خيرا يره ومن عمل مثقال ذرة شرا يره
 واما اخوف اية فهي قوله تعالى يطوع كل امرئ دينه ان يدخل
 جنة نعيم واما ارجى اية فهي قوله تعالى قل يا ايها الذين امنوا
 على انفسكم لا تعبدوا من دونه الله ان الله بغض الذنوب جميعا انه
 هو الغفور الرحيم واما الالة التي فيها عشر ايات بيتات فهي قوله
 تعالى ان في خلق السموات والارض والليل والنهار
 والظلمات التي تجري في البحر مما ينفع الناس واما اية التي صدق فيها
 اليهود والنصارى فهي قوله تعالى وقالت اليهود ليس النصارى
 على نبى او قالت النصارى ليس اليهود على نبى فصدقوا جميعا
 ليس هم على نبى واما الالة التي قالها الله تعالى فما لفظ
 فهو قوله تعالى وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون واما
 الالة التي قالها الملوك فهو قوله تعالى سبحانك لا اعلم لنا الا ما
 ما علمتنا انك انت العليم الحكيم واما الالة التي قالها الانبياء
 فهو قوله تعالى وما كان ان ياتكم بآية الا باذن الله وعلى الله
 فليست كل المؤمنين واما الالة التي فيها قول اهل الجحيم فهو قوله
 وقال محمد بن عبد الله الذي اذ ذهب عن الحسن ان ربنا لعفور شكور
 واما الالة التي فيها قول بل ان الله ربهنا اخرجنا منها فان
 عدنا فانا ظالمون واما الالة التي فيها قول ابيس لعنه الله فهي
 قوله تعالى فبغضت لاغوبتهم اجمعين الا عبدا وكن منهم المخلصين
 قال فعند ذلك قال حجاج سبحان الله وحده بوزن تحكمته من
 منيستا فمرايت صبيا اعطى الله مقال العسل والعلم والمعرفة
 على صغرة الائمة يا صبي فقال البصري اما من اهل كوكب
 يا حجاج فقال حجاج يا صبي فاجرت عن ابن ادم ما يضره وما ينفعه
 فقال البصري نعم يا حجاج انت والحاجين من اراو البقاء والذيق
 الالة كما فليسا كرا بالعدا والائمة بالعشا ويخفف البعد

خبره
 س

19. وقالو الحمد لله الذى اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور¹⁶¹
20. واما الاية التى فيها قول اهل النار فهى قوله تعالى ربنا اخرجنا منها فان
21. عدنا فانا ظالمون¹⁶² واما الاية التى فيها قول ابليس لعنه الله فهى
22. قوله تعالى فيعزبك لا غويهم اجمعين الا عبادك منهم المحلصين¹⁶³
23. قال فعند ذلك قال الحجاج سبحان الله وبحمده يؤتى الحكمة من
24. من يشا¹⁶⁴ فما رايت صبييا اعطا¹⁶⁵ الله تعالى العقل والعلم والمعرفة
25. على صغر سنه الا انت يا صبي فقال الصبي انا من اهل ذلك
26. يا حجاج فقال الحجاج يا صبي فاخبرنى عن ابن آدم ما يضره و ما ينفعه
27. فقال الصبي نعم يا حجاج انت والحاضرين من اراد البقاء ولا يبقى
28. الا الله تعالى فليباكر بالغداء ولا يتمسى بالعشاء ويخفف فى الصيف

Fólio 59b:

1. الرداء ويثقل الرأس فى الشتاء ويحفظ الرأس وما حول والجوف
2. وما وعى ومن ابتدى فى اول اكله بالملح فانه يصرف عنه اثنين
3. وسبعين نوعا من البلاء ومن افطر كل يوم على سبع زبيبات¹⁶⁶
4. حمر لم ير فى جسده ما يكرهه ومن افطر كل يوم على ثلاث¹⁶⁷ تمرات
5. قتلت كل دودة فى بطنه ومن اكثر من اكل لحم الصديد والسّمك
6. يضعف الحبل ويقلّ الجماع و عليك يا حجاج بالمرهم الأكبر فقال
7. وما هو قال الكسرة اليابسة على الريق فانها يخلو¹⁶⁸ جميع ما على
8. فم المعدة من البلغم وايك ولحم البقر فانه داء ولبنها دواء
9. سمنها شفاء وجلدها حذاء¹⁶⁹ و عليك يا حجاج ولا تجامع
10. فى الحمام فانه يورث الارتعاش ولا تخرج دما فى الحمام فانّ
11. يضعف الحبل ولا تنظر الى جامات الحمام فانه غشاوة
12. فى البصر ولا تجامع وانت شعبان ولا¹⁷⁰ انت جيعان ولا وانت
13. سكران ولا وانت غضبان ولا تحت الشجرت المثمرة ولا تجامع
14. عجوزا فانه تأخذ منك ولا تعطيك وتختم بالعقيق فانه امان
15. من الفقر والنظر فى المصحف كل يوم يريد فى الرزق¹⁷¹ وانظر الى الماء

¹⁶¹ Korán 35:34.

¹⁶² Korán 23:107.

¹⁶³ Korán 38:82 – 83.

¹⁶⁴ Korán 2:269, verš je neúplný.

¹⁶⁵ أعطاه.

¹⁶⁶ زبيبات „hrozienka“. Pozri bližšie rkp. Univ. kráľa Sa‘úda No. 218, fol. 2b, riadok 11, ako aj rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 113a, riadok 6.

¹⁶⁷ ثلاث.

¹⁶⁸ تخلي.

¹⁶⁹ حذاء.

¹⁷⁰ Pravdepodobne chyba spojka „a“.

¹⁷¹ Nedostatočná diakritika الرزق في الرزق „zvýši, znásobí živobytie“, cf. rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 113b, riadok 15.

الرزاء وينقل الرأس في الشتاء ويحفظ الرأس وما حور وحبوف
 وما روي ومن ابتدأ في أول أكله بالملح فإنه يعرف عنه اثنين
 وسبعين نوعاً من البلاء ومن حفظ كل يوم عكس سبع زينات
 صم لم يره في جسده ما يكرهه ومن افطر كل يوم على ثلث تمرات
 قلت كل زودة في بطنه ومن أكثره: أكل الخالص الصدبر والسمك
 يصنع لجل ويقال للجامع وعيد كنه يا محمد بالمرحم الأكبر فقال
 وما هو قال التسعة اليا سبعة على الأربع ففانها بخنق يجمع ما على
 في المعدة من البلغم والياك والحلم البصر فإنه داء ولينها دواء
 وسمتها سقاء وجدها حاداً وعيكها بالجماع ولا يجماع
 في الحامه فإنه يورث الازرقاس ولا يخرج دواء في الحامه فإنه
 يصنع لجل ولا تنظر الى جامات تحتمه فإنه يورث العشاوة
 في البصر ولا يجماع وانت سبعان ولا انت جيعان ولا وانت
 سكران ولا وانت عفتان ولا تحت الشرب المثرة ولا يجماع
 عجزاً فإنه تأخذ منك ولا تعطيك ويختم بالعقب فإنه امان
 من النظر والنظر في المصحين كل يوم يدبر في الرزق والنظر الى الماء
 يحارب يحد البصر والنظر الى وجه الوالدن لأنه عبادة ولا تنكح بنت
 منك على جنته فإنه يورث عوق الألتع وأدأ ضللت ثم طاب
 فأقرأ سورة تبارك وإذا عطشت فأقرأ سورة
 يس تروى يا و الله تعالى فقال للجامع بعد ذلك يا بصير فقد
 أعفيت في بحر عيك يا بصير وكلمة يا بصير فاحترق فابن موضع
 له حنة منك قال في العينين قال فابن موضع العصل منك
 قال في اللجام قال فابن موضع لجز منك قال في اللسان قال
 فابن موضع السبع منك قال في الأذن قال فابن موضع الذوق
 الكسب في السم منك قال في الألف قال فابن موضع الذوق
 منك في الحلق قال فابن موضع الفوج منك قال في العقب قال فابن
 موضع الحزن منك قال في النفس قال فابن موضع الغضب
 منك قال في الكبد قال فابن موضع الضغينة منك قال
 الطحال قال فابن موضع العوة منك قال في الكفتين

16. الجارى يحذّ البصر وانظر الى وجه الوالدين لآثته عبادة ولا تنكح وانت
17. متكى على جنبك فآته يورث عرق الانثى واذا ضللت فى طريق
18. فاقراء سورة تبارك واذا عطشت فاقراء سورت
19. يس 172 تروى باذ 173 الله تعالى فقال الحجاج لله درك يا صبي فقد
20. اغرقتنى فى بحر علمك يا صبي ولكن يا صبي فاخبرنى فاين موضع
21. الحشمة منك قال فى العينين قال فاين موضع العقل منك
22. قال فى الدماغ قال فاين موضع الخير منك قال فى اللسان قال
23. فاين موضع السمع منك قال فى الاذنين قال فاين موضع
24. للسمع 174 الشم منك قال فى الانف قال فاين موضع الذوق
25. منك [قال] فى [ ] قال فاين موضع الفرح منك قال فى القلب قال فاين
26. موضع الحزن منك قال فى النفس قال فاين موضع الغضب
27. منك قال فى الكبد قال فاين موضع الضحك منك قال
28. الطحال 175 قال فاين موضع القوة منك قال فى الكتفين ((قال))

Fólio 60a:

1. قال فاين موضع الضعف منك قال فى الساقين قال فعند ذلك
2. قال الحجاج يا صبي انى ارى عندك من كل شىء فتأ فاخبرنى عن
3. الزرع قال اجوده ما غلظت سنبلته وكبرت فصلته 176 وجفت
4. حبته قال فما تقول فى النخل قال اجوده ما غلظ جناه ودناه
5. ودنا (انباعه؟) 177 وصغر فى لحم نواه قال فما تقول فى الكرم قال اجوده
6. ما غلظ عوده وكبر عنقوده قال فما تقول فى السماء قال هى
7. مدّ البصر ومسكن النجوم والشمس والقمر قايمه بغير عمد مظلة لمن
8. تحتها من العدد قال فما تقول فى الارض قال هى واسعة الطول
9. والعرض قال فما تقول فى المطر قال اجوده ما ملأ الحفيرة وفاض
10. فى الاودية والانهار قال فعنده فعنده 178 ذلك قال الحجاج يا صبي
11. فاخبرنى اى النساء احسن والذ 179 ذات الدلال الكامل والجمال الفاضل
12. والنطق قاتل 180 التى يرهج جنسها عجيبة فى تكوينها من ملأ عينها منها

172 Já' sín, 36. súra Koránu.

173 بياذن.

174 Sic.

175 Predložka *fí* „v“ v texte chýba. Cf. rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 114b, riadok 9: فى الطيحال.

176 Pravdepodobnejšie znenie فصلته.

177 Pravdepodobné znenie نبع „strom, ktorého drevo sa využíva na výrobu šípov.“ Pozri WEHR, H. Dictionary of Modern Written Arabic, 1960, s. 939, a rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 115a, riadok 1: دنا ارتفاعه „jeho vzrast je nízky.“

178 Sic. عند.

179 Tu pravdepodobne chýba sloveso *qála* [on povedal], ktoré by naznačilo, že bude nasledovať mladíkova odpoveď. Cf. rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 115b, riadok 4.

180 Chýbajúci určitý člen القتال.

60

قال ابن موشى الضعيف من كان في الساقين قال فخذ وكذا
قال الحجاج يا صبي الذي عندك من كل ستمى فافترق
الربيع قال اجوده ما غلظت سنبلة وكبرت فصلة وقت
حبة قال فما تقول في الخيل قال اجوده ما غلظت حنانه ووزاه
وذيما ناعه وصنفة في طيه نواه قال فما تقول في الكرم قال اجوده
ما غلظت عوده وكبر عنقه وده قال فما تقول في السماء قال الحجاج
مد البصر ومكن النجوم والشمس والقمر قابله بغير عمد مقلد لمن
كحتها من العود فما تقول في الارض قال حى واسعة الطول
والعرض قال فما تقول في المطر قال اجوده ما حل الحيرة وفانم
في الادوية هو الانتهاز قال فخذ ذكرك قال الحجاج يا صبي
فاخذني ابي السداسي والذات الدلال الكامل فيهم الفاضل
والفيلق قائل الي يرمح جنبها عجيبة في نكوتها من ملأ عينها منها
اورشنة الكبد الي فخذ شهدها وكبر كعبها واحمرت حدبها و
واسودت عونها وكثرت سفنتها الي لو نظرت الى السماء
لا عشت السفا ولو نظرت الى الارض لا مطر لفرها لو لو لا لفتق
وربها من الزلال اعذب الي السليمان بهمال نظره ولا اله الا الله
حطيرة عين الصخر والكبير فما قال فيها بعض واشبعها هذه
الايات سنة قال فخذ ذلك الحجاج يا صبي
ما تقول في جارية عومها عشر سنين قال نزهة لنا طرين قال
وبنت العشرين قال قرة عين الناظرين قال بنت العشرين
قال لذة الممتععين قال وبنت الاربعين قال ذات الحجة
ولبن قال وبنت الخمسين قال ذات اولاد وبن قال بنت
الستين قال ابه عنها آس تكون قال وبنت السبعين قال
عجوز في العاشرين قال وبنت الثمانين قال لا تسلم لالدنيا ولا
للدن قال وبنت التسعين قال لا تسلم عن الحجاب الحجاب
وبنت المائة قال عود في باية من عظام الريم قال فخذ ذكرك
الحجاج والحاجون ثم قال الحجاج يا صبي من اول من نطق بالشهر

13. اورثته الكمد التي قعد نهدها وكبر كفلها واحمرت حديها¹⁸¹ و
14. واسودت عيناها وتكلمت شفتاها التي لو نظرت الى السماء
15. لاعشب الصفا ولو نظرت الى الارض لامطر ثغرها لولوء لم يثقب
16. وريقها من الزلال اعذب التي ليس لها في الجمال نظير ولا لها في الحسن
17. حطير¹⁸² قرة عين الصغير والكبير كما قال فيها بعض واصفها هذه
18. الابيات شعر قال فعند ذلك¹⁸³ الحجاج احسنت واجملت يا صبي
19. ما تقول في جارية عمرها عشر سنين قال نزهة للناظرين قال
20. وبنت العشرين قال قرة عين الناظرين قال وبنت الثلاثين
21. قال لذة للمتمتعين قال وبنت الاربعين قال ذات لحم وشحم
22. ولبن قال وبنت الخمسين قال ذات اولاد وبين¹⁸⁴ قال وبنت
23. الستين قال ابي عنها السائلون قال وبنت السبعين قال
24. عجوز في الغابرين قال وبنت الثمانين قال لا تصلح لا للدنيا ولا
25. للدن قال وبيت التسعين قال لا تسال عن اصحاب الجحيم قال
26. وبنت المائة قال اعوذ بالله من شيطان¹⁸⁵ الرجيم قال فعند ذلك ضحك
27. الحجاج والحاضرون ثم قال الحجاج يا صبي من اول من نطق بالشعر

Fólio 60b:

1. فقال الصبي يا حجاج اول من نطق بالشعر ابونا آدم عليه السلام يقول
2. هذه الابيات تغيرت البلاد ومن عليها فوجه الارض مسود قبيح
3. تغير كل ذى طعم ولون وقل بشاشة الوجه المليح ايا هابيل
4. تقتل فاني عليك اليوم منكيب قريح قاتل قابيل هابيل اخاه
5. فوا اسفا على الوجه المليح فقال الحجاج يا صبي فمن اجابه على
6. شعره قال ابليس لعنه الله حيث يقول هذه الابيات تنوح
7. على البلاد وساكنيها وفي الفردوس ضاق¹⁸⁶ لك الفسيح وكنت
8. بها وحوى في نعيم من الدنيا وعيشك مستريح فلا زلت مكا
9. مكايدي ومكرى الى ان فاتك العمل الربيع¹⁸⁷ قال فعند ذلك
10. قال الحجاج احسنت واجملت يا صبي فاخبرني عن اول بيت قالته
11. العرب في الكرم فقال الصبي يا حجاج اول بيت قالته العرب في الكرم
12. قول حاتم طاي¹⁸⁸ حيث نقول هذا البيت واكرم الضيف حتما حتى
13. يطرقتي قبل العيال عسرى واليسارى¹⁸⁹ قال فعند ذلك قال

¹⁸¹ خذأها .

¹⁸² خطير .

¹⁸³ Pravdepodobne tu chýba sloveso *qāla* [on povedal], ktoré by uviedlo al-Ḥadždžádžovu odpoveď.

¹⁸⁴ „synovia“ pozri rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 116a, riadok 7.

¹⁸⁵ Sic.

¹⁸⁶ ضاق .

¹⁸⁷ Odpoveď Iblísa v podobe poézie v rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218 chýba.

¹⁸⁸ حاتم الطائي princ a básnik z kmeňa Ṭaj'. Pozri VAN ARENDONK, 1986, zv. 3, s. 274 – 275.

¹⁸⁹ Zápis verša pravdepodobne nie je presný, hoci pri (polo)ľudovej literatúre sa akceptuje

فقال البصير يا حجاج اول من لطق باشم ابونا آدم عليه السلام يقول
 هذه الدنيا تفتنت البلاد ومن عليها فوج الارض مستودع
 تغر كل ذي طمع ولون وقلبت شدة الوجه الملبغ اياها سبيل
 تقتل فانه عليك اليد منكس فرج قتل فابيل جابيل اخاه
 فوالاسفا على الوجه الملبغ فقال حجاج يا صبيغ فنه اجابه على
 سنوه قال ابلس لعنه الله حيث يقول هذه الالبا مستودع
 على البلاد وساكنها وفي القردوس صان لك الضيق كبت
 بها وحوي في نعيم من الدنيا وعيشك مستوح فلذالت مكا
 مكا يدركه ومكرى الى ان فالكث العمل الريح قال فخذ ذلك
 قال حجاج احسنت واجملت يا صبيغ فاشترى عن اول بيت قاله
 العرب في الكرم فقال البصير يا حجاج اول بيت فانه بالعرب الكرم
 قول فائمه طاي حيث يقول هذا البيت واكرم الضيف فتمت حتى
 يطرفني قبل العيال على عسري واليساري قال فخذ ذلك فاك
 حجاج احسنت واجملت يا صبيغ فخذ وجب حكاك عينك لا تكلم
 فاعرفنا في بحر عكاش يا صبيغ قال ان حجاج التفت الى بعض حلامه
 وقال لهم اتولوا الساعة بدرة في سبينا من الذهب الاحمر وبذله
 من اخر من طلايب وجواد من احسن جيلي بسبع من الذهب وعليه زرقا
 ورج طويل وجارية من احسن جوارى قال ثراهم غابوا ساعة
 بنه اخذوا الجميع الى بين يدي حجاج فقال حجاج يا صبيغ بدرة
 في ضيها من الذهب الاحمر وجواد من احسن جيلي بعدته وجلامه
 وجارية من احسن جوارى فخذ ما سئمت منهم ان سئمت الفرس
 وما عليها وان سئمت البدرة الذهب وان سئمت الجارية
 وقال حجاج في نفسه ان اخذ البدرة الذهب فيكون حليل
 فاشكده وان اخذ الجارية فيكون حليل النساء فاشكده وان اخذ
 الفرس وما عليها فيكون سبيحها والسبيح بالحق بالقتل قال
 فقدم العلم واخذ الفرس وما عليها قال وكانت بجارية فريا

فريا

5

14. الحجاج احسنت واجملت يا صبي فقد وجب حقك علينا لا تلك قد
15. قد اغرقتنا في بحر علمك يا صبي قال ثم ان الحجاج التفت الى بعض خدامه¹⁹⁰
16. وقال لهم اتؤنى الساعة ببدرة في (صينيا؟)¹⁹¹ من الذهب الاخمر¹⁹² وبدله
17. من افخر ملابسي وجوادا من احسن حيلي¹⁹³ بسرج من الذهب وعليه زردية¹⁹⁴
18. ورمح طويل وجارية من احسن جوارى قال ثم اتهم غابوا ساعة
19. ثم احضروا الجميع الى بين يدي الحجاج فقال الحجاج يا صبي بدة
20. في (الصنبييا؟)¹⁹⁵ من الذهب الاحمر وجوادا من احسن خيلي بعدته وجاري
21. وجارية من احسن جوارى فخذ ما شئت منهم ان شئت الفرس
22. وما عليها وان شئت البدة الذهب وان شئت الجارية
23. وقال الحجاج في نفسه ان اخذ البدة الذهب فيكون محب الدنيا
24. فاقتله وان اخذ الجارية فيكون يحب النساء فاقتله وان اخذ
25. الفرس وما عليها فيكون شجيعا والشجيع لا يستحق بالقتل قال
26. فتقدم الغلام واخذ الفرس وما عليها قال وكانت الجارية ((قريبيا))

Fólio 61a:

1. قريبا من الصبي فغمزته بعينا¹⁹⁶ وقالت له خذني وخذ الجميع قال
2. لا فقال الحجاج خذ الجميع لا جل¹⁹⁷ الله لك فيهم بركة¹⁹⁸ فقال
3. الصبي هاتهم يا حجاج كما اعطيت لا اخلف الله عليك و
4. ولا جمع بيني وبينك في مثل هذا اليوم مرة اخرى¹⁹⁹ قال وكان
5. لمدينة الحجاج بابين مهلك و باب نجاة فقال الصبي يا

značná varabilita. Recte: Porovnaj وأكرم الضيف إذا ما جاء بطرقتي قبل العيال على عسري وابساري: AL-MAHDÍ, H. Šajd al-afkár fí 'l-adab wa 'l-achlâq wa 'l-ħukm wa 'l-amthâl, 2009, zv. 1, s. 609, ktorý však neudáva pôvod verša a uvádza ho iba stručne pomocou frázy *qāla āchar* [iný povedal]. V rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218, fólio 4b, riadky 18 – 19, nachádzame pozmenenú verziu: واكرم الضيف حتما حين بطرقتي قبل عيال على عز وارسال.

¹⁹⁰ خدامه.

¹⁹¹ Písmo je skoro nečitateľné. Pozri rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 118b, riadky 4 a 9; صينية „väčší okrúhly tanier so zvýšeným okrajom zvyčajne vyrobený z meďi“. Pozri WEHR, 1980, s. 533.

¹⁹² الأحمر.

¹⁹³ خيلي.

¹⁹⁴ زردية „drôtená košela“. Pozri LANE, 1863 – 1893, s. 1225.

¹⁹⁵ Pozri odk. 191.

¹⁹⁶ بعينها .

¹⁹⁷ Pravdepodobne جعل. Pozri rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 119b, riadok 13.

¹⁹⁸ Ide o tzv. kladné želacie vety, napr. أدام الله بقاعك „nech ti Boh dá dlhý život“ a ich záporné náprotivky (negatívne želacie vety), ktoré nachádzame v tomto texte a ktoré sa používajú ako forma urážky, napr. لا بارك الله فيك „nech ťa Boh nepožehná“. Pozri PALMER, E. H. A Grammar of the Arabic Language, 1874, s. 170 alebo BADAWI, E.; CARTER, M.; GULLY, A. Modern Written Arabic, A Comprehensive Grammar, 2004, s. 441.

¹⁹⁹ Ďalšia záporná želacia veta.

61

فما حذر الصبي فغزوة بعنا وقال له خذني وخل بجمع قال
 لا فقال الحجاج يا بصي خذ بجمع اجل الله بك فيهم بركة فقال
 الصبي عاتهم يا حجاج كما اعطيت لا اخاف الله عليك و
 ولا جمع بيني وبينك في مثل هذا اليوم مرة اخرى قال وكان
 لمدينة الحجاج بابين مملكت وباب نجاة فقال الصبي يا
 حجاج اخرج من هذا الباب واشار الى باب السلامة
 قال وتخرج فاخذ الصبي بجمع وخرج من الباب الذي اشار
 له اليه الحجاج وهو باب السلامة قال خرج الصبي وراح
 الى حارس سبيل فقال له انا اكابر وولته يامولنا كيف انك
 اعطيت ولم تكسر خيرك وولته على باب السلامة فقال
 لهم على الله استشارني والمشير ايتن والائتين
 لا يكون خواتنا فلعنة الله على الخوان
 فلهذا لا يجوز عليه التقية لعمارة و
 ولا يجوز عليه الرحمة لظلمة
 وهذا ما ارتقى الشا
 فاصح الحجاج على الله
 والحق وصدا الله
 صدق الله
 محمد وعظ
 والحق

او من هذا الباب و قال الحجاج اخرج من هذا الباب

6. يا حجاج اخرج من هذا الباب او من الباب [او من الاخر قال الحجاج اخرج من هذا الباب]²⁰⁰ وَاشار الى باب السّلامَة
7. قال وخرج فاخذ الصبىّ الجميع وخرج²⁰¹ من الباب الذى اثار
8. له اليه الحجاج وهو باب السّلامَة قال فخرج الصبى وراح
9. الى حال سبيله فقالوا له اكابر دولته يا مولانا كيف انك
10. اعطيتّه ولم يكثر خيرك دولته²⁰² على باب السّلامَة فقال
11. لهم على انه استشار فى والمشير امين والامين
12. لا يكون خوانا فلغنت الله على الخوان
13. فلهذا لا يجوز عليه اللعنة لعلمه و
14. ولا يجوز عليه الرحمة لظلمه
15. وهذا ما انتهى الينا
16. قصة²⁰³ الحجاج على التمام
17. والكمال وصلى الله
18. على سيدنا
19. محمد وعلى
20. اله وصحبه
21. وسلم

Úvod k prekladu rukopisu Bašagić TF 136 No. 387

Čítanie a preklad takéhoto textu predstavuje tvrdý oriešok aj pre skúseného odborníka a vyžaduje si osobitný prístup odlišný od prekladov z literatúry v európskych jazykoch.²⁰⁴ Aj Ján Pauliny neraz poukázal na to, že už len správne dešifrovanie a pochopenie zápisu je zložitá a pomalá práca. Ide tu o viacero problémov. Arabské písmo je spoluhláskové a samohlásky sa spravidla nevyznačujú. Takže prekladateľ má pred sebou iba akúsi neraz viacznačnú spoluhláskovú kostru, pričom jednotlivé tvary písmen, vzhľadom na rukopisný charakter diela, nemajú jasne stanovenú podobu. Pri práci je treba si na rukopis autora „zvyknúť“ a správne pochopiť jednotlivé ťahy – dokonalé i tie nedokonalé. Pisár totiž nepracoval po celý čas sú-

²⁰⁰ Vynechaná pasáž zapísaná na okraji fólia ako oprava.

²⁰¹ خرج.

²⁰² Tu sa pisár mohol pomýliť a pri odpise z predlohy zapísal druhýkrát slovo z predchádzajúceho riadku. Rkp. Bodl. Orient No. 553, fol. 120a, riadok 8, a rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218, fol. 5a, riadok 16: حليت, tu pravdepodobne ide o hovorový tvar od slovesa دل „ukázať“.

²⁰³ Medzi riadkami 15 a 16 chýba predložka min „z“ – من قصة.

²⁰⁴ O úskaliach prekladania arabskej stredovekej literatúry pozri aj PAULINY, J. Prekladanie z arabskej literatúry – hľadanie cesty, 1986, s. 197 – 205.

stredene, občas sa mýlil, sem-tam niečo vynechal a dokonca sa aj opravil²⁰⁵ – jeho korekcie sme dôkladne vyznačili v arabskej edícii.

Príležitostná nedbalosť pisára sa prejavuje najmä v opakovaní slov, vo vynechaní častí textu či v nedôslednom značení diakritických znamienok, pričom viaceré arabské spoluhlásky sa od seba líšia práve v počte bodiek. Nedostatočná diakritika tak zhoršuje čitateľnosť a neraz prispieva k rôznym pochopiteľne i nesprávnym interpretáciám. Zároveň, ako je to uvedené už v časti o jazyku, sa pisár nie vždy z rôznych dôvodov pridržal pravidiel klasickej arabčiny.

Pri čítaní textu je taktiež potrebné dielo celkovo vyhodnotiť a priebežne pátrať v iných knižniciach po ďalších variantoch, ktoré môžu napomôcť dešifrovať nezrozumiteľné pasáže. No a keď prekladateľ nakoniec porozumie takto kultúrne vzdialenému artefaktu ako celku, potom mu ostane ešte veľa práce, aby rozličné prvky kultúrneho kódu originálu úspešne pretlmočil do cieľového jazyka.²⁰⁶ Je totiž obzvlášť náročné docieľiť, aby naša prekladová interpretácia pôsobila rovnako prirodzene a sviežo ako originál v arabskom prostredí. Situáciu totiž komplikuje viacero skutočností:

Už sme spomínali, že text môžeme zaradiť do oblasti tzv. arabskej (polo)ľudovej literatúry, pretože sa očividne nešíril iba ústnym podaním. Aj vďaka iným variantom, ktoré sme mali k dispozícii, tu máme možnosť rozpoznať aktívnu úlohu zapísovateľov a redaktorov, ktorí ho originálne literárne štylizovali a ozvláštnili rýmovanou prózou (arab. *sadž*‘). Rýmovaná próza sa v arabskom prostredí objavuje už v predislamských časoch a je charakteristická aj pre väčšinu koránového textu. Práve pomocou početných prepojení prozaickej a básnickej umeleckej reči sa autori snažili zvýšiť estetickú hodnotu svojich prác. V literatúre prevládal *sadž*‘ až takmer do 20. stor., pretože vládlo presvedčenie, že „veršované“ slovo je pôsobivejšie, podmaňujúcejšie, viac povznáša ducha, odкрýva zabudnuté zákutia jazyka a dopomáha k ľahšej zapamätateľnosti. Pri rozsiahlych ľudových rozprávaniach zastával *sadž*‘ aj dôležitú mnemotechnickú úlohu, pretože bol zdrojom nespočetných ustálených slovných spojení a formuliek, ktoré sa objavujú pravidelne a v rovnakom kontexte. Z týchto pravidielne sa opakujúcich fráz a ich variácií, ako i z charakteristickej výstavby ľudových rozprávání, ktorá je založená na opakovaní motívov a štandardných scén, čerpal ľudový rozprávač neobyčajnú schopnosť po celé hodiny odvíjať dlhé nitky strhujúcich príbehov.²⁰⁷

Keďže autori a editori textov (polo)ľudovej literatúry spravidla nedisponovali potrebným vzdelaním či adekvátnym „literárnym školením“, rýmovaná próza v rozprávaniach nemala pravidelnejší systém. Priebežne sa podľa okolností obmieňala, mizla a znovu sa objavovala. Práve táto vlastnosť dodáva textu špecifickú autenticitu, ktorú sa snažíme v preklade v náznakoch načrtnúť.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ MADEYSKA, D. The Language and Structure of the Sira, 1991, s. 195 – 196.

V zásade tu pozorujeme najmä gramatický rým, ktorý je tvorený plurálovými či duálovými koncovkami, pripojenými privlastňovacími zámenami, alebo asonanciu napr. podstatných mien, ktoré sú tvorené podľa rovnakého vzoru, pričom rytmický pulz v slovách je vyvolávaný opakovaným striedaním dlhých a krátkych slabík. V slovenčine dôsledné dodržiavanie rýmovanej prózy nepôsobí prirodzene a môže narušať plynulosť textu. O charaktere rýmovanej prózy si môžeme urobiť všeobecnú predstavu na základe prepisu arabského originálu, napr.:

*Li`annahum ghanam aghánim wa`adžam a`ádžim, lá ja`rifúna`l-karam
wa`lá juħammadu lahum šijam, kalámuhum thaqíl wa`ghaníjuhūm bachíl.*
(rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 57b, riadok 20 – 21).

[Ľudia] sú tam od oviec sprostější, spomedzi Peržanov sú najhorší.
Nepoznajú štedrosť, nechvália dobré vlastnosti, ich slovám chýba ľahkosť
a bohatí z nich sú lakomci.

Otázka, či v týchto prípadoch naznačovať spravidla gramatické rýmy vo výslednom slovenskom texte, alebo sa úplne od tohto postupu oslobodiť, nebola dosiaľ spoľahlivo zodpovedaná a v zásade sa odvíja od individuálneho prekladateľského prístupu. Felix Tauer sa pri svojom monumentálnom českom preklade Tisíc a jednej noci,²⁰⁸ do ktorého zahrnul aj preklad tzv. Wortley-Montague rukopisu Tisíc a jednej noci,²⁰⁹ snažil podľa vzoru svojho učiteľa Rudolfa Dvořáka o úplný preklad v duchu všestranného vystihnúť originálu vrátane pomerne presného napodobňovania zvláštností arabského slovosledu a väzieb, a teda aj rýmovanej prózy.

K alternatíve naznačovať v preklade rýmovanú prózu vo vysokej arabskej literatúre sa priklonil aj mladší predstaviteľ českej orientalistickej školy František Ondráš, ktorý úspešne preložil do češtiny al-Hamadháního stredoveké maqámy.²¹⁰ Ondráš sa snažil rýmovanú prózu primerane zachovávať, keďže štýl maqám²¹¹ priamo vychádzal z úzkeho prepojenia prozaickej a básnickej formy. Tu však treba povedať, že pri Ondrášovom texte nebadáme snahu o doslovné filologické vystihnúť predlohy, akú môžeme pozorovať u Tauera, ale text je primerane uvoľňovaný, berúc ohľad na vkus súčasného českého čitateľa.²¹² Ján Pauliny pri preklade Tisíc a jednej noci do slovenčiny od rýmovanej prózy cielene upúšťal a Tauerove prekladateľské postupy v prospech zachovania formy a doslovnosti považoval za archaizujúce, čitateľsky náročné a vzdalujúce sa ľudovému charakteru predlohy, pretože zastával

²⁰⁸ Kniha Tisíce a jedné noci, 1958, a neskoršie vydania.

²⁰⁹ Alf layla wa layla [Tisíc a jedna noc]. rkp. Bodl. Orient No. 550 – 7 (7 zväzkov, 1764 – 1765). Rukopis je známy aj ako tzv. *Wortley-Montague manuscript of the Arabian Nights*. Oxford: the Bodleian Library of Oxford.

²¹⁰ AL-HAMADHÁNÍ. Maqámy, 2016.

²¹¹ Krátky prozaický útvar napísaný v kultivovanej arabčine a v rýmovanej próze, ktorý sa tešil obľube v období rozkvetu stredovekej arabskej literatúry (10. – 13. stor.).

²¹² Pozri AL-HAMADHÁNÍ, 2016, s. 20.

názor, že Tauer svojim spôsobom prekladu vlastne preinterpretoval originál do inej, vyššej roviny.²¹³

Jednotlivé rozprávania Tisíc a jednej noci sa však líšili neraz priepastnou stylistickou úrovňou a na to nadväzujúcou jazykovou úrovňou. Príbeh zachovaný v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 vnímame práve ako prepracovaný text „vyššieho štýlu“, ktorý sa formoval vďaka početným zásahom jednotlivých redaktorov a v ktorom použitie rýmovanej prózy v origináli zohrávalo aj špecifickú úlohu. Použitie rýmovanej prózy totiž poukazuje na mladíkovu vzdelanosť a výrečnosť, keďže napomáhala zdôrazniť obradnosť celej komunikácie na miestodržiteľovom dvore. Berúc do úvahy tieto argumenty, ako aj vedecký charakter našej práce, a samotný Tauerov preklad, sme sa nakoniec rozhodli, pokiaľ sa nám to spontánne darilo, rýmovanú prózu tiež naznačovať v snahe neodcudziť sa pôvodine. Uvedomujeme si, že tým do istej miery narúšame prirodzený slovenský slovosled, vynakladáme však maximálne úsilie, aby sme sa vyhli exotizácii, archaizujúcim tendenciám a odvádzaniu pozornosti od hlavnej línie argumentu. Tu sa však musí brať do úvahy aj výrazná odlišnosť jazykových a kultúrnych priestorov, pretože hoci rozprávanie patrilo v časoch svojho zápisu do čitateľsky viac-menej nenáročnej literatúry, v našom prostredí, vzhľadom na množstvo nepoznaných reálií či v zásade archaizujúcich koránových citácií, bude určené skôr náročnejším čitateľom.

Ak by sme text plánovali vydať ako umelecký preklad, tak by sme sa zrejme priklonili k ešte väčšej miere uvoľnenia zohľadňujúc „(polo)ľudovosť“ arabskej predlohy. Možnosti uvoľňovania a obmieňania textu s cieľom udržania zrozumiteľnosti, expresívnosti a bezprostrednosti originálu naznačujeme príležitostným dopĺňaním prekladu v zátvorkách (). Aj tu sa však môže vynoriť problém miery zachovania textovej úplnosti originálu a možného posunu k čitateľsky síce veľmi úspešným adaptáciám, ktoré sa však v konečnom dôsledku odcudzujú pôvodine.

Iný problém predstavuje samotný jazyk originálu. Pomerne jednoduchý opis diania sa postupne stáva prepracovanejším vďaka obradnejšej konverzácii poprepletanej poetickými pasážami vo vyššom jazykovom registri či množstvu citácií a alúzií na Korán s jemu vlastným štýlom. Zároveň tu koexistuje v pozoruhodnom napätí s kultivovaným, svojským a miestami až špecifickým slovníkom, ktorý zachádza do rôznych oblastí poznania a v samom závere sa príbeh opäť vracia do jednoduchého rozprávačského štýlu. V texte taktiež nájdeme množstvo slovných spojení a fráz vzťahujúcich sa na Božie meno, Proroka a významných moslimov, ktoré podrobnejšie vysvetľujeme v poznámkach a ktorých duchovnej hodnote slovenský čitateľ nemusí celkom rozumieť, ba priam mu môžu byť tieto odkazy na príťaž. Nezriedka sme nútení preklad citlivo uvoľniť a postupovať podľa približného významu, aby sme nenarušili napätie, ktoré komunikácia postupne jednotlivými replikami vytvára, napr.:

وانت تحفظ القرآن قال والقران هارب منى حتى احفظه فهل استحكمته قال قد انزل الله كتابا محكما

²¹³ Pozri PAULINY, 1986, s. 204, zdrojom je aj opakovaná komunikácia autorky s prof. Paulinym v rokoch 2004 – 2008.

„A držíš si celý Korán v paměti?“ „A či by mi ušel vzápětí?“ „A dodal ti silu?“ „Boh nám ho zoslal ako posilňujúcu knihu.“ (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58b, riadky 20 – 21)²¹⁴

Ďalšie úskalie prekladu spočíva v skutočnosti, že textu chýba akékoľvek grafické členenie na odseky či na vety. V zásade stojíme pred akýmsi siahodlým rozvetveným súvetím. Zachovanie tejto charakterovej črty originálu by bolo v slovenčine neprijateľné a inštinktívne sa snažíme preklad členiť podľa našich čitateľských zvyklostí. Odkazy na príslušný riadok a rukopisné fólio sú zabezpečené číslami riadkov v hranatej zátvorke.

Každá replika je v arabskom origináli uvádzaná výrazmi *qála*, resp. *faqála* (a on povedal), čo je vlastne spôsob vyjadrenia priamej reči v klasickej arabčine,²¹⁵ a tak napriek častému opakovaniu nepredstavujú v arabskom texte štylistický kaz. Slovenský preklad si však vyžaduje výrazné obmedzenie či obmieňanie pomocou synonymým rôznej intenzity, hoci sa opakovaniu určitých stereotypných zvrátov a fráz celkom nevyhneme. Na porovnanie, Felix Tauer prekladal toto rozprávanie takpovediac doslovne, bez voľnejších štylizácií, a tak je v jeho preklade formulka *faqála* (i pravil) doslova všadeprítomná.²¹⁶

Pochopiteľne, arabský jazyk používa množstvo prídastí odvodených od slovesných kmeňov a nie vždy môžeme v slovenčine dané slovo preložiť zodpovedajúcim slovenským ekvivalentom. Náročnejšie na preklad sú aj viaceré slovesá, ako napr. *kadhhaba* s významom „vyhlásiť niekoho za klamára“. Jedno arabské slovo *kadhhabúhu* tak zodpovedá v slovenčine ekvivalentu *oni ho však za klamára vyhlásili*, čo prirodzene komplikuje výstavbu prekladateľskej interpretácie. Niet pochyb, že práve pre tento „úsporný“ spoluhláskový charakter arabského zápisu je slovenský text už na pohľad rozsiahlejší ako originál.

Ďalšia charakteristika originálu, ktorá bezpochyby ovplyvňuje výsledný preklad, je niekoľkonásobné rámcové rozprávanie. Celý príbeh totiž neviditeľnému publiku sprostredkúva bližšie neznámy rozprávač Abú ‘Abd(alláh) al-Karchí.²¹⁷ Tento spôsob uvádzania príbehu bol pôvodným poslucháčom blízky, pretože sa objavoval aj v iných stredovekých textoch (náboženských alebo právnych), kde obdobná formulácia odkazovala na identitu tradenta udalosti a poukazovala na vierohodnosť výpovede. Obaja protagonisti (al-Hadždžádž a mladý muž) neraz ďalej citujú Božie výroky v Koráne a tie prinášajú ďalšie výroky kresťanov alebo anjelov. Aj preto nie je

²¹⁴ V týchto replikách máme sloveso *istahkama* s významom „byť silný, posilniť, byť konsolidovaný, zakoreniť“, ale aj „výborne ovládať“. Pozri LANE, 1863 – 1893, s. 617. Nachádzame tu aj výraz *kitáb muhkam* s významom „presná, precízna kniha“, čo by sme mohli identifikovať aj ako alúziu na Korán 3:7: *هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ*.

²¹⁵ BADAWI, CARTER, GULLY, 2004, s. 24.

²¹⁶ Tisíc a jedna noc, 1975, zv. 5, s. 295 – 305.

²¹⁷ Pozri odk. 222.

pochopenie rozprávania jednoduchou záležitosťou. Dielo by sa malo čítať podľa dobových zvyklostí prednesu orientálnych rozprávání pomaly, nenáhľivo a trpezlivo, pretože len tak môže čitateľ postrehnúť jeho skryté významy a pôbavy.

Vzhľadom na celkový vedecký charakter práce je preklad doplnený obsahovým poznámkovým aparátom, hoci sme si vedomí, že prílišné vysvetľovanie môže pokaziť nielen pôžitok z vtípu, ale aj z básnického obrazu. V ňom objasňujeme reálie, špecifickú terminológiu a spresňujeme či skôr dopĺňame koránové citácie. Celkom prirodzene sme si pri práci pomáhali známym českým prekladom Koránu Ivana Hrbka,²¹⁸ ako aj slovenským prekladom Abdulwahaba Al-Sbenatiho.²¹⁹

Preklad rukopisu Bašagić TF 136 No. 387

[fol. 57b, 1] V mene Boha milostivého a milosrdného,²²⁰

[2] Chvála Bohu, pánovi svetov, nech Jeho požehnanie a pokoj spočinú na Prorokovi Muḥammadovi a na celej jeho rodine [3] a druhoch.²²¹ Takto rozprával (svoj príbeh) Abú ‘Abd al-Karchí:²²² „Jedného dňa som sa zúčastnil na zasadaní al-Ḥadždžádža Abí Júsufa [4] ath-Thaqafího v Kúfe.²²³ Ľudia vôkol neho sedeli a z úcty pred ním hlavy klonili. Kniežatá, [5] ministri, dvorania, hodnostári a zástupcovia štátu, všetci sa klaňali jeho majestátu. A on [6] bol medzi nimi jak zúrivy lev.

Tu pred neho predstúpil mladý muž v roztrhaných šatách, [7] biedneho vzhľadu, ešte nemal na lícach bradu, bieda mu však tvár poznačila a chudoba sa mu na výzore odrazila. S výrečnosťou al-Ḥadždžádža pozdravil, [8] ten mu pozdrav opätovoľ, prizrel sa mu [9] a spýtal sa: „Ktože si, mládenec? Odkiaľ tvoje srdce odvahu

²¹⁸ Viacero vydaní, napr. Praha: Academia, 2003.

²¹⁹ Korán. Preklad do slovenského jazyka s vysvetlivkami a výkladom, 2015.

²²⁰ Začiatková formulka, tzv. *basma*, uvádza takmer všetky súry v Koráne s výnimkou deviatej súry Pokánia a nájdeme ju na začiatku moslimských kníh či významných dokumentov. Zbožný moslim ňou začína každý významnejší akt, hoci aj svetského charakteru, ako výraz pokory pred Bohom. Formulka je súčasťou modlitieb a jeden z najvýznamnejších motívov arabskej kaligrafie.

²²¹ Ide o úvodnú časť textu, ktorá sa nazýva *chuṭba* (exordium). Obvykle začína formulkou známou ako tzv. *ḥamdala* (arab. *al-ḥamdu li-‘l-Láhi...* slovensky „chvála Bohu“), po ktorej nasleduje iná formulka známa ako *tašlija* (arab. *ṣallá ‘l-Láhu ‘alá...*). *Basmalou* a *ḥamdalom* sa začína aj prvá koránová súra al-Fátiḥa.

²²² Meno rozprávača spomínaného ako Abú ‘Abd al-Karchí nie je úplné. Slovo ‘*Abd* (služobník) zvyčajne tvorí časť arabského zloženého mena, napr. ‘Abdalláh (Boží služobník). Rkp. Bodl. Orient 553, ako aj rkp. Univ. kráľa Sa‘úda 218, ponúkajú plné znenie mena rozprávača ako Abú ‘Abdalláh al-Karchí, t. j. otec ‘Abdalláha z al-Karchu. Al-Karchí je tzv. *nisba* (súčasť arabského tradičného mena), ktorá sa vzťahuje na oblasť al-Karch, historicky označujúca západnú časť Bagdadu.

²²³ Al-Kúfa (Kúfa) – mesto v Iraku, pôvodne vojenský tábor založený okolo r. 638, kam posledný pravoverný kalif ‘Alí ibn Abí Tálib presťahoval z Medíny svoje sídlo. Počas vlády al-Ḥadždžádža ibn Júsufa to bolo známe centrum ší‘itskeho odporu voči Umajjovcom a centrum provincie al-‘Iráq (Irak).

nabralo, že zasadanie kráľov útokom zobralo, [10] akoby si patril medzi pozvaných? Koho si synom, mládenec?“ Ten odvetil: „Som synom [11] matky a otca.“ „V akej veci prichádzaš?“ „V odev.“ „Odkiaľ si prišiel?“ [12] „Zozadu.“ „Kam smeruješ?“ „Dopredu.“ „A po čo(m) si prišiel?“ „Po [13] zemi.“²²⁴ „A kde si sa narodil?“ „Medzi nebom a zemou.“

„Odkiaľže si, mládenec?“ neprestal sa vypytovať al-Ĥadždžádž. Ten odvetil: „Z hlavného mesta Egypta.“ [14] „Z Káhiry?“²²⁵ „Prečo, al-Ĥadždžádž?“ Ten odvetil: „Lebo pôda sa tam zlatu rovná, voda Nílu je [15] čarovná, ženy tam koketujú a ľudia nekočujú, ani sa usadenému životu nevenujú.“ „Nepatrím medzi nich,“ odpovedal mladý muž. [16] „A odkiaľ teda si, chlapče?“ „Som z Damasku.“ „Tak si z oblastí najdrsnejších [17] a z tiel najochabnutejších.“ „A to už prečo, al-Ĥadždžádž?“ „Lebo sú to všetko ľudia [18] zmäteného vyznania,²²⁶ ani židia, ani kresťania.“ „Nepatrím medzi nich,“ odpovedal mladý muž. „A odkiaľ teda si, [19] chlapče?“ spytoval sa al-Ĥadždžádž. „Som z perzského Churásánu.“²²⁷ „Tak to si z končín najbiednejších a náboženstiev najúbohejších. [20]“ „A prečože, al-Ĥadždžádž?“ „Lebo tí ľudia sú od oviec sprostejší, spomedzi Peržanov sú najhorší. Nepoznajú štedrosť, [21] nechvália dobré vlastnosti, ich slovám chýba ľahkosť a majetní z nich sú lakomci.“ „Nepatrím medzi nich,“ odpovedal mladý muž. „A odkiaľ [22] teda si, chlapče?“ spytoval sa al-Ĥadždžádž. „Som z Mosulu.“ „Tak to patríš k bande nemravníkov²²⁸ a hrozných nehanebníkov, [23] mladíci (z tých končín) sú chmuľovia a somársky rozum majú ich dedovia.“ „Nepatrím medzi nich,“ odvetil mladík. [24] „A odkiaľ teda si, chlapče?“ vypytoval sa al-Ĥadždžádž. „Som z Jemenu.“ Tak to si ozaj z nevlúdneho kraja.“ „(A to už) prečo, [25] al-Ĥadždžádž? „Lebo tam holobriadkov²²⁹ zneužívajú veľmoži, chudobní sa venujú farbeniu koží a najúbohejší [26] učia tancovať opice a tkajú kabaniče.“ „Nepatrím medzi nich,“ odvetil. „A odkiaľ teda si, chlapče? [27] „Som z Mekky.“ „Tak to si priamo zo žriedla hlúposti a pokarhania, nedostatku zdravého rozumu a primnohého vospávania. [fol. 58a 1] Boh im tam zoslal cnostného Proroka, oni ho

²²⁴ Aj v origináli nachádzame slovnú hračku, keď je zjavné, že sa miestodržiteľ spytuje na dôvody jeho prítomnosti a mladík sa odpovedi vtipne vyhne.

²²⁵ Ide o zaujímavý anachronizmus. Káhira bola založená v roku 986 n. l. a al-Ĥadždžádž ibn Júsuť zomrel v roku 714 n. l.

²²⁶ Slovo حبارى (*hubárá*) by mohlo označovať „ľudí zmiešanej rasy,“ avšak rkp. Bodl. Orient 553, fol. 108a, riadok 1 a rkp. Univ. kráľa Sa‘úda 218, fol. 1b, riadok 7 uvádza slovo حبارى (v druhom prípade je slovo aj vokalizované) s významom „zmätení, popletení.“ K tomuto významu sme sa priklonili aj v našom preklade.

²²⁷ Bohatá provincia kalifátu. Nachádzala sa na území dnešného severného a východného Iránu, severného Afganistanu, Uzbekistanu a Turkmenistanu. Hlavným mestom bol Marw (v dnešnom Turkmenistane).

²²⁸ Arab. لوطي (*lúti*) – ide o prívlastok odvodený od mena biblickej postavy Lóta, ktorý má v islame postavenie proroka. Prežil zničenie Sodomy. Môže sa prekladať aj ako „zvrátený“ či „nemorálny.“

²²⁹ Tu môže mať arabské slovo مرد rôzne interpretácie. Ak by sme ho čítali ako *murad*, dalo by sa chápať ako plurál od slova *amrad* (أمراد), ktoré E. W. Lane prekladá ako „a youth, young man, as yet beardless“ [holobriadok]. Pozri LANE, 1885, s. 2706. Toto riešenie bolo použité aj F. Tauerom v Tisíc a jednej noci, zv. 5, 1975, s. 296.

však za klamára vyhlásili, od neho sa odvrátili. A tak odišiel k tým, čo si ho obľúbili, [2] svojou úctou obdarili a spolu s ním zvíťazili navzdory mekkskému ľudu.“²³⁰ „Nepatrím medzi nich,“ odvetil mládenec. Al-Ḥadždžádž sa (ďalej) spytoval: [3] „Tak odkiaľ (teda) si, chlapče? Príliš veľa vtipu z teba srší a srdce mi už po tvojej krvi baží.“ Chlapec odvetil: [4] „Keby som vedel, že môj život ukončíš, tak len ty si moje velebenie zaslúžiš.“²³¹ „Beda ti! Ktože mi zabráni zahubiť ťa?“ zreval al-Ḥadždžádž. [5] „Beda tebe v rovnakej miere, al-Ḥadždžádž,“ odvetil mladík, „zabráni ti Ten, kto medzi muža a jeho srdce vstupuje“²³² [6] a Ten, čo svoje sľuby nikdy neporušuje.“²³³ „Práve Ten mi pomôže zabiť ťa“ vyhlásil nato al-Ḥadždžádž. [7] Chlapec pokračoval: „Božechráň, aby to On urobil, len Satan by ťa v tejto veci podporil. [8] Aj ja sa k Bohu utiekam pred ukameňovaným Satanom.“²³⁴ „Odkiaľ teda si, [9] chlapče?“ vyzvedal (už pokojnejšie) al-Ḥadždžádž. „Som z mesta Jathrib,“ odvetil. „A čo je Jathrib?“ „Ṭajba.“²³⁵ „A čo je Ṭajba?“²³⁶ [10] „Prorokovo mesto, nech mu Boh žehná a dožičí mu spásu.“²³⁷ Prameň zjavení a výkladov, povolení [11] a zákazov. Som z potomkov (kmeňa) Ghálíb²³⁸ a mojím predkom bol imám ‘Alí ibn Abí Ṭálib, [12] nech si Boh

²³⁰ Odkaz na tzv. *hidžru*, t. j. „odchod“ Proroka Muḥammada a malej komunity moslimov z Mekky do Mediny v roku 622. I. Hrbeč v úvode svojho prekladu Koránu naznačuje aj význam „prerušenie kmeňových a rodových zväzkov a nadviazanie nových.“ HRBEK, I. Korán, 2003, s. 29.

²³¹ Odkaz na predstavu, že ľudský život môže ukončiť iba Boh, a tak len on si zasluhuje velebenie.

²³² Alúzia na Korán 8:24, plné znenie verša je nasledovné: *Vy, ktorí ste uverili! Odpovedajte na výzvu Boha a Jeho posla, keď ten vás volá k tomu, čo vám život dáva. A vedzte, že Boh stojí medzi človekom a jeho srdcom a že k Nemu budete zhromaždení.*

²³³ Alúzia na Korán 3:9, plné znenie verša je nasledovné: *Pane náš, Ty veru zhromažďíš ľudí v deň, o ktorom niet pochýb. A Boh zaiste Svoj sľub neporuší.* (t. j. sľub, ktorý dal ľuďom, že ho v súdny deň stretnú).

²³⁴ Text vychádza z frázy *a ‘údhū bi ‘l-Láhi min aš-šajtáni ‘r-radžím*. – „utiekam sa k Bohu pred ukameňovaným Satanom“. Ide o druh zažehenávacej formulky či prosby (tzv. *isti ‘ádha*), v ktorej sa potvrdzuje úloha Satana zvädzať ľudí zo správnej cesty. Prívlastok *ar-radžím* tu predstavuje zaužívaný epiteton slova *aš-šajtán* a prekladá sa ako „kameňovaný“, keďže je takto trestaný napr. pri rituáloch púte *ḥadždž*, pri tzv. *ramj al-ḥadžarát* počas 10. – 12. dňa mesiaca *dhiu ‘l-ḥidždža*. Existujú však aj iné vysvetlenia naznačujúce preklad prívlastkom „prekliaty“, ktoré vychádzajú z etiópskych biblických textov, kde je zaznamenaný slovesný koreň RGM s týmto významom.

²³⁵ Podľa arabských prameňov prorok Muḥammad udelil mestu Medina (Jathrib) čestné meno *Ṭajba*, ktoré je odvodené od slovesného koreňa ṬJB s významom „byť dobrý, príjemný“. Pozri: IBN MANZÚR. *Lisán al-‘Arab*, zv. 1, s. 567.

²³⁶ Je prekvapujúce, že al-Ḥadždžádž Medinu nepozná, hoci ako miestodržiteľ Iraku musel mať podrobné znalosti o všetkých významnejších častiach kalifátu.

²³⁷ Arab. *šallá ‘l-Láhu ‘alajhi wa sallam* – „nech mu Boh žehná a dožičí mu spásu“. Ustálená formulka (tzv. *tašlīja*), ktorá sa pridáva za meno Proroka Muḥammada. V literatúre sa udáva takmer mechanicky, podobne ako aj pri verejných a oficiálnych prejavoch.

²³⁸ Banú Ghálíb – kmeň Ghálíb, ktorého významným predkom bol Ghálíb ibn Fihr, jeden z predkov Proroka Muḥammada a následne aj ‘Alího ibn Abí Ṭáliba.

uctí jeho tvár²³⁹ a nech v ňom nájde zaľúbenie.²⁴⁰ Na rozdiel od iných nám bude ďalej umožnené konať výnimočné skutky a nebude prerušený [13] náš rodokmeň,²⁴¹ a ak sa tak stane, tak len v súdny deň.“²⁴² Toto už al-Ḥadždžádža nesmierne nahnevalo [14] a prikázal mládenca zabiť. Zaraz pred ním povstali čelní predstavitelia ríše a hodnosťári štátu. Natiahli [15] krky k jeho majestátu a žiadali ho o milosť: „Vezmi si naše hlavy pred jeho hlavou [16] a naše duše pred jeho dušou. Žiadame ťa, pri Bohu, ó emir,²⁴³ aby si mu milosť daroval, [17] pretože by si smrť nezasluhoval.“ On odpovedal: „Nenamáhajte sa, aj keby sám [18] Pán z nebies ‚Nezabi ho!‘ zavolať, aj tak by som si svoje vykonal.“ Nato sa ozval mladík: „Rozčúlil si sa,²⁴⁴ [19] al-Ḥadždžádž? Ktože si, že práve k tebe by sám Pán z nebies ‚Nezabi!‘ prehovoriť mal?“ [20] (V porovnaní s Ním) si tak (malý a) biedny, ani len netušíš, akým spôsobom ma zahubíš.“ Tu odvetil al-Ḥadždžádž: „Nezabijem ťa, [21] pokiaľ si svoj život slovami zaslúžiš.“ „O čo ide, al-Ḥadždžádž?“ [22] Ten odvetil: „Chlapče, čím sa približuje veriaci k vznešenému Bohu?“²⁴⁵ „Modlitbou, pôstom, púťou, [23] almužnou a bojom na Božej ceste.“²⁴⁶ „Ja sa približujem [24] k Bohu krvou muža, ktorý vraví, že al-Ḥasan a al-Ḥusajn sú deti posla Božieho, [25] nech mu Boh žehná a dožičí mu spásu,“ odvetil al-Ḥadždžádž. „Ale, chlapče, ako môžu byť deťmi posla Božieho, nech mu Boh

²³⁹ Arab. *karrama 'l-Láhu wadžhahu* – „nech si Boh uctí jeho tvár“. Ustálená formulka, ktorá sa kladie za meno prvého ší'itskeho imáma a Prorokovho zata 'Alího.

²⁴⁰ Arab. *rađija 'l-Láhu 'anhu* – „nech Boh v ňom nájde zaľúbenie“. Ustálená formulka (tzv. *tarđija*), ktorá sa kladie za meno niektorého z Prorokových druhov (arab. *ašháb*).

²⁴¹ Tu nachádzame v origináli použitý zdvojený termín s charakteristikami paronomázie *ḥasab wa nasab*. *Nasab* zastáva to, čo my chápeme ako rodokmeň či genealogickú reťaz, ktorá poukazovala na rodinné a príbuzenské väzby. Čím dlhší *nasab* s významnými predkami mohol jedinec uviesť, tým väčšej vážnosti sa tešil. Naopak tí, čo ho nemali, boli väčšinou na okraji spoločnosti alebo otroci. *Ḥasab* predstavuje zásluhy a významné skutky, ktoré predkovia vykonal, v ktorých preukázali výnimočné vlastnosti. Tu môžeme hovoriť aj o kolektívnom *ḥasabe*, pokiaľ spomíname na jedinečné činy predstaviteľov kmeňa. Podobne ako *nasab*, aj *ḥasab* sa „dedil“ z otca na syna, hoci jednotlivec ho svojím správaním na rozdiel od *nasabu* mohol zlepšiť. *Ḥasab* ženy alebo dcéry sa bral do úvahy pri stanovovaní jej vena (*mahr*). Pozri: ED. *Ḥasab wa nasab*. EI, zv. 3, 1986, s. 238 – 239.

²⁴² Súdny deň (arab. *javm al-qijáma*) – moslimovia veria, že v tento deň všetci ľudia vstanú z mŕtvych a Boh ich bude súdiť. Dobrí pôjdu do raja a hriešnici do pekla.

²⁴³ Spisovne arab. *amír* – knieža.

²⁴⁴ Tu sme prekladali voľne vzhľadom na nejasný originál i ostatné dostupné rukopisné varianty.

²⁴⁵ Arab. *al-Láh ta 'álá* – „Boh, on je vznešený“. Ustálená oslavná formulka, ktorá sa pridáva za Božie meno. Môže sa prekladať aj jednoduchšie ako „vznešený Boh“.

²⁴⁶ Tu zrejme ide o vymenovanie tzv. pilierov islamskej vierouky (arab. *arkán al-islám*), pričom je zaujímavé, že chýba vyznanie viery (arab. *šaháda*), namiesto ktorého tu máme termín označujúci snahu či boj o spravodlivú vec (arab. *džihád*). Je to možno aj preto, že ší'iti majú šahádu pozmenenú – priraďujú k nej vyznanie, že 'Alí je *walíju 'l-Láh*, slov. „Boží priateľ.“ V ší'itskom prostredí sa myšlienka *džihádu* spravidla spája s predstavou konečného svetového víťazstva islamu vedeného hlavným predstaviteľom moslimskej obce imámom. KROPÁČEK, 1992, s. 115.

[26] žehná a dožičí mu spásu, keď vznešený Boh povedal: „Muḥammad nebol otcom žiadneho z vašich mužov, ale [27] poslom Božím a pečatou prorokov?“²⁴⁷ Chlapec odvetil: „Vypočuj si, al-Ḥadždžádž, odpoveď [28] v inom koránovom verši:²⁴⁸ „Čo vám dal posol, to si vezmite, a čo vám zakázal, (29) toho sa zdržte.“²⁴⁹ A Boh, On je vznešený, zakazuje zabiť nedotknuteľnú dušu.“²⁵⁰ Nato sa ozval al-Ḥadždžádž:

[fol. 58b, 1] „Hovoríš pravdivo. No povedz mi, kto je najvznešenejší, najlepší [2] a najrýdzejší spomedzi Arabov?“ „Qurajšovci.“²⁵¹ „A prečo?“ „Lebo Prorok Muḥammad, nech mu Boh žehná [3] a dožičí spásu, bol jedným nich,“ odvetil mladík. „A kto je najstatočnejší a najodvážnejší a [4] najvytrvalejší v boji?“ „Hášimovci.“ „A prečo?“ „Pretože môj dedo, imám [5] ‘Alí ibn Abí Ṭalib, bol jedným z nich. „A kto je najštedrejší a k [6] hosťom najpohostinnejší? „Kmeň Ṭajji’.“ „A prečo?“ „Pretože Ḥátim at-Ṭá’i²⁵² bol jedným z nich.“ [7] „A kto je najzúrivejší, najlakomejší a najhorší spomedzi Arabov? [8] „Kmeň Thaqíf“.²⁵³ „A prečo?“ „Lebo ty, al-Ḥadždžádž, patíš medzi nich.“ [9] Toto al-Ḥadždžádža znovu rozhnevalo a prikázal mládenca zabiť. A opäť pred ním povstali čelní predstavitelia ríše a hodnostári štátu. [10] Žiadali ho o milosť, a tak znovu poľavil a chlapcovi odpustil. Ďalej sa spytoval: [11] „Mládenec, porozprávaj mi o Kozorožcovi²⁵⁴ na oblohe, je to samica či [12] samec?“ A chcel ho tak pripraviť o reč. Mládenec sa však ozval: [13] „Odhrň mu chvost,²⁵⁵ al-Ḥadždžádž, a hneď ti poviem, ako stojí vec.“ Al-Ḥadždžádž sa zasmial: [14] „Povedz, na čom si ťavvy rohy pasú?“ „Na kamenných listoch.“ [15] „Hlupák, či kamene listy majú?“ zvolal al-Ḥadždžádž. „Hlupák, [16] a či ťavám rohy rastú?“ odsekol mládenec. Al-Ḥadždžádž pokračoval: „Akoby si sa zaľúbil.“ „Áno, v láske som sa [17] celkom utopil.“

²⁴⁷ Korán 33:40, plné znenie verša: *Muḥammad nie je otcom žiadneho z tvojich mužov, ale je poslom Božím a pečatou prorokov. Len Boh vie všetko najlepšie.* Verš odkazuje na skutočnosť, že Muḥammad nezanechal mužského potomka. Mal síce troch synov, ale všetci zomreli v detstve.

²⁴⁸ Verš (arab. *ájja*) v pôvodnom význame aj „znamenie“. Boh totiž zjavoval ľuďom jednotlivé Božie znamenia.

²⁴⁹ Korán 59:7, plné znenie verša: *To, čo Boh poskytol Svojmu poslovi (ako korist) od ľudí iných zemí, to patrí Bohu, Jeho poslovi, príbuzným, sirotám, chudákam a pocestným v núdzi, aby bohatstvo nebolo v obehu iba pre bohatých. Čo vám dal posol, to si vezmite, a čo vám zakázal, toho sa zdržte. A bojte sa Boha, pretože On je strašný pri trestaní.* Verš sa týka rozdeľovania vojnovnej koristi.

²⁵⁰ Alúzia na Korán 17:33: *Nezabíte dušu, ktorú Boh spravil nedotknuteľnou, iba ak ste v práve. Ktokoľvek je zabitý neprávo, dali sme jeho najbližším právomoc ho pomstiť, nech sa to však pri pomste zabitím nepreháňa, veď určite bude podpora na jeho strane.*

²⁵¹ Qurajšovci (arab. Banú Qurajš) – najdôležitejší kmeň v Mekke a jeden z najdôležitejších na Arabskom polostrove. Spravoval obchodný život v oblasti a strážil al-Ka’bu, ktorá bola aj v predislamských časoch najvýznamnejšou arabskou svätyňou.

²⁵² Orig. حاتم طي Pozri: VAN ARENDONK, zv. 3, 1986, s. 274–275.

²⁵³ Thaqíf – arabský kmeň, ktorý obýval mesto at-Ṭá’if a jeho okolie. Jeho príslušníci prijali islam až po dobytí Mekky.

²⁵⁴ Myslí sa tu súhvezdie Kozorožca.

²⁵⁵ *Dhanab al-džadj* – „chvost kozorožca.“ Názov jednej z hviezd súhvezdia Kozorožec.

„Kto si tvoje srdce zaslúžil?“ Môj Pán, ktorého prosím, aby [18] moje obavy rozpustil a dnes ma z tvojich rúk prepustil.“ Al-Ĥadžždžádž nadviazal: [19] „A dobre poznáš svojho pána?“ „Áno,“ odvetil mládenec. „Ako si ho spoznal?“ „Z Knihy, ktorú zjavil [20] zoslanému Prorokovi. „A držiš si celý Korán v pamäti?“ „A či by mi ušiel vzápätí?“ [21] „A dodal ti silu?“²⁵⁶ „Boh nám ho zoslal ako posilňujúcu Knihu.“²⁵⁷ [22] „A prečítal si Korán a dobre pochopil?“ „Áno.“ „Tak mi teda, chlapče, povedz, ak si celý (Korán) [23] čítal a dobre do (jeho) obsahu vníkol, ktorý (koránový) verš je naj-velkolepejší, ktorý [24] najmúdrejší, pred ktorým máme najväčšiu bázeň, ktorý nám dodáva najväčšiu nádej, [25] ktorému veria aj židia, aj kresťania, ktorý je súčasťou úprimného Božieho vyznania, On je vznešený, [26] ktorý verš predniesli sami anjeli a ktorý nám vyjavili proroci, [27] ktorý predniesli obyvatelia raja a ktorý pekelní hriešnici, v ktorom verši je [28] desať zázračných znamení a ktorý nám predniesol diabol, nech je Bohom naveky zatratený?“ Na to mladík odvetil:

[fol. 59a 1] Vypočuj si, al-Ĥadžždžádž, odpoveď, ktorú ti dám, s pomocou Boha, Darcu a Kráľa, na ktorého sa spolieham. Čo sa týka [2] najvznešenejšieho verša v knihe velebeného Boha, tak je to verš Trónu.²⁵⁸ Najmúdrejší verš (Koránu) je tento výrok [3] vznešeného Boha: ‚Boh prikazuje spravodlivosť a dobročinnosť.‘²⁵⁹ Čo sa týka najspravodlivejšieho verša, tak je to tento výrok vznešeného Boha[4]: ‚Kto koná dobro o veľkosti zrnka prachu, pocíti to, a kto koná zlo o veľkosti zrnka prachu, pocíti to.‘²⁶⁰ [5] A čo sa týka najobávanejšieho verša, tak je to tento výrok vznešeného Boha: ‚Či netúži každý muž vojsť do [6] záhrady slasti?‘²⁶¹ Čo sa týka verša, ktorý prináša najviac nádej, tak je to Boží výrok, On je vznešený: ‚Služobníci moji, vy, kto-

²⁵⁶ Tu prekladáme len voľne, význam slova *istahkama* je „zakoreníť sa, posilniť sa“. Ďalší výraz – *kitáb muĥkam* – by mohol doslovne znamenať „presná, precízna kniha“.

²⁵⁷ Alúzia na Korán 3:7: *On je ten, kto zoslal písmo, v ktorom sú niektoré verše pevne stanovené, tie sú podstatou Písma...*

²⁵⁸ Verš trónu (arab. *ájat al-kursí*). Korán 2:255: *Boh, niet božstva okrem Neho, večne živého, večne existujúceho. Nezastihne ho drienota ani spánok. Jemu náleží, čo je na nebesiach a čo na zemi. Ktože by sa u Neho mohol prihovoriť inak než s Jeho povolením. Pozná ich súčasnosť i budúcnosť, ale oni neobsiahnu z Jeho poznania nič, iba to, čo On chce. Jeho trón obopína nebesia a zem a nezaťažá Ho ich ochrana a opatrovanie. A On je ten, nad ktorým vyššieho niet a je prevelký.* Tento verš je jedným z najdôležitejších a najčastejšie memorovaných koránových veršov, pretože opisuje Božiu veľkosť, a tak má jeho recitácia podľa všeobecného moslimského presvedčenia zázračnú moc. Toho, kto ho vyriekne, ochraňuje od Satana a džinov. Preto sa často objavuje na amuletoch a recituje sa v čase ochorenia, pred spaním či pred odchodom na cestu.

²⁵⁹ Korán 16:90. Rozprávač tu mal zjavne na mysl celú znenie verša, ktoré ďalej pokračuje: *Boh prikazuje spravodlivosť a dobročinnosť a pomáhajúce príbuzným. Zakazuje nemravnosť a odsúdeniahodné veci a agresiu. Poučuje vás (Boh), snáď na to budete pamätať.*

²⁶⁰ Korán 99:7 – 8. Jednoducho a priamočiara toto vyjadrenie znamená, že každé hoci aj zrnko (niekedy sa prekladá aj ako atóm) dobra či zla, ktoré niekto vykoná, je zaznamenané a Boh ho vidí.

²⁶¹ Korán 70:38. Presnejší vysvetľujúci preklad: *Či netúži každý z nich, aby vošiel do rajskej záhrady (napriek všetkému, čo koná)?*

rí ste sa [7] voči sebe veľmi previnili, nepochybujte o Božej milosti! Boh vám odpustí všetky hriechy, [8] lebo On je odpúšťajúci a milosrdný.²⁶² Čo sa týka verša, v ktorom je desať zázračných znamení, tak je tu Boží výrok, On je vznešený: [9] ‚Hľa, v stvorení nebies a zeme, v striedaní noci a dňa, [10] v lodiach, ktoré sa plavia po mori s tým, čo je užitočné pre ľudí...‘ až do konca verša.²⁶³ A čo sa týka verša, v ktorom vravia pravdu [11] židia aj kresťania, tak je tu tento výrok vznešeného Boha: ‚Židia povedali o kresťanoch: [12] ‚Nemajú v ničom pravdu.‘ A povedali kresťania o židoch: ‚Nemajú v ničom pravdu.‘²⁶⁴ A vravia o sebe naozaj pravdu obe skupiny, [13] lebo nenásledujú nič pravdivé. A čo sa týka verša, ktorý predniesol vznešený Boh úprimne pre seba, [14] tak je tu Jeho výrok: ‚Stvoril som džinov a ľudí, aby mi slúžili.‘²⁶⁵ [15] A čo sa týka verša, ktorý predniesli anjeli, tak je tu Boží výrok, On je vznešený: ‚Velebíme Ťa, my vieme len to, [16] čo si nás naučil, veď Ty si vševedúci a múdry.‘²⁶⁶ A čo sa týka verša, ktorý predniesli proroci, [17] tak je tu tento výrok vznešeného Boha: ‚Neprišlo nám, aby sme prišli s Božím znamením, iba ak s Božím povolením. A na Boha [18] nech sa spoľahnú veriaci.‘²⁶⁷ A čo sa týka verša, v ktorom je výpoveď obyvateľov raja, tak je tu výrok vznešeného Boha: [19] ‚A hovoria²⁶⁸: Chvála Bohu, ktorý nás zbavil smútku, náš Pán je veru odpúšťajúci a vďačný.‘²⁶⁹ [20] A čo sa týka verša, v ktorom je výpoveď obyvateľov pekla, tak tu je výrok vznešeného Boha: ‚Páne, vyveď nás odtiaľto, [21] a ak sa vrátíme, sme vinníci.‘²⁷⁰ A čo sa týka verša, v ktorom prehovoril Iblís,²⁷¹ nech ho Boh zatratí, tak je tu [22] výrok vznešeného Boha:

²⁶² Korán 39:53. Verš vyzýva hriešnikov a neveriacich, aby olutovali svoje skutky a obrátili sa k Bohu, lebo On odpúšťa všetky hriechy tým, ktorí ich úprimne olutovali.

²⁶³ Korán 2:164. Verš je neúplný, celé znenie, ktoré obsahuje všetkých desať „zázračných znamení“, je nasledovné: *V stvorení nebies a zeme, v obmieňaní noci a dňa, v lodi, ktorá sa plaví po mori s tým, čo ľuďom prospieva, vo vode, ktorú Boh zoslal dole z neba, a tak ňou oživil zem po tom, ako bola mŕtva a rozptýlil na nej z každého druhu tvorov, a v premieňaní sa vetrov a v mračnách nachádzajúcich sa medzi nebom a zemou, (v tom všetkom) sú Božie znamenia ľuďom, ktorí chápu.* Autor rozprávania zrejme predpokladal, že čitateľ verš pozná.

²⁶⁴ Koránový verš 2:113 má mierne odlišné znenie: *Židia povedali: „Kresťania nenásledujú nič (pravdivé)“, i kresťania povedali: „Židia nenásledujú nič (pravdivé)“ a obe skupiny pritom prednášajú knihu. Takto zmyšľajú aj tí, ktorí písma nemajú. Boh rozhodne o ich spore v súdny deň.*

²⁶⁵ Korán 50:56.

²⁶⁶ Korán 2:32.

²⁶⁷ Korán 14:11, ktorého plné znenie je: *Ich poslovia im povedali: My sme iba smrteľníci ako vy, lebo Boh zahŕňa svojou láskavosťou toho, koho si vyberie zo svojich služobníkov. A neprišlo nám, aby sme prišli s dôkazom, iba ak s Božím povolením. A na Boha nech sa spoľahnú veriaci.“* V edícii rukopisu je namiesto slova sultán (v preklade „dôkaz“), použité slovo *ájja* (znamenie).

²⁶⁸ Tí, ktorým sa dobrodenie byť v raji dostane.

²⁶⁹ Korán 34:35.

²⁷⁰ Korán 23:107.

²⁷¹ Iblís (pravdepodobne z gréc. diabolos) – najhorší z diablov (*šajátín*). Je známy aj ako nepriateľ Boha (*‘aḍuw al-Láh* alebo len *al-‘aḍuw*). Podľa islamu bol pôvodne nábožný a učenív, ale keď Boh stvoril Adama a Evu, odmietol sa im pokloniť.

„Pri tvojej moci zvediem ich všetkých zo správnej cesty okrem tých z tvojich služobníkov, ktorí sú úprimní.“²⁷²

[23] Tu sa ozval al-Ĥadždžádž: „Sláva a chvála prináleží (iba) Bohu, ktorý venuje poznanie len tomu, [24] komu chce! Dosiaľ som nevidel mladíka, ktorý by dostal od všemocného Boha toľko rozumu, znalostí a vedomostí, [25] a to aj napriek svojej mladosti! Tak teda, kto si, mladý muž?“ „Som práve z tých ľudí, [26] al-Ĥadždžádž.“ Ten sa ďalej spytoval: „Rozprávaj mi o človeku, čo mu škodí a čo prospieva?“ [27] „Dobre, al-Ĥadždžádž, ty a všetci tu prítomní, čo by ste dlho chceli žiť, a večne žije [28] iba všemocný Boh, s obedom sa ponáhľajte, neskoro večer už nejedávajte, v lete ľahké oblečenie majte

[fol. 59b 1] a v zime si hlavu zakrývajte. Hlavu a čo je v nej, nech si každý dobre chráni a brucho so svojím obsahom [2] nech si bráni. Kto si ráno svoje jedlo dobre osolí, ten zbaví svoje telo [3] sedemdesiatich dvoch druhov pohromy, a komu sa na raňajky sedem červených hrozienok zjesť uráči, [4] tomu sa na jeho tele nič nezne páči. A kto nalačno každé ráno tri datle požije, [5] ten v bruchu každého červa zabije. A kto prijíma veľa údeného mäsa a rýb, [6] ten si znižuje silu a sexuálny apetít. No a drž sa, al-Ĥadždžádž, najlepšieho lieku.“²⁷³ [7] „O čo ide?“ „O kúsok suchého chleba na lačné sliny, pretože vytvára na [8] ústí žalúdka užitočné hliený. A hovädzieho mäsa sa vyvaruj, chorobu si tak nespôsobuj, kravské mlieko je však liekom, [9] sadlo uzdravením a koža na topánky vyhotovením. Taktiež by si nemal v kúpeľoch súložiť, [10] mohlo by ti to triašku prívodiť, ani si tam nenechávaj pusťiť žilu, [11] mohlo by ti to oslabiť silu. A neradím ti do kúpeľných zrkadiel sa pozerieť, [12] mohlo by ti to zrak poškodzovať a nemiluj sa, keď si nasýtený, hladný, [13] opitý či nahnevaný. Nerob to ani pod zarodeným stromom [14] či so starou ženou, lebo ti nebude mať čo dať, len bude stále od teba brať. Listy zapečať karneolom, ochráni ťa to [15] pred chudobou, a denne sa pozri na Svätú knihu, znásobuje to obživu. Pohľad [16] do tečúcej vody zabezpečí tvojmu zraku zaostrenie a do tváří rodičov Božie velebenie. A nesúlož [17] opretý na boku, aby si si ischias neprívodil, a [18] čítavaj si koránovú súru Tabáraka,²⁷⁴ aby si nepoblúdil. Ak vysmädneš, tak si zarecituj súru [19] *Já sín*,²⁷⁵ tá ti s pomocou všemocného Boha uhasí smäd. Vtedy sa ozval al-Ĥadždžádž: „Výborne si to povedal! Boh ťa vskutku obdaroval a [20] ty si mi do hlbín tvojich vedomostí nazrieť

²⁷² Korán 38:82 – 83.

²⁷³ V origináli *al-marham al-akbar* – „najlepšia masť.“ Prekladáme všeobecnejšie ako „liek“ vzhľadom na nasledujúci popis „liečiva“.

²⁷⁴ 67. koránova súra známa pod menom *al-Mulk* – „Kráľovstvo“ alebo pod starším označením *Tabáraka* – „Nech je požehnaný.“ Obe tieto slová sa nachádzajú v úvodnom verši. Recitácia údajne prináša veriacim množstvo úžitku.

²⁷⁵ Ide o 36. koránovú súru známu pod názvom *Já sín*. V moslimskom svete sa teší značnej obľúbe a je známa aj ako „srdce Koránu (*qalb al-Qur'án*). Prináša totiž odkaz islamskej viery v obzvlášť podmanivej podobe, ktorá sa vie dotknúť srdca veriaceho a motivovať ho k činnosti. Zvykne sa prednášať aj nad umierajúcim a pri pohreboch. Pozri viac Korán, 2003, s. 678.

dovolil. Avšak, mládenec, povedz mi, kde je podľa teba sídlo [21] skromnosti?“ „V očiach.“ „A kde je sídlo rozumu?“ [22] „V mozgu.“ „A kde je sídlo dobra?“ „V jazyku.“ [23] „A kde je sídlo sluchu?“ „V ušiach.“ „A kde je sídlo [24] čuchu?“ „V nose.“ „A kde je sídlo chuti?“ [25] „V krku.“ „A kde je sídlo radosti?“ „V srdci.“ „A kde je [26] sídlo smútku?“ „V duši.“ „A kde je sídlo hnevu?“ [27] „V pečeni.“ „A kde je sídlo smiechu?“ [28] „V slezine.“ A kde je sídlo sily?“ „V ramenách.“ [fol. 60a 1] „A kde je sídlo slabosti?“ „V nohách.“

[2] Tu povedal al-Ḥadždžádž: „Vidím, že sa vyznáš vo všetkom. Porozprávaj mi o [3] osive!“ „Najkvalitnejšie je to, čo má silné steblo, veľké ostie a bohaté [4] zrno,“ odvetil mládenec. „A čo vieš o palmách?“ „Dobré sú tie, čo majú [5] nízke vetvy a mocné plody s malou kôstkou v dužinách.“ „A čo si myslíš o vínnej réve?“ Mládik odpovedal: „Najlepšia je tá, [6] čo má silný kmeň a veľké hrozná.“ „A čo hovoríš o nebi?“ [7] „Je nášmu zraku na dosah, vypína sa do výšav bez podpory, je príbytkom hviezd, slnka a mesiaca a tienidlom tomu, [8] kto dolu stojí.“ „Povedz mi niečo o zemi!“ „Je rozľahlá vo svojej dĺžke [9] a šírke.“ „A čo vieš o daždi?“ „Najlepší je ten, čo jamy vyplňuje [10] a údoliami či v riekach prekypuje.“ Vtedy sa ozval al-Ḥadždžádž: [11] „Rozprávaj mi chlapče, aká žena je najkrajšia a najslastnejšia!“ Odvetil: „Žena dokonalej koketnosti, znamenitej pôvabnosti [12] a vražednej výrečnosti. Tá, ktorá srší túžbou divokrásnou, kto si zrak do nej ponorí, [13] toho srdce sa bôlom naplní. Má ťažké prsia, široké boky, červené líca, [14] čierne oči a veľavravné pery. Ak vzhliadne do nebies, [15] rozkvitnú jasom a ak (sa zahľadí) do zeme, jej ústa zapršia pravými perlami, [16] so slinami sladšími od čistého prameňa. Taká v kráse páru nemá, jej pôvabu [17] sa nič nevyrovná, je potechou pre mladých aj starých, tak ako ju opísal ne jeden z obdivovateľov v týchto [18] veršoch: poézia.“²⁷⁶

Vtedy sa ozval al-Ḥadždžádž: „Výborne si to povedal a zhrnul mládenec! [19] A čo hovoríš na desaťročnú devu?“ „Pastva pre oči.“ [20] „A dvadsaťročnú devu?“ „Svet sa okolo nej točí.“²⁷⁷ „A tridsaťročnú devu?“ [21] „Slasť pre tých, čo si ju môžu vychutnať.“ A štyridsaťročnú ženu?“ „Kyprosť, hebkosť [22] a mlieko pre tých, čo si môžu užívať.“ „A päťdesaťročnú ženu?“ „Matka synov a dcér.“ [23] „A šesťdesaťročnú ženu?“ „Na tú sa už nespytujem.“ „A sedemdesaťročnú ženu?“ [24] „Starena pre tých z minulosti.“ „A osemdesiatročnú ženu?“ „Niet svetu [25] ani viere z nej veľa osožnosti.“ „A deväťdesaťročnú ženu?“ „K obyvateľom pekla nepreriekam.“ [26] „A storočnú ženu?“ „K Bohu sa pred ukameňovaným Satanom utiekam.“ Tu sa [27] al-Ḥadždžádž a všetci prítomní rozosmiali.²⁷⁸ Al-Ḥadždžádž sa ozval: „Mládenec, kto

²⁷⁶ Tu by mala nasledovať poézia, tak ako ju máme zaznamenanú v rkp. Bodl. Orient 553, fol. 115b, riadok 14 – fol. 116a, riadok 2. V rkp. Bašagić TF 136 No. 387 sa na tieto verše poukazuje slovom poézia (*šīʿr*), avšak v texte chýbajú.

²⁷⁷ Tu sme arabský text preložili voľne, aby vyhovoval rýmovanej próze. Doslovne tam stojí „Rozkoš pre pozerajúceho sa.“

²⁷⁸ V rkp. Bodl. Orient 553 nasleduje za týmto vtipným opisom žien rôzneho veku rozsiahlejšia báseň, ktorú v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 nenachádzame.

prvý [fol. 60b 1] prehovoril vo veršoch?“ „Náš praotec Adam,²⁷⁹ nech na ňom spočinie pokoj,²⁸⁰ keď zarecitoval [2] nasledovnú báseň:²⁸¹

Zmenil sa kraj aj s tými, čo ho obývali,
jeho povrch sčernel, zošklivel, [3]
všetko čo chuť a farbu malo,
inú podobu nabralo
a z milej tváre vymizol úsmev.
Ábel, [4] si mŕtvy, za tebou som plný čistého žiaľu.
Kain zabil brata Ábela²⁸² [5]
Na milej tvári, aké to množstvo bóľu.“²⁸³

Nato sa ozval al-Ĥadždžádž: „Chlapče a kto mu na báseň [6] odpovedal?“ „Na báseň odpovedal Iblís, nech ho Boh zatratí, keď vyriekol nasledovné verše:

„Žalostíš teraz [7] nad krajom i ľuďom
hoci raj ti v svojej šírosti malý bol.
Žil si [8] tam s Evou v blahobyte a bezstarostnosti
Pokiaľ tá [9] moje neustále nástrahy a prefikanosti
nepripravili o dobré skutky.“²⁸⁴

[10] Tu sa ozval al-Ĥadždžádž: „Výborne si to povedal a zhrnul, mládenec. Porozprávaj mi teraz o prvom verši, ktorý vyriekli [11] Arabi o šľachetnosti!“ Chlapec odvetil: „Prvý verš, ktorý vyriekli Arabi o šľachetnosti, je [12] výrok Ĥátima aṭ-Ṭá'í-ho,²⁸⁵ keď povedal: „Hostá si štedro uctím, [13] pred rodinou (ho) uprednostním, či

²⁷⁹ *Ádam* – „Adam“ je v islame nielen prvý človek, ale aj prvý v rade prorokov.

²⁸⁰ Arab. *'alajhi š-salám* – „nech na ňom spočinie pokoj.“ Ustálená formulka (tzv. *taslím*), ktorá sa kladie za mená prorokov, svätcov a anjelov.

²⁸¹ Členenie na verše v origináli rkp. Bašagić TF 136 No. 387 nie je rovnomerné. Pri preklade sme pristúpili ku čiastočnej korekcii aj podľa rkp. Bodl. Orient 553.

²⁸² Hábíl wa Qábíl – „Kain a Ábel“ Adamovi synovia, ktorých príbeh sa rozpráva v Biblii (Genesis, 4,1 – 16) a bol prevzatý útržkovito aj do Koránu. O príbehu podľa moslimskej tradície pozri VAJDA, G. Hábíl wa Qábíl, EI, zv. 3, 1986, s. 13 – 14.

²⁸³ Verše podobného obsahu nachádzame aj v iných zdrojoch (polo)ľudovej literatúry, napr. AL-KISA 'I, M. Vita Prophetarum auctore Muḥammed ben 'Abdallah al-Kisa 'i ex codicibus, qui in Monaco, Bonna, Lugd. Batav. Lipsia et Ghotana asservantur, 1922 – 1923, s. 73, alebo v tých prameňoch vysokej arabskej literatúry, ktorá je úzko prepojená s ľudovou slovesnosťou, napr. IBN MUNABBIH, W. Kitáb at-tidžán fí mulúk Ĥimjar, 1996, s. 24 – 25; AṬ-ṬABARÍ, s. a., zv. 1, s. 145; AL-MAS'ÚDÍ, 2005, zv. 1, s. 29. V porovnaní s rkp. Bodl. Orient No. 553 a rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218 sú verše krátené. Pozri bližšie aj anglický preklad Franza Rosenthala v The History of al-Ṭabarí, zv. 1, s. 319.

²⁸⁴ Pozri bližšie aj AL-MAS'ÚDÍ, 2005, zv. 1, s. 29, a IBN MUNABBIH, 1996, s. 25.

²⁸⁵ Orig. حاتم طي. Pozri: VAN ARENDONK, EI, zv. 3, 1986, s. 274 – 275.

v hojnosti žijem alebo tiesňou trpím.“ [14] „Krásne si to povedal, chlapče, zaslúžiš si slová uznania, [15] pretože si nám dovolil nazrieť do hĺbky tvojho poznania.“ Potom sa al-Ḥadždžádž obrátil k svojim služobníkom: [16] „Ihneď mi prineste na podnose z červeného zlata mešec, [17] môj najdrahší odev, najlepšieho koňa so zlatým sedlom, brnením [18] a dlhou kopijou a najkrajšiu otrokyňu.“ Služobníci na chvíľu zmizli [19] a doniesli všetko pred al-Ḥadždžádža. Ten prehovoril: „Chlapče, tu je mešec [20] na podnose z červeného zlata, jeden z mojich najlepších koní s výzbrojou [21] a najkrajšia z mojich otrokýň. Vezmi si, čo si praješ, či koňa [22] so všetkým, čo je na ňom, mešec so zlatom alebo krásnu otrokyňu.“ [23] V duchu si však al-Ḥadždžádž povedal: „Ak si mladík vezme mešec so zlatom, holduje pozemským statkom [24] a nechám ho zabiť. Ak si vyberie otrokyňu, miluje ženy, a preto si tiež zasluguje smrť. Ak si však vyberie [25] koňa s výzbrojou, znamená to, že je statočný a statočný muž si smrť nezaslúži.“ [26] Tu mladík pristúpil a vybral si koňa so všetkým, čo bolo na ňom.

[fol. 61a 1] Otrokyňa, čo neďaleko stála, žmurkala na neho a povedala: „Mňa si vezmi a to všetko nechaj tak.“ [2] „Nie,“ odvetil mládenec. „Ber si všetko aj bez Božieho požehnania,“ odvetil al-Ḥadždžádž. [3] „Daj to sem, al-Ḥadždžádž, keď si mi to daroval, nebudem sa vzpierať Bohu, ak si to tak želá. [4] Kiež by už Boh nikdy neprivedil naše stretnutie tak, ako sa udialo v tento deň,“ riekol mládenec.

[5] Al-Ḥadždžádžovo mesto malo dve brány: bránu záhuby a bránu spásy. [6] „Al-Ḥadždžádž,“ ozval sa mládenec, „ktorou bránou vyjdem von? Touto či tou druhou?“ Al-Ḥadždžádž odvetil: „Vyjdi tou bránou,“ a ukázal na bránu spásy. [7] Mládenec si zobral všetky dary a odobral sa bránou, ktorú [8] mu ukázal al-Ḥadždžádž, a bola to brána spásy. Potom sa pobral [9] svojou cestou. Vtedy sa opýtali al-Ḥadždžádža veľmoži: „Pane náš, prečo si ho všetkým [10] obdaroval, on ti za nič nepoďakoval a [ukázal si mu] bránu spásy?“ [11] Al-Ḥadždžádž im odvetil: „Požiadal ma o radu, preto musí byť čestný. Čestný človek [12] nie je zradca, nech Boh prekláje všetkých zradcov. [13] On si trest nezasluhoval pre široké vedomosti [14], avšak ani milosrdenstvo pre nevhodné správanie.“

[15] Takto sa vo svojej úplnosti skončil [16] príbeh o al-Ḥadždžádžovi, [17] nech Boh požehná [18] nášho pána [19] Muḥammada a [20] jeho druhov a [21] dožičí im spásu.“

Identita neznámeho mladíka

Po prečítaní tohto príbehu by sme si mohli oprávnene položiť otázku: Ako je možné, že sa zdanlivo obyčajný chudobný mladík ocitol pred samotným al-Ḥadždžádžom? Prečo musí odpovedať na také závažné otázky, pričom je ohrozovaný na živote? Kde nadobudol také rozsiahle vedomosti a výrečnosť? K odpovediam sme sa dopátrali vďaka skutočnosti, že sa tento rozsiahly rozhovor dochoval aj v iných rukopisných variantoch a materiáloch. Priamo vo svojich názvoch či v záverečných ko-

lofónoch²⁸⁶ sa totiž tieto texty zmieňujú, že by al-Ḥadždžádžov mládenec mohol zobrazovať dôležitého predstaviteľa ší'itskeho islamu – piateho ší'itskeho imáma Muḥammada al-Báqira (676 – 732), jeho otca, štvrtého ší'itskeho imáma Zajna al-‘Ábidína (659 – 713), alebo predstaviteľa sekty *al-cháridžija*,²⁸⁷ čo by prirodzene dodávalo rozprávaniu silnejší politicko-náboženský náboj.²⁸⁸ V samotnom príbehu však meno mladíka nenachádzame, ľudový rozprávač zrejme rešpektoval skutočnosť, že si imám svoju prezývku (tzv. *laqab*) vyslúžil až v dospelosti.

Na základe dochovaných materiálov sa domnievame, že mládenec by mohol predstavovať piateho ší'itskeho imáma Muḥammada al-Báqira, a to napriek tomu, že rkp. Berlín 9050 We. 1766 má nasledovný názov:

Hádhíhi masájil al-Ḥadždžádž ibn Júsuf ath-Thaqafí wa má waqa‘a bajnahu wa bajna ‘l-imám Zajn al-‘Ábidín ibn sajjidíná ‘l-Ḥusajn.

[Toto sú otázky al-Ḥadždžádža ibn Júsufa ath-Thaqafího a čo sa prihodilo medzi ním a imámom Zajnom al-‘Ábidínom, synom nášho pána al-Ḥusajna.]

V kolofóne tohto textu však nachádzame zmienku, že al-Ḥadždžádžovým oponentom je **syn** Zajna al-‘Ábidína (t. j. Muḥammad al-Báqir).

هذا ما انتهى الينا من قصة الحجاج و من كلام محمد بن زين العابدين بن الحسين رأ تمت.

*Takto sa vo svojej úplnosti skončil príbeh o al-Ḥadždžádžovi a o tom, čo povedal Muḥammad **ibn** [t. j. syn] Zajn al-‘Ábidín ibn al-Ḥusajn, nech v ňom Boh nájde zaľúbenie. Koniec.*

²⁸⁶ Rkp. Berlín Pm. 340 s názvom *Hikájat al-Ḥadždžádž ath-Thaqafí ma‘a Muḥammad al-Báqir* [Príbeh al-Ḥadždžádža ‘th-Thaqafího a Muḥammada ‘l-Báqira]; rkp. Berlín 9050 We. 1766 s názvom *Hádhíhi masájil al-Ḥadždžádž ibn Júsuf ath-Thaqafí wa má waqa‘a bajnahu wa bajna ‘l-imám Zajn al-‘Ábidín ibn sajjidíná ‘l-Ḥusajn* [Toto sú otázky al-Ḥadždžádža ibn Júsufa ‘th-Thaqafího a čo sa prihodilo medzi ním a imámom Zajnom al-‘Ábidínom ibn sajjidíná ‘l-Ḥusajnom] a iné. Pozri AHLWARDT, 1896, s. 45 – 47.

²⁸⁷ Pozri odk. 40. Na túto náboženskú príslušnosť mladíka poukazuje adaptácia rozprávania podľa AL-MURSI, K. ‘A. Mín qađájá ‘t-tarbija ‘d-díníja fí ‘l-mudžtama‘ al-islámí, 1998, s. 149. [online] <https://shamela.ws/book/11732/156>.

²⁸⁸ *Ší‘at ‘Alí* zastáva názor, že jedinými zákonnými zástupcami a duchovnými vodcami moslimskej obce sú Prorokov bratranec a zať ‘Alí ibn Abí Tálíb a jeho potomkovia – imámovia. Iba oni dedia jeho charizmu a Božie svetlo prorockého poslania (*úir al-Láh*) a údajne disponujú výnimočnými vlastnosťami, ktoré sú odopreté iným smrteľníkom. Sú neomylní, bez hriechov, môžu vydávať záväzné rozhodnutia a pod. ‘Alí sa považuje za prvého imáma a za ním nasledujú jeho vnuci al-Ḥasan a al-Ḥusajn, štvrtým imámom je al-Ḥusajnov syn ‘Alí, prezývaný Zajn al-‘Ábidín (Ozdoba veriacich), piatym imámom je jeho syn Muḥammad ibn ‘Alí, prezývaný Muḥammad al-Báqir (Otvárateľ vedomostí) atď. Imámovia sa často dočkali od Umajjovcov množstva príkoria. Viac pozri KROPÁČEK, 1992, s. 180 – 192.

²⁸⁹ Rkp. Berlín We. 1766, fol. 61a, pozri aj AHLWARDT, 1896, s. 45.

Nezrovnalosti, hoci aj v zápisoch mien hlavných protagonistov, nie sú v arabskej ľudovej literatúre ničím nezvyčajným. Okrem toho, aj v diele *Qiṣṣat al-Ḥaġġāġ* sa mladík nakoniec vyjadrí, že pochádza z Mediny (*Aná min Jathrib*, rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58a, riadok 9), a na jeho ší'itsky pôvod poukazuje aj výpoveď: *Aná min nasl baní Ghálib min sulálat al-imám 'Alí ibn Abí Ṭálib* [Som z potomkov kmeňa Ghálib a z rodokmeňa imáma 'Alího ibn Abí Ṭáliba] (Rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58a, riadok 11).

Piaty ší'itsky imám Muḥammad ibn 'Alí ibn al-Ḥusajn ibn 'Alí ibn Abí Ṭálib (676 – 732), známy pod kunjou Abú Dža'far²⁹⁰, pochádzal práve z Mediny, kde sa narodil v r. 676 (57 AH). Počas života si vyslúžil prezývku Muḥammad al-Báqir (aj *Báqir al-'Ulúm*, t. j. Otvárateľ vedomostí), pretože, ako uvádza aj Ibn Challikán, *tabaqqara fi 'ilm*, t. j. mal široké vedomosti, či ako spomínajú iní, mal schopnosť vedomosti otvárať.²⁹¹ Bol priamym potomkom oboch vnukov štvrtého pravoverného kalífa, Prorokovho bratranca a zaťa 'Alího ibn Abí Ṭáliba (600 – 661), keďže jeho otec bol al-Ḥusajn, jeho matka bola al-Ḥasanova dcéra^{292,293} a bol v poradí piatym ší'itským imámom. Stal sa nositeľom dedičného odkazu (*waṣíja*) po smrti svojho otca Zajna al-'Ábidína (okolo r. 913) a jeho imamát trval devätnásť rokov.²⁹⁴

Podobne ako jeho otec Zajn al-'Ábidín, ktorý sa po traumatickej skúsenosti pri Karbalá' úplne stiahol z verejného života a žil v ústraní, aj Muḥammad al-Báqir uprednostňoval umiernený postoj a nebol politicky aktívny. Vynikal asketizmom a odmietol sa zapájať do vzbúr proti Umajjovcom. Namiesto toho ohromoval ľudí rozsiahlymi vedomosťami. Dôkladne poznal Korán, bol majstrom jeho výkladu, a to najmä v otázkach veršov, ktoré sa podľa jeho interpretácie týkali imamátu, základnej ší'itskej doktríny, ktorú ďalej prehlboval, a bol známy vedením polemík s vtedajšími učencami. Počas jeho imamátu vykonala ší'itska komunita značný pokrok v procese kultivovania ší'itskej doktríny vo viacerých oblastiach vrátane etiky, právnej vedy (*fiqh*) či teológie (*kalám*). V zásade sa Muḥammad al-Báqir považuje za jedného z najvzdelanejších ľudí tých čias a jeho sláva ďaleko prekročila kruhy ší'itských podporovateľov. Dokonca sa mu pripisuje niekoľko zázrakov.²⁹⁵

²⁹⁰ Ide o tzv. *kunju* s významom otec Dža'fara. Synom Muḥammada al-Báqira a šiestym ší'itským imámom bol Dža'far aṣ-Šádiq (702 – 765), zakladateľ ší'itskej právnej školy al-dža'faríja.

²⁹¹ IBN KHALLIKÁN. *Ibn Khallikán's Biographical Dictionary*, 1843, zv. 2, s. 579.

²⁹² LALANI, 1988, s. 58.

²⁹³ Pozri aj názov rkp. Gotha Orient Ar. 2740: *Qiṣṣat al-Ḥadždžádž wa Ibn sajjidíná 'l-Ḥasan wa 'l-Ḥusajn rađija 'l-Láh 'anhu* [Príbeh al-Ḥadždžádža a syna našich pánov al-Ḥasana a al-Ḥusajna, nech v ňom Boh nájde zaľúbenie]. Podľa PERTSCH, W. *Die Arabischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha*, 1883, zv. 4, s. 455 – 456.

²⁹⁴ Treba poznamenať, že nositeľ imamátu podliehal doktríne tzv. designácie (arab. *naṣṣ*), pričom každý imám mohol menovať svojho nástupcu. Doktrína sa tak zdanlivo javí kompatibilná s princípom dedičnosti. Nie je to však celkom tak, pretože koncept imamátu nebol v tých časoch jasne stanovený, a tak sa zároveň nevylučovala možnosť, že si post nástupcu bude nárokovať aj iný v línii príbuzných. Pozri LALANI, 1988, s. 56.

²⁹⁵ KOHLBERG, E. Muḥammad b. Alí, EI, zv. 7, 1993, s. 397 – 400.

Počas nášho výskumu sa nám nepodarilo vypátrať, že by historické pramene zachovali informácie o skutočnom stretnutí al-Ĥadždžádža ibn Júsufa s Muḥammadom al-Báqírom, ako nám prináša toto rozprávanie, prípadne za iných okolností. Vzhľadom na skutočnosť, že al-Ĥadždžádž ibn Júsuf sa stal miestodržiteľom Iraku okolo r. 694 a Muḥammad al-Báqir žil v rokoch 676 – 732, bolo by ich stretnutie, najmä v ranom období imámovho života, v teoretickej rovine možné.

Práve tieto skutočnosti nás inšpirovali k tomu, aby sme sa bližšie pozreli na ďalší rukopis z Berlínskej štátnej knižnice, ktorý je v Ahlwardtovom katalógu²⁹⁶ označený číslom 9051 Pm. 340 (ďalej ako rkp. Berlín Pm. 340²⁹⁷) s názvom *Ḥikájat al-Ĥadždžádž ath-Thaqafí ma 'a Muḥammad al-Báqir* [Príbeh al-Ĥadždžádža 'th-Thaqafího s Muḥammadom al-Báqírom], ktorého obsah by mohol vniesť do problematiky viac svetla.

Základné jazykové a obsahové charakteristiky rkp. Berlín Pm. 340

Rkp. Berlín Pm. 340 predstavuje pomerne dobre čitateľný plne vokalizovaný text zapísaný v pravidelnom písme *nashí*. Jedno rukopisné fólio obsahuje 11 riadkov písma. Občas sme zaznamenali, že pisár vynechal niekoľko slov alebo fráz, čo pri procese zápisu nebolo ničím neobvyklým. Je zrejme, že vokalizačné značky pre samohlásky boli doplnené narýchlo a dodatočne vzhľadom na ich kvalitu a odlišnú hrúbku pera. Dopĺňanie samohlások však nebolo samoučelné a pisár sa k vokalizácii neuchýlil iba za účelom „ozdobit' text“, ako sa to občas javí pri iných zápisoch ľudových rozprávání.²⁹⁸ Na druhej strane, je jasné, že zapisovateľ nemal v úmysle ponúknuť vokalizáciu podľa vzoru klasickej arabčiny, keďže doplnené samohlásky pomerne dôkladne odzrkadľujú čítanie rozprávania s prvkami hovorového jazyka a poukazujú na celkové zjednodušovanie klasických noriem. Nazdávame sa, že praktickým cieľom takto vokalizovaného textu bolo uľahčenie čítania či prednesu príbehu s tým, že text bol adresovaný bežným ľuďom, a tak bol prispôsobovaný každodennej komunikácii a úrovni ich vzdelania. Vokalizácia tak predstavovala určitú čitateľskú ru-

²⁹⁶ Pozri AHLWARDT, 1896. Ide o monumentálny katalóg jednej z najväčších svetových rukopisných zbierok, ktorá je uložená v Berlínskej štátnej knižnici. Nemecký orientalista Wilhelm Ahlwardt (1828 – 1909) v ňom podrobne opísal viac ako 10 000 rukopisov, ktoré boli v tých časoch v knižničných fondoch, a vydal túto prácu v deviatich objemných zväzkoch.

²⁹⁷ Označenie Pm. podľa katalógu AHLWARDT, 1896, zv. 8, s. 45 naznačuje, že rukopis patril do zbierky Juliusa Heinricha Petermanna (1801 – 1876), profesora orientálnych jazykov v Berlíne. Berlínska štátna knižnica zakúpila prvú časť Petermannovej zbierky v rokoch 1853 – 1857 (tzv. Petermann I) a v roku 1870 druhú časť (tzv. Petermann II). Bližšie pozri SEIDENSTICKER, T. *How Arabic Manuscripts Moved to German Libraries*, 2017, s. 74.

²⁹⁸ DOUFIKAR-AERTS, F. *Ġarā'ib or 'Aġā'ib, that's the Question: Vocalised Script in Two Arabic Romances of Alexander*, 2008, s. 165 – 179.

tinu, ktorú poslucháči či čitatelia očakávali a na ktorú boli zvyknutí. Nie je však celkom konzistentná, klasické tvary sa priebežne striedajú s hovorovými. Vo svojej celistvosti teda text nereprezentuje ani výlučne hovorový jazyk tých čias, taký zápis s následným prednesom by zrejme znižoval celkovú úroveň diela. Množstvo neklasických prvkov sa odvíjalo od viacerých sociálno-kultúrnych aspektov, pričom nedostatočné vzdelanie zapisovateľov a ich nedôslednosť tiež zohrávali svoju úlohu. V tomto prípade treba skôr pootvoriť dvere teórii, že existoval určitý zaužívaný spôsob čítania (a teda samozrejme aj zápisu), ktorý bol špecifický práve pre ľudovú literatúru.²⁹⁹

Takýto text predstavuje vďačný materiál na štúdium prednesu (polo)ľudovej literatúry. Charakteristické znaky jazyka a vokalizácie, ktoré boli často ovplyvnené hovorovým jazykovým registrom či zákonitosťami rýmovanej prózy *sadz'*, by sa dali zhrnúť nasledovne³⁰⁰:

- Vynechávanie krátkej samohlásky na konci slov a jej nahrádzanie *sukúnom*. Tento jav pozorujeme, či ide o sloveso *يَعْرِفُ* „on vie,“ podstatné meno *رَقَابَ الْمُسْلِمِينَ* „rkry moslimov“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 3b, riadok 1) alebo o elatív *حُكِي وَاللَّهُ أَعْلَمُ فِي غَيْبِهِ وَأَحْكَمُ* „rozprávalo sa, ale len Boh vie pri svojej neviditeľnosti najviac a je najmúdrejší“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 1b, riadok 1).
- Vynechanie krátkej samohlásky aj v prvej slabike slova poukazuje na kolokvizáciu textu (*وَهُوَ*), pričom je *sukún* vyznačovaný aj nad spoluhláskou *já'* (*ي*), hoci tá predstavuje len predlžovací element pre *í*: *وَهُوَ بَيْنَهُمْ كَأَلْسُنٍ الضَّارِي* „a on bol medzi nimi ako dravý lev“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 1b, riadok 8 – 9).
- Niekedy by sme mohli nesprávnu vokalizáciu pripísať na vrub tzv. pseudokorekciám, pri podstatných menách ide často najmä o nadužívanie akuzatívu: *فَقَالَ الْحَجَّاجُ*³⁰¹ „al-Ḥadždžádž povedal“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 2b, riadok 4); *يَا غَلَامَ* „ó, mládenec“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 3b, riadok 10).
- Na výslednej vokalizácii sa však často podieľala aj kombinácia týchto faktorov a výsledok mohol vyzeráť nasledovne: *وَاللَّهُ إِنَّ أَجْلِي مُتَأَخَّرٌ > وَاللَّهُ إِنَّ أَجْلِي مُتَأَخَّرَا* „pri Bohu, môj koniec je neskôr“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 2b, riadok 10).
- Text vykazuje aj ďalšie charakteristické črty pre stredové varianty arabčiny³⁰² ako vynechávanie *hamzy* alebo jej vyznačovanie v nesúlade s pravidlami klasického jazyka, zamieňanie znaku *alif maqšúra* (*ى*) so spoluhlás-

²⁹⁹ Ibid, s. 170.

³⁰⁰ Cieľom tejto kapitoly nie je podrobná analýza jazyka rkp. Berlín Pm. 340. Tá bude predmetom samostatnej štúdie, ktorú máme v úmysle prezentovať na nadchádzajúcej konferencii Asociácie na výskum strednej arabčiny AIMA VII, ktorá by sa mala konať v Neapole v roku 2025.

³⁰¹ Pozri odk. 104. Pozri aj GAŽÁKOVÁ, 2012, s. 154 – 155.

³⁰² Pozri odk. 102.

kou *já'* (ي) či obmieňanie písmena *tá' mabsúta* (ت) s *tá' marbútu* (ة). Časté sú aj pseudokorekcie, keď sa *hamza* objavuje nad podnosom v tvare písmena *já'*, avšak aj s diakritikou prináležiacou tejto spoluhláske, napr. فَاسْتَشَارَ جُلَسَائِهِ „poradil sa s prísediacimi“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 3b, riadok 7).

- Neklasické prvky badáme aj na úrovni slovesnej vety, keď nachádzame slovesné tvary v pluráli pred podmetmi v pluráli, napr.: كَانَ جُلَسَاءَ أَخِيكَ > كَانُوا جُلَسَاءَ أَخِيكَ „prísediaci tvojho brata boli...“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 3b, riadok 5).

Jazyk rkp. Berlín Pm. 340 tak obsahuje oveľa viac neklasických prvkov ako rkp. Bašagić TF 136 No. 387. Podobne aj striedanie registrov je tu výraznejšie, pričom jazyk plynulo prechádza z pomerne kultivovanej arabčiny, pokiaľ sa protagonisti zaoberajú koránovými veršami, až do nízkeho, priam primitívneho hovorového registra s vulgarizmami, ktorý pozorujeme napr. pri opise situácie, keď mladík naplúje miestodržiteľovi do tváre (pozri nižšie).

Rozprávačom v tomto variante príbehu nie je Abú 'Abdalláh al-Karchí,³⁰³ ako pri iných konzultovaných verziách, jeho identita je neznáma. Jeho prítomnosť je však úzko previazaná s celým rozprávaním a priebežne naznačovaná dobre známou formulkou *qála ar-ráwí* [rozprávač rozprával].

Po obsahovej stránke ponúka rkp. Berlín Pm. 340 rozsiahlejší a podrobnejší príbeh v porovnaní s rkp. Bašagić TF 136 No. 387, rkp. Bodl. Orient No. 553 či rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218, ktorý sa odvíja zo širšej perspektívy. Nasvedčuje tomu aj rozsah textu (23 ff). Variabilita a väčší rozsah je docielený jednoduchými rozprávačskými technikami pridania celého bloku deja (úvodná časť), podrobnejším vykreslením jednotlivých situácií alebo pridaním nových okruhov otázok. Na všetky tieto techniky podrobnejšie poukážeme. Celý príbeh tak vykazuje ešte väčšiu podobnosť s *Rozprávaním o otrokyni Tavaddude*.³⁰⁴

Rkp. Berlín Pm. 340 sa začína nábožensky ladenou úvodnou formuláciou, ktorá vzápätí prechádza do opisu okolnosti, za ktorých mladý muž predstavujúci budúceho imáma Muḥammada al-Báqira stretol al-Ḥadždžádža ibn Júsufo. Text ďalej zachytáva, ako sa dostal na miestodržiteľov dvor do Kúfy. Túto časť ponúkame v ucelenom preklade, pretože poukazuje na základné odlišnosti v prerozprávaní príbehu a v diele *Qiṣṣat al-Ḥağğāğ* celkom chýba. Je zrejme, že tvorí kompaktnú súčasť deja, pretože v nej badáme rovnaký štýl i jazykové charakteristiky vrátane zapracovaných koránových veršov. Zároveň tu môžeme pozorovať pasáže vykresľujúce vulgárne správanie a nepriateľstvo mladíka voči kalifovi a al-Ḥadždžádžovi, čo bolo zrejme dôvodom ich neskoršieho vynechania.

Keďže v tomto prípade nemáme ambíciu predstaviť text rkp. Berlín Pm. 340 ako celok so všetkými nuansami odlišností oproti rkp. Bašagić TF 136 No. 387, preklady

³⁰³ Pozri odk. 222.

³⁰⁴ Tisíc a jedna noc, 2009, zv. 4, s. 323.

úryvkov sú skôr filologického charakteru. Ich výber má za cieľ najmä faktické doplnenie a vysvetlenie ťažiskovej edície a prekladu rkp. *Qiṣṣat al-Ḥaġġāġ*, ako aj poukázanie na možnosť obmieňania textov arabskej (polo)ľudovej literatúry v čase.³⁰⁵

Preklad úvodnej časti rkp. Berlín Pm. 340 a jeho obsahové špecifiká

[fol.1b 1] Rozprávalo sa, a len Boh vie pri svojej neviditeľnosti najviac a najlepšie pozná dejiny národov a predkov dávnych čias [2], že jedného dňa si al-Ḥadždžádž ibn Júsuf ath-Thaqafí vyšiel [3] na lov či poľovačku a zatiaľ, čo sa (týmto záležitosťami venoval) [4], objavil sa pred ním mladík v obnosených šatách, na ktorého sa osopil. [5] Chlapec k al-Ḥadždžádžovi prehovoril: „Poznám viacero dobrých ľudí, no ty si na mňa [6] pozrel s opovrhnutím a prehovoril pohrdlivo. Tvoje slová boli [7] povýšenecké a rozum somársky.“ Al-Ḥadždžádž odvetil: „Beda ti, [8] chlapče, čože ma nepoznávaš?“ „Beda tebe a tvojej materi! [9] Poznal som ťa podľa zlého správania, keďže si sa na mňa osopil bez pozdravu.“ [10] „Beda tebe! Som al-Ḥadždžádž ibn Júsuf!“ Chlapec odvetil: [11] „Nech sa Boh nepribližuje k tvojmu príbytku, nech neochráni tvoj hrob, nech neznásobí tvoje slová a [fol. 2a 1] nech zníži tvoje postavenie a poškodí dobré meno. A rozprávač ďalej rozprával: „Sotva mladík dopovedal tieto [2] slová, obkolesili ho kone s vojakmi zozadu aj [3] spredu, ktorí (takto) prehovorili: „Pokoj s tebou, knieža veriacich.“ [4] Al-Ḥadždžádž rozkázal: „Chopte sa ho, pretože ma hlboko urazil!“ [5] (Zbrojnoši) mládenca zajali a al-Ḥadždžádž sa vrátil domov. [6] (Tam) zasadol vo svojom paláci a ľudia si posadali vôkol neho a počúvali jeho slová. [7] Kľaňali sa jeho majestátu a on bol medzi nimi jak dravý [8] lev. I riekol: „Privedzte mi mládenca!“ a oni ho dovedli. [9] Mladík sa zjavil v roztrhaných šatách a keď pozrel na ministrov, [10] vojakov a sluhov, nezatriasol sa pred nimi, ale (naopak) blížil sa dávajúc pozor, kam kladie nohu, až zastal pred samotným al-Ḥadždžádžom. Vzhliadol [fol. 2b, 1] na týčiacu sa kupolu a paláce a prehovoril: „Prečo budujete na každej vyvýšenine znamenia [2] len tak z rozmaru a staviate rozsiahle stavby, akoby ste mali večne žiť? [3] A ak konáte, tak zlomyseľne ako tyrani?“³⁰⁶ Al-Ḥadždžádž sa hneď napriamril [4] a niekoľko sluhov sa obrátilo na mladíka: „Arabský pes! [5] Čo ti bráni pozdraviť knieža veriacich?“ [6] Mladík odvetil: „Ty somárske sedlo! Zabránila mi v tom [7] únava z neželanej cesty a výstup po schodoch.“ [8] „Prišiel si v deň, keď sa tvoj osud naplní a tvoj vek [9] skráti,“ (zahrmel al-Ḥadždžádž.) „Klameš, ty hrozný tyran a spurný diabol! [10] Pri Bohu, môj čas sa naplní (len) neskôr a tvoje slová mi ani trochu [11] neublížia.“ Opäť niekoľko sluhov dohovárало mladíkovi: „Arabský pes! [fol. 3a, 1] Už hlúpejší nemôžeš byť! Pozri, s kým rozprávaš, tak hovor, ako sa

³⁰⁵ Z časti rkp Berlín Pm. 340, ktoré sa v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 nenachádzajú, robíme primeraný výber na základe tematickej zaujímavosti, keďže nové okruhy otázok sú často poprepletané tými, ktoré už máme edične spracované a preložené.

³⁰⁶ Korán 26:128 – 130.

patrí, [2] veď je to sám vládca Iraku!“ (Mladík na to:) „Len aby si to neľutoval!³⁰⁷ Beda tvojej materi! [3] Čo si nepočul výrok vznešeného Boha, on je všemocný, ktorý hovorí: „V súdny deň [4] príde každá duša obhajovať sama seba...“³⁰⁸ al-ája. Al-Ĥadždždždž riekol: [5] „Čo si myslíš o kniežati veriacich,³⁰⁹ chlapče?“ Mladík odvetil: „Pokoj nech [6] spočinie na kniežati veriacich a jeho druhoch, nech Boh v nich nájde zaľúbenie.“ Tu sa mladík spýtal: [7] „(Vieš), koho som tým myslel, al-Ĥadždždždž?“ Ten odvetil: „Mal si na mysli [8] ‘Abdalmalika ibn Marwána.³¹⁰ Mladík nato: „Abdalmalik ibn Marwán je [9] zlosyn a hriešnik, nech ho Boh s anjelmi a všetkými veriacimi preklajú!“ [10] „A to už prečo, mládenec?“ „Pretože zhrešil ťažkým hriechom, [11] ktorý sa rozšíril medzi nebom a zemou, a nezákonne zneužil [fol. 3b, 1] životy moslimov.“ Tu prísediaci zvolali: „Zabi ho, [2] knieža veriacich! Veď odmietol poslušnosť a zriekol sa spoločenstva.“³¹¹ [3] Mladík im riekol: „Čo vám je? Nech sa na vás zrúti strecha domu, čo máte nad sebou, [4] a nech vás stihne bolesť tam, kde nečakáte!“ Potom sa spýtal: [5] „Al-Ĥadždždždž! Boli radcovia³¹² tvojho brata lepší ako tvoji radcovia?“ Al-Ĥadždždždž [6] odvetil: „A kto má byť môj brat, mládenec? Ten odvetil: „Tvoj brat faraón. Keď prišli k nemu Mojžiš s Áronom [7] s (Božími) znameniami, požiadal o radu svojich radcov a tí mu povedali: [8] ‚Odlož ho i jeho brata na neskôr a pošli do miest (ľudia za účelom) zhromaždiť (znalých a zručných čarodejov a mágov). Privedú ti každého čarodeja [9] znalého.‘³¹³ (Faraónovi radcovia) boli rozumnejší a úprimnejší ako tvoji radcovia.“ Al-Ĥadždždždž odvetil: „Kat! Odtni mu mečom hlavu!“ Tu sa vzpriamril muž spomedzi hodnostárov, [10] ktorý sa volal ar-Raqqás, a povedal: „Prenechaj mi ho! A nech ťa Boh posilní, knieža veriacich! [fol. 4a, 1] Mla-

³⁰⁷ Tu prekladáme voľne, v orig. *bulíta baghla 'l-čhajli*, čo by sme mohli voľne preložiť ako „dávaš prednosť mulici pred koňom“.

³⁰⁸ Korán 16:111. Verš je neúplný. Plné znenie: *V súdny deň príde každá duša obhajovať sama seba a bude každej duši odplatené to, čo vykonala a nebude nikomu ukrižované.*

³⁰⁹ Knieža veriacich (arab. *amír al-mu'minín*) – titul kalifa ako hlavy všetkých moslimov, ktorý zaviedol druhý pravoverný kalif 'Umar ibn al-Čaṭṭáb ako ideologický epiteton symbolizujúci kalifovu moc.

³¹⁰ 'Abdalmalik ibn Marwán (644 – 705) bol piaty umajjovský kalif, ktorý vládol od r. 685. Počas jeho panovania došlo ku konsolidácii umajjovského kalifátu.

³¹¹ Opustiť spoločenstvo alebo komunitu (arab. *fáraqa 'l-džamá'a*) je neželateľné, pretože podnecuje sektárstvo. Koncept vychádza z prorockého hadíthu (výroku Proroka Muḥammada): „kto sa hoci len trochu odkloní od komunity, ten sa vymaní spod ochrany islamu“.

³¹² V texte جلسا (dosl. prísediaci).

³¹³ Korán 26: 36 – 37. Tu text nie je zrozumiteľný. Mal by obsahovať verš vyňatý z príbehu o Mojžišovi na dvore egyptského faraóna, ktorý je zaznamenaný v koránovej súre č. 26 aš-Šu'ará' (Básnici). Mladík v príbehu pripodobňuje správanie al-Ĥadždždždža k tyranskému egyptskému faraónovi, pred ktorým Mojžiš uskutočnil jeden zo svojich zázrakov – premenil palicu na hada. Vtedy poradili radcovia faraónovi, aby dal vyhľadať čarodejníkov v krajine, ktorí ho v čaroch prekonajú. Mladík v našom rozprávaní považuje faraónových dvoranov sarkasticky za lepších, ako má al-Ĥadždždždž prísediaciach.

حكي والله أعلم في غيبه واحكم في احاديث الامم وسوا
 العصر والقدم روي ان الحجاج بن يوسف التميمي خرج
 ذات يوم للصيد والعناصه فيبئما هو كذلك
 اذ هو بغلام مرت الاطار فسأله محققا له فقال
 الغلام للحجاج اعرف مقدار الاختيار لقد نظرت
 الي بعين الاختيار وكلمتني بكلام الاختيار فكل
 كلام حبار وعقلك عقل حمار فقال الحجاج ونيلك
 يا غلاما ما تعرفني فقال الغلام الويل لك ولأمك
 عرفتك بسوء أدبك اذ بلدت بكلام قبل السلام
 فقال الحجاج ونيلك انا الحجاج ابن يوسف فقال الغلام
 لا قرب الله دارك ولا حيا مزارك فما أكرم كلامك

واقف

dík im na to odvetil: „Neviem, ktorý z vás je sprostejší. Darca osudu si priviedol vykonávateľa.“³¹⁴ [2] Kat na to: „Chcem ťa zachrániť a ty sa so mnou takto rozprávaš?“ [3] Mladík mu na to odvetil: „Len si poslúž mojím martýrstvom, ak [4] ma zastihne smrť v šťastí. Kdekoľvek som prišiel, moje živobytie sa len zmenšilo, vrátil by som sa s prázdnyimi rukami.“ Kat na to: „Dávaj pozor chlapče! Knieža veriacich, nakladaj s ním, ako chceš.“ „Z akého kraja si, chlapče?“, ozval sa al-Ḥadždžádž. „Som z ľudu Egypta...“ (rkp. Berlín Pm. 340, fol. 4a, riadok 7).

Tu sa text obsahovo dostáva k rozsiahlejšej pasáži, kde sa miestodržiteľ vyzvedá na mládencov pôvod (pozri aj rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 57b, riadok 10), čo máme viac-menej zdokumentované v edícii a preklade. Prirodzene, vzhľadom na detailnejší charakter rkp. Berlín Pm. 340 sú niektoré repliky pozmenené či rozšírenejšie, napr. obohatené o nové prívlastky, o plné meno Proroka Muḥammada či charakteristiky svätých miest s jasným dôrazom na šíitsky svetonáhľad. Aby sme lepšie pochopili rozsah variability oboch textov, uvedieme si príklad na porovnanie v podobe prekladu dvoch kratších úryvkov:³¹⁵

(rkp. Berlín Pm. 340, fol. 5b, riadok 5 – fol. 6a, riadok 2):

„Odkiaľ teda si, chlapče?“ vyzvedal ďalej al-Ḥadždžádž. „Som z ľudu Jathribu,“ odvetil. [6] „A čo je Jathrib?“ „Ṭajba,“ odvetil. „A čo je Ṭajba?“ „Mesto Muḥammada, nech mu Boh žehná [7] a dožičí mu spásu, Muḥammada ibn ‘Abdalláha ibn ‘Abdalmuṭṭaliba ibn [8] Hášima ibn ‘Abdalmanáfa. Prameň zjavení a výkladov, Božej oslavy, [9] velebenia a zdroj uznania jedinej Božej podstaty. Ľud (Jathribu) je ľuďom Koránu, [10] viery a dobrých skutkov. Som z potomkov (kmeňa) Ghálíb a mojím predkom bol [11] imám a knieža veriacich ‘Alí ibn Abí Ṭálíb, nech si Boh uctí jeho tvár a nech v ňom nájde [fol. 6a 1] v raji zaľúbenie. Náš rodokmeň nebude prerušený [2] a ak sa tak stane, tak len v súdny deň.“

(rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 58a, riadok 9 – 13).

„Odkiaľ teda si, [9] chlapče?“ vyzvedal ďalej al-Ḥadždžádž. „Som z mesta Jathrib,“ odvetil. „A čo je Jathrib?“ „Ṭajba.“ „A čo je Ṭajba?“ [10] „Prorokovo mesto, nech mu Boh žehná a dožičí mu spásu. Prameň zjavení a výkladov, povolení [11] a zákazov. Som z potomkov (kmeňa) Ghálíb a mojím predkom bol imám ‘Alí ibn Abí Ṭálíb, [12] nech si Boh uctí jeho tvár a nech v ňom nájde zaľúbenie. Na rozdiel od iných nám bude ďalej umožnené konať výnimočné skutky a nebude prerušený [13] náš rodokmeň a ak sa tak stane, tak len v súdny deň.“

³¹⁴ Tu prekladáme voľnejšie, text nie je zrozumiteľný a je zrejmé, že v zápise je chyba. Predpokladáme, že z textu vypadlo slovo *أحمق* (slov. „sprostejší“). Porovnaj s variantom rozprávania AL-MURŚÍ, 1998.

³¹⁵ K prekladom nasledujúcich ukážok nedodávame poznámkový aparát. Nájdem ho pri štúdiu venovanej prekladu rkp. Bašagić TF 136 No. 387.

وَقَالَ مَقَامَكَ وَأَكْرَامَكَ قَالَ الرَّأْيِيُّ فَأَتَى الْغُلَامَ
 كَلَامَهُ إِذَا حَاطَتْ بِهِ الْخَيْلُ وَالْجَيْشُ مِنْ خَلْفِهِ وَ
 أَمَامِهِ وَهُمْ يَقُولُونَ السَّلَامَ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ
 فَقَالَ الْحَجَّاجُ اخْفِظُوا عَلَيَّ هَذَا الْغُلَامَ فَقَدْ أُوجِبِي
 بِالْكَلامِ قَلْبُ مَوْلَا الْغُلَامِ وَرَجَعَ الْحَجَّاجُ إِلَى مَرْبَلِهِ وَ
 جَلَسَ فِي قَصْرِهِ وَالنَّاسُ حَوْلَهُ جَالِسُونَ وَلِكَلَامِهِ
 سَامِعُونَ وَمِنْ هُنَيْبَةَ مَطْرُوقَةٌ وَهُوَ بَيْنَهُمْ كَالْأَسَدِ
 الضَّارِبِ فَقَالَ أَيُّتُونِي بِالْغُلَامِ فَأَتَوْهُ بِهِ فَإِذَا هُوَ
 صَبِيٌّ رَثَ الْأَطْمَارِ فَلَمَّا نَظَرَ الصَّبِيَّ إِلَى فِتْرَتَيْهِ
 وَعَسَاكِرِهِ وَخَدْمِهِ فَلَمْ يَرْتَعْ مِنْهُمْ بَلْ أَقْبَلَ يُنْظَرُ
 حَيْثُ يَطْرُقُ قَدَمَهُ حَتَّى وَقَفَ بَيْنَ يَدَيْ الْحَجَّاجِ وَنَظَرَ

Polemika medzi oboma protagonistami v rkp. Berlín Pm. 340 ďalej postupuje podľa rkp. Bašagić TF 136 No. 387 až do momentu, keď mladík zodpovie otázku týkajúcu sa jednotlivých koránových veršov (rkp. Bašagić TF 136 No. 387, fol. 59a, riadok 23, resp. rkp. Berlín Pm. 340, fol. 11a, riadok 1). Tu nachádzame niekoľko al-Ĥadždžových otázok, ktoré v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 nie sú. Tie vypovedajú napr. o vplyve prírodných živlov na historické momenty a životy prorokov alebo o rajských riekach:³¹⁶

[fol 11a, 1] „Výborne si to povedal, potešenie mojich očí. [2] Porozprávaj mi (teraz) o tom, kto bol stvorený zo vzduchu, kto našiel vo vzduchu svoju záhubu [3] a koho vzduch ochránil!“ Mládenec odvetil: „Zo vzduchu bol stvorený [4] Ježiš, syn Márie,³¹⁷ nech na ňom spočínie pokoj, vo vzduchu našiel záhubu [5] ľud (kmeňa) ‘Ád a ľud (proroka) Húda,³¹⁸ nech na ňom spočínie pokoj, a vzduch ochránil [6] Šalamúna, syna Dávidovho, nech na ňom spočínie pokoj.“³¹⁹ Al-Ĥadždž odvetil [7]: „Rozprávaj mi o tom, kto bol stvorený z dreva, koho drevo ochránilo [8] a kto našiel v dreve svoju záhubu!“ Mladík odvetil: „Z dreva [9] bola stvorená Mojžišova palica,³²⁰ nech na ňom spočínie pokoj, [10] drevená loď ochránila Noema,³²¹ nech na ňom spočínie pokoj, a čo sa týka toho, kto v dreve našiel záhubu, tak to bol Zakarijáš,^{322, 323} nech na ňom spočínie pokoj. [fol 11b, 1] Al-Ĥadždž odvetil: „Rozprávaj mi o tom, kto bol stvorený z vody, koho [2] voda ochránila a kto našiel vo vode svoju záhubu!“ Mládenec odvetil: „Z vody boli stvorení [3] ľudia,³²⁴ voda ochránila Jo-

³¹⁶ Tu badáme podobnosť s Rozprávaním o otrokyni Tavaddude. Pozri Tisíc a jedna noc, zv. 4, 2009, s. 329 alebo s. 332.

³¹⁷ ‘Ísá ibn Marjam (Ježiš, syn Márie) je podľa islamu jedným z prorokov. Ide tu o odkaz na predstavu, ako archanjel Gabriel dýchol na Máriu a jeho dych dosiahol až do jej lona a ona počala Ježiša. Pozri *The Tales of the Prophets of al-Kisa’i*, 1978, s. 328.

³¹⁸ Odkaz na legendárny staroarabký kmeň ‘Ád, o ktorom nachádzame zmienky v Koráne (napr. súra č. 46). Sídliť zrejme niekde v južnej Arábii a údajne spýšnel v dôsledku svojho bohatstva. Boh im zoslal na výstrahu proroka Húda, avšak oni ho zavrhlí a kmeň bol zahubený mocnou víchricou. Korán, 2003, s. 649.

³¹⁹ Šalamún (arab. Sulajmán) je biblická postava a podľa učenia islamu aj významný prorok. Podľa moslimských aj židovských legiend údajne panoval nad vetrami a vedel sa presúvať pomocou lietajúceho koberca. Na ňom mal položený trón, kde sedel, pričom držal opraty vetrov tak, ako sa držia opraty koní. Viac pozri *The Tales of the Prophets of al-Kisa’i*, 1978, s. 308.

³²⁰ Odkaz na príbeh o Mojžišovi (arab. Músá) na dvore egyptského faraóna, ktorý je zaznamenaný v koránovej súre č. 26. Mojžiš pred faraónom uskutočnil jeden zo svojich zázrakov – premenil palicu na hada.

³²¹ Odkaz na potopu sveta a na archu proroka Noema (arab. Nuh).

³²² Sic.

³²³ Zacharijáš (arab. Zakáríjáš) – novozákonná postava a islamský prorok, pozri Korán 3:32 a nasl. Tu text odkazuje na islamské legendárne rozprávanie o jeho martyrskej smrti, keď sa pred prenasledovateľmi ukryl do otvoru v strome. Iblís ho však zradil, jeho prenasledovatelia strom zožali a Zacharijáš zahynul. Pozri HELLER, B. Zakáríjáš, EC1, zv. 8, 1993, s. 1202.

³²⁴ Korán 25:54.

إِلَى بَيْتِ الْقُبَّةِ وَالْقُصُورِ فَقَالَ ابْتِنُونِ بِكُلِّ رِجْلِ آيَةٍ
 تَعْبَتُونَ وَتَحْذَرُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ وَإِذَا
 بَطِشْتُمْ بَطِشْتُمْ جِيَارِينَ قَالَ فَعِنْدَ ذَلِكَ أُسْتَوِي
 الْحِجَابُ جَالِسًا فَقَالَ بَعْضُ عُلَمَائِهِ لِلْغُلَامِ يَا كَلْبُ
 الْعَرَبِ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَمْلِكَ السَّلَامَ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ
 قَالَتْ فَتَالِيهِ الْغُلَامُ وَقَالَ الْبُرْدَعَتِ الْحِمَارِ مَنْعِي
 مِنْ ذَلِكَ النَّعْبِ مِنَ الطَّرِيقِ وَطُلُوعِ الدَّرَجِ غَضِيبَةً
 قَالَ لَقَدْ حَضَرْتِ فِي يَوْمٍ حَضَرْتِ فِيهِ أَجْلُكَ وَأَضْرَمْتِ فِيهِ
 عَمْرُكَ قَالَا الْغُلَامُ كَذَبْتَ يَا جِيَارِ عَيْنِدْ وَشَيْطَانُ
 مَزِيدِ وَاللَّهِ أَنْ أَجْلِي مَسَاخِرُ الْمِغْرَنِي كَلَامُكَ كَثِيرًا
 وَلَا قَلِيلَ فَقَالَ بَعْضُ عُلَمَائِهِ لِلْغُلَامِ يَا كَلْبُ الْعَرَبِ لَقَدْ

طبعه
نرد

بلغ

náša, syna Mattá,³²⁵ [4] nech na ňom spočinie pokoj, a vo vode našiel záhuhu faraón³²⁶ [5] so svojím ľudom ako aj Noemov ľud.“³²⁷ Al-Ĥadždžádž odvetil: „Rozprávaj mi o tom, kto bol stvorený z ohňa [6], koho oheň ochránil a kto našiel v ohni svoju záhuhu!“ Mladík odvetil: [7] „Z ohňa bol stvorený Iblís,³²⁸ oheň ochránil [8] nášho pána Abraháma, nech na ňom spočinie pokoj,³²⁹ a čo sa týka toho, kto v ohni našiel svoju záhuhu [9], tak to bol Abú Lahab, nech mu Boh zožyzdí tvár.“³³⁰ Al-Ĥadždžádž odvetil: „Rozprávaj mi o tom, kto [10] bol stvorený z kameňa, koho kameň ochránil a kto našiel v kameni svoju záhuhu!“ [11] Mladík odvetil: „Z kameňa bola stvorená ľava (proroka) Šáliĥa,³³¹ nech na ňom spočinie pokoj. [fol 12a, 1]. Čo sa týka tých, ktorých kameň ochránil, tak to boli ľudia jaskyne³³² a v kameni našli záhuhu [2] ľudia slona.“³³³ Al-Ĥadždžádž odvetil: „Rozprávaj mi o rajských riekach [3] a čo v nich tečie.“ Mladík odvetil: „Rajských riek je [4] viacero a sám požehnaný a vznešený Boh sa o nich vyjadril najlepšie: „Sú tam rieky, v ktorých tečie [5] čerstvá voda, rieky mlieka, ktoré nikdy nemenia chuť, rieky [6] vína s lahodou chuťou pre tých, ktorí sa z nich napijú, a rieky z čistého medu. Všetky sú v jednom [7] mori a navzájom sa (nikdy) nepremiešajú.“³³⁴

³²⁵ Odkaz na biblickú postavu a islamského proroka Júnusa (Jonáš), ktorý strávil v útrobach ryby tri noci. Príbeh sa spomína aj v Koráne, napr. 37:139 – 148. Tu vystupuje ako Dhú 'n-Nún.

³²⁶ Odkaz na pochovanie faraónovho vojska vo vlnách mora. Vojsko prenasledovalo Mojžiša a jeho ľud po prepustení z egyptského zajatia.

³²⁷ Odkaz na potopu sveta.

³²⁸ Boh stvoril Iblísa z ohňa. Zmieňuje sa o tom aj Korán 7:12.

³²⁹ Odkaz na islamské legendárne rozprávanie, podľa ktorého kráľ Nimrúd hodil Abraháma (arab. Ibráhím) do ohňa a Boh ho zachránil. Pozri aj *The Tales of the Prophets of al-Kisa' i*, 1978, s. 147.

³³⁰ Abú Lahab „otec plameňa“ bol syn 'Abdalmuṭṭaliba a polovičný brat otca Proroka Muḥammada, ktorý sa stal hlavou rodu Hášimovcov. K Prorokovi sa správal nepriateľsky a na základe toho ho koránová súra č. 111 al-Masad posielala aj s manželkou do pekelných plameňov. Pozri aj MONTGOMERY WATT, W. *Abū Lahab*, EI, zv. 1, s. 136 – 137.

³³¹ Odkaz na islamské legendárne rozprávanie, ktoré hovorí o prorokovi Šáliĥovi a ľude Thamúd. Objavuje sa aj v Koráne (napr. 71:77; 11:64 – 71; 26:141 – 158) a odvíja sa nasledovne: ľud Thamúd požiadal proroka Šáliĥa o zázrak a ten poprosil Boha o vytvorenie gigantickej nadprirodzenej ťavy zo skaly ako dôkaz pravdivosti jeho prorockého poslania. Ludu Thamúd sa však ťava nepáčila, preto ju zabili a Boh ich za to potrestal. Pozri: *The Tales of the Prophets of al-Kisa' i*, 1978, s. 117 – 128.

³³² Ľudia jaskyne (arab. *ahl al-kahf*) – označenie skupiny mladíkov, známych v kresťanskom prostredí ako „siedmi spáči z Efezu“, ktorí sa ukryli do jaskyne, aby nemuseli uctievať modly. Prorok Muḥammad poznal tento príbeh a zapracoval ho do Koránu (18:3 – 26).

³³³ Ľudia slona (arab. *aṣḥáb al-fil*) – označenie Habešanov, ktorí pod vedením Abrahau zaútočili okolo r. 570 – 571 na Mekku a mali vo svojej výprave aj slony. Boh na nich zoslal pohromu v podobe křídlov vtákov, ktoré na nich spúšťali kamenie. Zmieňuje sa o tom aj Korán – súrat al-Fíl (105: 1 – 5).

³³⁴ Korán 47:15.

3
 يَلْعَ مِنْ جَهَنَّمَ مَا كَفَى أَنْظُرَ إِلَى مَنْ تَحَاطَبَ وَكَلِمَةً بِالْأَدَبِ
 فَإِنَّهُ أَمِيرُ الْعِرَاقِ فَقَالَ الْغُلَامُ بَلَيْتُ بِغُلِّ الْخَيْلِ وَالْمَمَكِ
 الْوَيْلُ لِمَا سَمِعْتَ قَوْلَهُ تَعَالَى وَهُوَ أَعْرُ مِنْ قَابِلٍ يَوْمَ
 تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ بِجَادِلٍ عَنْ نَفْسِهَا الْآيَةُ فَقَالَ الْحَجَّاجُ
 مَا تَقُولُ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ يَا غُلَامُ فَقَالَ الْغُلَامُ السَّلَامُ
 عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَأَصْحَابِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَقَالَ الْغُلَامُ
 مَنْ عَنَيْتَ أَنَا بِذَلِكَ يَا حَجَّاجُ فَقَالَ الْحَجَّاجُ عَنَيْتَ بِذَلِكَ
 عَبْدَ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ فَقَالَ الْغُلَامُ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ
 فَاجْرُوا نَسَقَ فَعَلِيهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ
 قَالَ الْحَجَّاجُ وَلِمَ ذَلِكَ يَا غُلَامُ قَالَ لِأَنَّهُ أَخْطَأَ خَطِيئَةً
 مَلَأَتْ مَا بَيْنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَذَلِكَ لَا سَتْرَ لَهُ

Rad otázok, ktorý chýba v rkp. Bašagić TF 136 No. 387, sa týka aj Božieho prerozdeľovania ľudských vlastností medzi mužov a ženy. Táto časť poukazuje na určité stereotypné predstavy v islamskom prostredí, s ktorými sa môžeme stretnúť do dnešných dní, a podľa ktorých sú ženy vo všeobecnosti žiadostivé, nehanebné a márnivé a muži rozumní a veľkodušní:

[fol 14b, 11] „Výborne si to povedal, potešenie mojich očí. Porozprávaj mi (teraz), mládenec, o rozume.“ [fol. 15a, 1] U koho ho jesto a kolko, (potom) o hanbe, u koho jej jesto a kolko, [2] o žiadostivosti, u koho jej jesto a kolko.“ Chlapec odvetil: „Keď Boh stvoril [3] Adama, nech mu žehná, všetko rozdelil na desať častí. [4] Rozum rozdelil na desať častí a mužom dal deväť a [5] ženám jednu. A (taktiež) stvoril štedrosť v desiatich častiach a daroval mužom deväť a ženám [6] jednu. Potom stvoril hanbu v desiatich častiach a daroval mužom deväť [7] a ženám jednu. A stvoril žiadostivosť v desiatich častiach a daroval mužovi jednu a deväť žene.“ „Výborne si to povedal,“ odvetil al-Ĥadždžádž...

Niekedy má al-Ĥadždžádžova otázka podobu hádanky. Aj tu badáme značnú príbuznosť s Rozprávaním o otrokyni Tavaddude, ktorá rovnakým spôsobom vysvetľuje striedanie dňa a noci:³³⁵

[fol 15b, 3] Al-Ĥadždžádž povedal: „Porozprávaj mi (teraz), mládenec, o strome, ktorý má [4] dvanásť konárov, na každom konári je tridsať listov a pod ním sú [5] dve postavy, jedna biela a jedna čierna.“ Mladík odvetil: [6] „Čo sa týka stromu, tak je to rok, konáre sú mesiace [7] a listy, to sú dni v mesiacoch. Čo sa týka dvoch postáv, [8] tak je to deň a noc.“ Al-Ĥadždžádž sa ozval: „A kde je deň, [9] ak nastane noc, a kde je noc, keď nastane deň?“ Mládenec odvetil [10]: „Vznešený a blahoslavený Boh, on jediný, ktorý nemá páru vo svojom panstve, [11] ten, ktorý riadi veci, aby boli tak, ako sú, dovoľuje noci vniknúť do dňa a dovoľuje [fol 16a, 1] dňu vniknúť do noci...“

Text ďalej pokračuje skupinou otázok, ktoré sa týkajú života človeka podľa islamu. Táto pasáž je uvedená nasledujúcou otázkou, ktorá taktiež v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 chýba:

[fol. 16b, 1] Al-Ĥadždžádž povedal: „Rozprávaj mi, mládenec, čo by mali ľudia urobiť [2] raz za deň, raz za noc, raz za rok či raz za život?“ [3] Mládenec odvetil: „Každý človek by sa mal každý deň a noc pomodliť päť modlitieb, [4] raz za rok by mal držať pôst cez mesiac ramadán a raz za život by mal vykonať [5] púť k svätému Božiemu domu, pokiaľ mu to dovoľujú možnosti.“

³³⁵ Tisíc a jedna noc, 2009, zv. 4, s. 323.

رَقَابِ الْمُسْلِمِينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَدَلِيلٍ فَقَالُوا جَلَسَا وَهُ أَقْبَلُهُ
 يَا امِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَدْ خَلَعَ الطَّاعَةَ وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ
 فَقَالَ لَهُمُ الْغُلَامُ مَا لَكُمْ خَرَّ عَلَيْكُمْ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِكُمْ
 وَأَتَاكُمْ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا تَسْتَعْرِضُونَ ثُمَّ قَالَ الْغُلَامُ
 يَا حِجَّاجُ كَانُوا جَلَسُوا أَخِيكَ أَنْضَجَ مِنْ جَلَسَايَاكَ فَقَالَ
 الْحِجَّاجُ مَنْ أَنَجِي يَا غُلَامُ قَالَ أَخْرُكُ لِأَنَّهُ جَامُوسِي وَهَارُوكُ
 بِالْبَيْتَاتِ فَاسْتَشَارَ جُلَسَائِهِ فَقَالُوا لَهُ أَرْجِهْ وَ
 أَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ يَأْتُونَكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ
 عَلَيْهِمْ فَهَمُّ كَانُوا أَعْقَلُ وَأَبْهَجُ مِنْ جُلَسَائِكَ فَقَالَ الْحِجَّاجُ
 يَا جَلَادُ اضْرِبْ عُنُقَهُ بِالسَّنِيْفِ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَكْبَرِ
 قَوْمِهِ يُقَالُ لَهُ الرَّقَاسُ قَالَ هَبْنِي لِي أَصْلِحَ اللَّهُ امِيرَ الْمُؤْمِنِينَ

فَقَالَ

Ďalej sa príbeh obsahovo odvíja podľa rkp. Bašagić TF 136 No. 387 a hovorí o tom, čo ľuďom škodí a čo prospieva. Následne otázky smerujú na ženy a na hodnotenie ich krásy. Tu sa rkp. Berlín Pm. 340 síce výraznejšie obsahovo neodkláňa, obsahuje však aj básne (venované ženskej kráse a žene v rôznych obdobiach života), ktoré v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 nenachádzame. Rkp. Berlín Pm. 340 je pri opise ženskej krásy podrobnejší, konkrétnejší a aj obscénnejší, napr.:

[fol. 20a, 1] Začudoval sa al-Ḥadždžádž [2] a riekol: „Ešte viac mi ich opíš, mládenec!“ Ten odvetil: „(Žena) musí mať [3] štyri veci čiernej (farby): čierne vlasy, tie na hlave, [4] obočie, zrenice a viečka. Červenej [5] (farby) musí mať (tiež) štyri veci: čelo, líca, bradu [6] a prsty. Ďalej musí byť obdarovaná štyrmi inými vecami: (musí mať) jasné čelo a [6] oči, musí byť vysoká a musí mať (pevné) stehná. Bielej (farby) musí mať štyri veci: [7] zuby, krk, nechty a nohy. A štyri [8] veci musia na nej príjemne voňať: ústa, obe podpazušia a pohlavie...“

Za zmienku stojí aj skutočnosť, že v rkp. Berlín Pm. 340 pozorujeme, ako sa nepriateľský postoj al-Ḥadždžádža voči mladíkovi postupne zmierňuje a miestodržiteľ začne oslovovať mladíka láskavejším oslovením *já qurrata 'ajní* (potešenie mojich očí), dokonca *já ḥabíbí* (môj drahý), čo muselo mať ohlas medzi poslucháčmi. Mládenec sa k nemu naďalej správa nepriateľsky a priebežne ho oslovuje krutovládca (*zálím*) a príležitostne ho častuje nadávkami. Jeho pohrdavé správanie ku koncu príbehu vyvrcholí v nasledujúcej situácii:

[fol. 21b, 2] Tu na mladíka doľahla potreba [3] odchriaknuť si. Spýtal sa: „Al-Ḥadždžádž, kde si odchriaknem?“ Al-Ḥadždžádž odsekol: [4]: „Na najhoršie miesto, aké tu vidíš.“ A mladík napľul (hlieny priamo) do al-Ḥadždžádžovho [5] strašlivého oka. „Prečo si to urobil, [6] mládenec?“ zreval al-Ḥadždžádž. „Veď ja som knieža veriacich! Čo si si to ku mne dovolil?“ „Urobil som [7] to (predsa) na tvoj rozkaz. Najhoršie miesto, čo vidím [8] na tomto zasadaní, sú tvoje oči.“ Al-Ḥadždžádž zvolal: „Niet sily a [9] moci iba pri všemocnom a vznešenom Alahovi.“ Potom si utrel oko [10] a obrátil sa k svojim zbrojnošom....

Al-Ḥadždžádž napriek ťažkej urážke na cti uznáva mládencovu morálnu prevahu a oceňuje jeho argumentačnú presvedčivosť. Podrobí ho ešte poslednej skúške, keď mu ponúkne za odmenu na výber peniaze, krásnu ženu alebo koňa s výstrojom. Mládenec sa rozhodne správne pre koňa s výstrojom a al-Ḥadždžádž priznáva svoju intelektuálnu porážku a v zlosti ho prepúšťa:

[fol. 23a, 1] Vyvedte ho spredo mňa, pretože ma zahubil slovami ostrejšími ako [2] úder meča a silnejšími ako bodnutie kopijou. Dosiaľ som nevidel človeka [3] duševne pevnejšieho a srdcom silnejšieho, ako je on.

4
 فَقَالَ لَهُمُ الْعَلَامُ لَا أَذْرِي أَيُّكُمَا الْوَاهِبُ إِجْلًا قَدْ حَضَرْتُ الْمَسْجِدَ
 إِجْلًا ثُمَّ قَالَ لَهُ الرَّقَّاسُ اسْتَقْدَيْتُكَ مِنَ الصَّلَةِ وَتَحَاطُّبِنِي
 هَذَا الْكَلَامُ فَقَالَ لَهُ الْعَلَامُ هَيْتُ لِي بِالسَّهَادَةِ إِذَا
 أَذْرَيْتَنِي الْوَفَاةَ بِالسَّعَادَةِ قَائِنٌ جِئْتُ مِنْ بِلَدٍ ضَنْكْتُ
 الْعَيْشُ وَأَزِيحُ بَعْضَ شَيْءٍ فَقَالَ الرَّقَّاسُ ذُو نَكَ الْعَلَامُ
 يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَفَعَلْ بِهِ مَا سَأَلْتَنِي وَقَالَ الْحَجَّاجُ
 مِنْ أَيِّ بِلَدٍ أَنْتَ يَا عَلَامُ فَقَالَ الْعَلَامُ مِنْ أَهْلِ مِصْرَ الْعَاقِرُ
 فَقَالَ الْحَجَّاجُ أَنْتَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ الْفَاسِقِينَ
 قَالَ الْعَلَامُ وَلِمَ ذَلِكَ يَا حَجَّاجُ قَالَ لِأَنِّي تَرْتَمِيهَا ذَهَبٌ
 وَسِوَاهَا عَيْبٌ وَيُنْكَرُهَا عَجِبٌ وَهِيَ لَمْ تَنْعَلِي قَالَ الْعَلَامُ
 مَا أَنَا مِنْهُمْ يَا حَجَّاجُ قَالَ تَمَنَّىتَ يَا عَلَامُ قَالَ مِنْ أَهْلِ خَرْسَانَ

Obsahové vyhodnotenie rkp. Berlín Pm. 340 a rkp. Bašagić TF 136 No. 387

Ak by sme pristúpili k základnému obsahovému vyhodnoteniu oboch rukopisov, tak je už na pohľad zrejmé, že polemika medzi oboma protagonistami je v rkp. Berlín Pm. 340 vyhrotenejšia, spontánnejšia, vulgárnejšia ako v *Qiṣṣat al-Ḥaġġāġ*. Postava mladého imáma je tu vykreslená prirodzenejšie a plastickejšie a v komunikácii s miestodržiteľom sa neopomína jeho ší'itsky svetonáhľad, od ktorého sa v *Qiṣṣat al-Ḥaġġāġ*, ako aj v ostatných konzultovaných textoch (rkp. Bodl. Orient No. 553 a rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218) do veľkej miery upúšťa. Mladík sa správa od začiatku sebavedomo, hrdo sa hlási k svojej viere a vystupuje nepriateľsky k vládnucej autorite, pričom neváha verejne častovať miestodržiteľa vulgárnymi nadávkami. Nazýva ho neoblomným tyranom, spurným diablom (*džabbár 'aníd, šajtán maríd*), arabským psom (*kalb al-'Arab*) či krutovládcom (*zálím*). Šťavnato pritom preklína aj samotného kalifa 'Abdalmalika ibn Marwána, ktorého nazýva zlosynom (*fádžir*) či hriešnikom (*fásiq*). Svoje urážky zavíši, keď miestodržiteľovi napluje do tváre, čo sa pokladalo za absolútne nehorázne. Týmto spôsobom nielenže vyvrcholí miestodržiteľovo poníženie, ale takouto priamou a bezočivou komunikáciou si rozprávač zabezpečil pozornosť poslucháčov, keďže mladíkovo správanie muselo vyvolať búrlivú emočnú reakciu. Aj al-Ḥadždžádžovi dvorania mladíka spočiatku častujú nadávkami ako arabský pes (*kalb al-'Arab*) a dožadujú sa jeho popravy. Neskôr, podobne ako v *Qiṣṣat al-Ḥaġġāġ*, začnú vystupovať na jeho obranu a postavia sa jasne na jeho stranu, pričom predstavujú akúsi neurčitú komunitu veriacich. Skupinovo sa mladíka zastávajú a neváhajú nasadzovať vlastné životy, aby ho ochránili. Prejavujú emócie (zhrozenie či súcit) a niekoľkokrát úspešne presvedčia miestodržiteľa, aby ho ušetril.

Premôcť slabšieho nie je nič výnimočné, ani predbehnúť pomalšieho. Vyhrať však umom a dôvtipnosťou nad tým, kto mnohonásobne vyniká mocou a vplyvom, je hrdinský čin, ktorý prináša víťazovi slávu. V podobnom duchu ľudový rozprávač postavil proti sebe neohrozeného predstaviteľa sunny a očividne slabšieho, zraniteľného, no vnútorne pevného a rozhladeného predstaviteľa ší'e. Zjavne pritom sympatizoval s protiumajjovským prúdom a keďže rozprávanie vo svojej podstate vzniklo a formovalo sa v rámci dobových požiadaviek ako zábavná literatúra s didaktickým poučením a šťastným koncom, obdobné protiumajjovské nálady sa snažil vzbudiť aj u poslucháčov. Mladík v tomto podaní nerovnú konfrontáciu s mocným miestodržiteľom suverénne ustojí, nadobudne silnú morálnu prevahu a odchádza ako víťaz, pričom navonok nevyjadruje svoje vnútorné pocity a duševné pochody. Rozprávač už necháva na poslucháčoch, aby sa vžili do jeho situácie a predstavili si, čo mohol vnútorne prežívať. Nevyslovený odkaz tak prekračoval slová a dejovú líniu a odvíjal sa na nevedomej úrovni. Fyzická zraniteľnosť mladého imáma tu stála v priamom kontraste s jeho nebojácnosťou, odvahou a vodcovským správaním v kontexte atmosféry strachu a neistoty z jeho ďalšieho osudu v rukách vládnucej autority. Aj výsledný dojem – poučenie príjemcu a celkový emotívny zážitok z variantu príbehu

v rkp. Berlín Pm. 340 je oveľa intenzívnejšia, mladíkova duchovná nadradenosť očividnejšia a porážka mocnej tyranskej sunny slabou utláčanou, no odvážnou a vzdelanou ší'ou očividnejšia. A tak môžeme skonštatovať, že politická propaganda fungovala na rôznych úrovniach už odpradáva a pomocou nej si súperiace strany u bežného obyvateľstva vylepšovali svoj obraz, kdekoľvek to bolo možné, teda aj prostredníctvom ľudových príbehov.

Na základe týchto skutočností sa nazdávame, že rozprávanie dochované v rkp. Berlín Pm. 340 mohlo obsahovať pôvodnú ší'itsku verziu príbehu. Varianty v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 (a následne v rkp. Bodl. Orient No. 553 a rkp. Univ. kráľa Sa'úda No. 218) predstavujú neskoršie prepracované verzie, ktoré boli vyčistené nielen od vulgárnej komunikácie namierenej voči vodcom umajjovského štátu, ale aj od explicitných erotických prvkov a komentárov, ktoré jasne poukazujú na mladíkov ší'itsky pôvod. Zároveň je text v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 z umeleckého hľadiska prepracovanejší, jeho jazyk je klasickejší a aj rýmovaná próza sa objavuje častejšie a je pravidelnejšia. Konfrontácia medzi protagonistami v rkp. Bašagić TF 136 No. 387 tak nie je primárne budovaná na konflikte predstaviteľa sunny a ší'e, hoci niektoré ší'itske prvky v príbehu zostali. Bolo predsa nežiaduce, aby príbeh vyvolával u poslucháčov nechcené sympatie so ší'ou, šíril prvky ší'itskeho svetonázoru, ako morálne a duchovne vyspelejšej, no kruto potlačenej odnože islamu, a vyvolával tak odpor k vládnucej sunnitskej autorite.

Prepracovaná „nevinnejšia“ verzia rozprávania bola zapracovaná aj do zbierky Tisíc a jednej noci (rkp. Bodl. Orient No. 553, ff. 107a – 120a). Príbeh sa pravdepodobne už v tých časoch tešil značnej popularite, musel však byť náležite ideologicky ošetrovaný. Muhsin J. al-Musawi vo svojej rozsiahlej monografii venovanej islamskému kontextu Tisíc a jednej noci len veľmi zostručnene vyhodnocuje, že Tisíc a jedna noc je principiálne nepriateľská k heterodoxii ší'e, podobne ako k al-cháridžiji.³³⁶ Následné prepracovanie rozprávania do verzie priateľskej voči sunnitskému svetonáhľadu tak bolo výsledkom neskoršej inštitucionalizácie sunnitského náboženstva, ktorá vyžadovala potláčanie nesúhlasných názorov aj v oblasti ľudovej epiky. A tak mohli byť do zbierky zahrňané len ideologicky „akceptovateľné“ príbehy. Pokiaľ bola vôľa zaraďiť do Tisíc a jednej noci aj rozprávania, ktoré obsahovali prvky ší'e, tak to muselo byť v takej podobe, ako to pozorujeme aj na príklade Príbehu o al-Ḥadždžádžovi podľa rkp. Bodl. Orient No. 553. Pretváranie starších rozprávání a osobností hoci len so symbolickým, no v zásade nepriateľským nábojom sa môže považovať za druh sektárskej „islamizácie“ v prospech sunny, ku ktorej muselo nevyhnutne dochádzať v ab-básovskom kalífáte aj v neskoršom období. Môžeme sa domnievať, že Príbeh o al-Ḥadždžádžovi nebude jediným príbehom v tejto veľkej zbierke stredovekých rozprá-

³³⁶ AL-MUSAWI, M. *The Islamic Context of the Thousand and One Nights*, 2009, s. 184.

vaní, ktorý bol týmto spôsobom upravený. Podobné prepojenie pozorujeme medzi Rozprávaním o otrokyni Tavaddude a perzským Pojednaním o Husniji.³³⁷

V tomto kontexte je potrebné skonštatovať, že viera v posvätnosť, neomylnosť, ľudskosť a dokonalosť ší'itských imámov ako priamych nositeľov Prorokovho božského odkazu je v ší'itských komunitách obzvlášť silná a živá do dnešných dní. Aj v súčasnosti je utrpenie imámov oplakávané, ich skutky velebené a ich Božské vedenie s hlbokou dôverou nasledované. Popri ústne dochovaných rozprávaniach máme k dispozícii nespočetné množstvo pololegendárnej literatúry, ktorá sa zostavovala od najstarších čias, od malých rozprávání až po rozsiahle mnohohväzkové kompiláty vo všeobecnosti charakteristické vysokou dávkou precítenosti a emocionality, ktorou bolo treba zapôsobiť na recipienta. Už prvému ší'itskemu imámovi, 'Alímu ibn Abí Tálíbovi, sa pripisuje priam tolko zásadných rozhodnutí a múdrosloví ako biblickému Šalamúnovi. Sotva však niečo z toho pochádzalo naozaj od neho. Do úst štvrtého kalifa a jeho nasledovníkov – imámov vložili generácie žičlivých moslimov obľúbené príslovia a poučné príbehy zdedené po predkoch. Takto sa v očiach náboženskej obce neustále udržiava autentická predstava o neomylných vodcoch ší'itskej komunity, ktorá po stáročia kultivuje u veriacich oddanosť, bezbrehú lásku a obdiv voči nim.³³⁸

Objemná ší'itska literatúra venovaná životopisom svätcov zdôrazňuje práve vlastnosti, ktoré nachádzame u mladého muža z nášho rozprávania, ako odvaha, nebojácnosť zoči-voči smrti alebo dar výrečnosti a múdrosti. Prejavy očividne nadradených imámových vedomostí (*'ilm*), ako sa nazdáva M. Pierce, totiž pomáhali dočasne vyrovnáť prechodný nedostatok autority.³³⁹ Pololegendárne ší'itske rozprávania poukazujú aj na ich zdanlivú slabosť a zraniteľnosť, ktorá je v protiklade s vodcovskou úlohou. Sú vo všeobecnosti charakteristické aj vysokou dávkou precítenosti a emocionality, ktorou sa snažil rozprávač zapôsobiť na poslucháča. Sunnitská literatúra, naopak, je skôr emočne neutrálna, vyzdvihujúca racionalitu a zdôrazňujúca pokoj, trpezlivosť a „správne emócie“.³⁴⁰ Nemôžeme pritom zabúdať ani na prapôvodné poslanie ľudových rozprávání – pobavenie a poučenie poslucháčov. Tí nachádzali uspokojenie v zázračných kvalitách (*furúsíja*) a neočakávanom víťazstve zdanlivo slabších „kladných hrdinov“ a v zaslúženej porážke a treste, ktorý postihne mocných „záporných hrdinov“ s tým, že na odvrátenie nebezpečenstva musel kladný hrdina podstúpiť náročnú skúšku či splniť nedosiahnuteľné požiadavky.

³³⁷ Pozri odk. 88. Ďalší výskum by mohol smerovať práve k štúdiu individuálnych rukopisov rozprávání O otrokyni Tavaddude, medzi ktorými sa možno uchovali staršie neprepracované verzie príbehu so ší'itskymi prvkami.

³³⁸ Pozri PIERCE, M. *Twelve Infallible Men. The Imams and the Making of Shi'ism*, 2016, s. 2 – 6.

³³⁹ *Ibid.*, s. 112.

³⁴⁰ Pozri PIERCE, 2016, s. 58 – 59.

V rkp. Bašagić TF 136 No. 387 chýbajú aj viaceré pasáže, ktoré sa týkajú tematicky komplikovanejších okruhov otázok ako rozprávania o prorokoch či ľudských vlastnostiach.³⁴¹ Mohli byť vypustené z celkom praktických dôvodov, pretože obsahovali príliš veľa reálií, ktoré už poslucháč nemusel poznať, a príbeh sa tak stával zbytočne prehustený. Ich vynechaním sa docielilo určité odľahčenie príbehu a väčšia zrozumiteľnosť.

Záver

Ludové rozprávania sú ako zrkadlá, ktoré odrážajú zvyky, spôsob života a pohľad na svet dávnych spoločností, v ktorých sa po stáročia formovali. Rozprávanie o al-Ḥadždžádžovi ibn Júsufovi a odvážnom mladíkovi sa v orientálnom prostredí tradovalo zrejme dlhý čas a je pomerne dobre známe. V rozličných publikáciách pre deti i dospelých či na internete môžeme nájsť množstvo rôznorodých variantov, adaptácií alebo dokonca humorne ladených úprav tohto príbehu. Vývoju tohto rozprávania a jeho zápisom sa však dosiaľ nevenovala žiadna pozornosť. K takýmto pôvodným textom patrí napr. rkp. Berlín Pm. 340 z Berlínskej štátnej knižnice. Charakteristiky tohto variantu rozprávania sme v našej práci zdokumentovali a vyhodnotili. Tento text nesie výrazné stopy pôvodnej rozprávačskej tradície s priamymi odkazmi na odporované historické dianie a nálady v spoločnosti, hoci fakty vydávané za historické, treba posudzovať opatrne. Vzhľadom na relatívne citlivý obsah, ktorý bol zameraný na preukázanie duchovnej prevahy ší'itskeho islamu v dominantne sunnitskom prostredí, získalo toto rozprávanie časom aj „nevinnejšiu“ podobu, ktorú predstavuje kľúčové dielo našej práce *Qiṣṣat al-Ḥağğáğ* (Príbeh o al-Ḥadždžádžovi, rkp. Bašagić TF 136 No. 387). Tento text si našiel cestu do Univerzitnej knižnice v Bratislave ako súčasť ojedinelej Bašagićovej zbierky islamských rukopisov. Ďalší prepracovaný variant rozprávania bol, zrejme pre svoju obľúbenosť, vložený aj do jedného z rukopisov Tisíc a jednej noci, ktorý je uložený v Bodleianskej knižnici v Oxforde. Je pre nás veľkým potešením, že sa nám podarilo práve tento pozoruhodný príbeh v Bašagićovej zbierke objaviť a sprístupniť slovenským čitateľom v arabskej edícii i slovenskom preklade.

³⁴¹ Pozri aj preklady vybraných pasáží z rkp. Berlín Pm. 340 v kapitole č. 10.

Literatúra:

Skratky:

EALL = VERSTEEGH, Kees, et al. (eds.). *The Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. I – IV. vols. Leiden: Brill, 2011.

EI = BEARMAN, Peri et al. (eds.) *The Encyclopaedia of Islam. New [= second] Edition*. I – XII vols. Leiden: Brill, 1960 – 2006.

EI1 = HOUTSMA, M. TH. et al. (eds.) *The First Encyclopaedia of Islam. 1913 – 1936*. I – IX vols. Leiden: Brill, 1993.

Rukopisné pramene:

Alf layla wa layla [Tisíc a jedna noc]. Rkp. Bodl. Orient No. 550 – 557 (7 zväzkov, datovaných do 1764 – 1765). Rukopis je známy aj ako tzv. *Wortley-Montague manuscript of the Arabian Nights*. Oxford: the Bodleian Library of Oxford.

Hikájat al-Ḥadždžádž ath-Thaqafí ma‘a Muḥammad al-Báqir. [Príbeh al-Ḥadždžádža ath-Thaqafího s Muḥammadom al-Báqirom] Rkp. Pm. 340, [s.a.], 23 ff. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz.

Qiṣṣa ḥadathat fī madžlis al-Ḥadždžádž ath-Thaqafí [Príbeh, ktorý sa stal na zasadaní al-Ḥadždžádža ‘th-Thaqafího]. Rkp. No. 218, 4ff., 1085 AH. Rijád: Maktabat Džámi‘at al-malik Sa‘úd.

Qiṣṣat al-Ḥağğáğ [Príbeh o al-Ḥadždžádžovi] Rkp. TF 136 No. 387, ff. 57b – 61a, 1777. Bratislava: Univerzitná knižnica, Bašagićova zbierka islamských rukopisov.

Zoznam bibliografických odkazov:

- ‘ABDARRAḤMÁN, Jásir. *Maṡsú‘at al-achlâq wa ‘z-zuḥd wa ‘r-raqá‘iq*. [Encyklopédia morálneho správania, asketizmu a duchovnosti]. Al-Maktaba ‘š-šámila [online] [cit. 2024-02-01] Dostupné na <https://shamela.ws/book/96918/402#p1>
- AHLWARDT, Wilhelm. *Verzeichniss der arabischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin*. [= *Die Handschriften-Verzeichnisse der königlichen Bibliothek zu Berlin*], Achter Band, Berlin: Asher, 1896.
- AMSTRONGOVÁ, Karen. *Islam*. Preložil Ján Pauliny. Bratislava: Slovart, 2002.
- BADAWI, Elsaid; CARTER Michael G.; GULLY Adrian. *Modern Written Arabic. A Comprehensive Grammar*. London, New York: Routledge, 2004.
- BADAWI, Elsaid. *Mustawaját al-‘arabíja ‘l-mu‘ášira fí Mišr*. [Úrovne arabského jazyka v Egypte]. Al-Qáhira: Dár al-Ma‘árif, 1973.
- Bašagić’s Collection of Islamic Manuscripts in the University Library in Bratislava*. Univerzitná knižnica v Bratislave. [online] [cit. 2023-09-23] Dostupné na <http://retrobib.ulib.sk/Basagic/frames.htm>
- BELLINO, Francesca. Stylistic and Linguistic Features of the Theme of the Duel in the Ġazwat Ra’s al-Ġül. In: Jérôme LENTIN and Jacques GRAND’HENRY (eds.): *Moyen arabe et variétés mixtes de l’arabe à travers l’histoire*. Louvain-La-Neuve: Institut Orientaliste, 2008, s. 39 – 62.
- BELLINO, Francesca. Another Manuscript of Pétis de la Croix’s *Histoire Arabe de Sindibad le Marin*. In: *Quaderni di Studi Arabi*, Nuova Serie, 12, 2017, s. 103 – 132.
- BLAŠKOVICS, Jozef; PETRÁČEK, Karel; and VESELÝ, Rudolf. *Arabische, türkische und persische Handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava*. Unter der Redaktion Jozef BLAŠKOVICS bearbeiteten: die arabischen Handschriften Karel PETRÁČEK, die türkischen Handschriften Jozef BLAŠKOVICS, die persischen Handschriften Rudolf VESELÝ. Bratislava: Die Universitätsbibliothek in Bratislava, 1961.
- BLAU, Joshua. *A Grammar of Christian Arabic based mainly on South Palestinian Texts from the First Millennium*. 3 vols. (Corpus Scriptorum Orientalium, 267, 276, 279) Louvain: Secrétariat du CorpusSCO, 1966 – 1967.

- CANOVA, Giovanni. Editor's Preface, Twenty Years of Studies on Arabic Epics. In: Giovanni CANOVA (ed.): *Studies in Arabic Epics. Oriente Moderno*. 2/2003 Roma: Istituto per l'Oriente, C. A. Nallino, s. v – xxii.
- CANOVA Giovanni. (ed.): *Studies in Arabic Epics. Oriente Moderno* 2/2003 Roma: Istituto per l'Oriente, C. A. Nallino.
- DEN HEIJER, Johannes. Introduction: Middle and Mixed Arabic, A New Trend in Arabic Studies. In: Liesbeth ZACK and Arie SCHIPPERS (eds.): *Middle Arabic and Mixed Arabic, Diachrony and Synchrony*. Leiden: Brill, 2012, s. 1 – 26.
- DIETRICH, A[lbert]. Al-Ḥadjjādī ibn Yūsuf. In: *EI*, zv. 3, 1986, s. 39 – 43.
- DOUFIKAR-AERTS, Faustina. Ġarā'ib or 'Aġā'ib, that's the Question: Vocalised Script in Two Arabic Romances of Alexander. In: Jérôme LENTIN and Jacques GRAND'HENRY (eds.): *Moyen arabe et variétés mixtes de l'arabe à travers l'histoire. Actes du Premier Colloque International (Louvain-la-Neuve, 10-14 mai 2004)*. Louvain-La-Neuve: Institut Orientaliste, 2008, s. 165 – 179.
- DOZY, Reinhardt. *Supplément aux dictionnaires arabes*. Paris, Leide: Brill, 1927.
- ED. Ḥasab wa Nasab. In: *EI*, zv. 3, 1986, s. 238 – 239.
- GACEK, Adam. *Arabic Manuscripts. A Vademecum for Readers*. Leiden, Boston: Brill, 2009.
- GARDET, Louis. Fitna. In: *EI*, zv. 2, 1983, s. 930 – 931.
- GAŽÁKOVÁ, Zuzana. Arabic Epics. In: Alessandro BAUSI et al. (eds.): *Comparative Oriental Manuscript Studies. An Introduction*. Hamburg: Tredition, 2015, s. 397 – 402.
- GAŽÁKOVÁ, Zuzana. Fenomén strednej arabčiny a jej charakteristiky v textoch arabských ľudových rozprávání. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 63, č. 2, 2012, s. 153 – 166.
- GAŽÁKOVÁ, Zuzana. Koexistencia vysokej a ľudovej literatúry na pozadí kritických názorov významných arabských učencov. In: *Studia Orientalia Slovaca* VIII, 2009, s. 137 – 159.

- GAŽÁKOVÁ, Zuzana. Some Remarks on Aljamiado Literature and the Usage of Arebica in Bosnia and Herzegovina. In: Johannes DEN HEIJER; Andrea SCHMIDT; Tamara PATARIDZE (eds.): *Script Beyond Borders: A Survey of Allographic Traditions in the Euro-Mediterranean World*. Leuven: Peeters Publishers, 2014, s. 453 – 471.
- GAŽÁKOVÁ, Zuzana. The Qiṣṣat al-Ḥaġġāġ from the University Library in Bratislava. In: *Acta Orientalia Hungarica* 76, 2023, 2, s. 273 – 303.
- GAŽÁKOVÁ, Zuzana. *Vybrané kapitoly z arabskej ľudovej literatúry*. Vysokoškolské skriptá. Bratislava: Stimul, 2021.
- GAŽÁKOVÁ, Zuzana; PAULINY, Ján. *Arabský jazyk a kultúra*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013.
- GENETTE, Gérard. *Introduction à l'architexte*. Paris: Seuil, 1979.
- Al-Ghulám alladhí taḥaddá 'l-Ḥadždžádž wa aḥradžahu bi-fašáḥatihi wa dhaká'ihī [online] [cit. 2023-02-01] Dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=nu2lV3PsZrI&t=290s>
- GOMBÁR, Eduard; PECHA, Lukáš. *Dějiny Iráku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013.
- GROTZFELD, Heinz. Rabī' al-'awwal and Nahr el-Kibīr. The notion of dichotomy and its expression in Arabic. In: *Zeitschrift für Arabische Linguistik* 38, 2000, s. 7 – 14.
- HALFLANTS, Bruno. *Le Conte du Portefaix et des Trois Jeunes Femmes dans le manuscrit de Galland (XIV–XVe siècles)*. Louvain-La-Neuve: Université Catholique de Louvain, 2007.
- HAMDAN, Omar. The Second Maṣāḥif Project: A Step towards the Canonization for the Qur'ānic Text. In: Angelica NEUWIRTH; Nicolai SINAI; and Michael MARX (eds.): *The Qurān in Context. Historical and Literary Investigations into the Qur'ānic Milieu*. Leiden, Boston: Brill, 2010, s. 795 – 836.
- AL-HAMADHĀNĪ, Abū 'l-Fadl Badī' az-Zamán. *Maqámy*. Preložil František Ondráš. Praha: Academia, 2016.
- HANAKOVIČ, Štefan; KURUC, Alojz; BALENT, Boris. *Slovenská knihovnícka terminológia*. Martin: Matica slovenská, 1965

HEATH, Peter. 'Antar Hangs his Mu'allaqa: History, Fiction, and Textual Conservatism in *Sīrat 'Antar ibn Shaddād*. In: Sabine DORPMUELLER (ed.): *Fictionalizing the Past: Historical Characters in Arabic Popular Epic*. Leuven: Peeters, 2012.

HELLER, Bernard. *Zakáríjá*. *E11*, zv. 8, 1993, s. 1202.

The History of al-Ṭabarī. Vol. I. *General Introduction and From the Creation to the Flood*. Translated and annotated by Franz Rosenthal. Albany: State University of New York Press, 1989.

The History of al-Ṭabarī. Vol. XX. *The Collapse of the Sufyānid Authority and the Coming of the Marwānids*. Translated by G. R. Hawting. Albany: State University of New York Press, 1989.

The History of al-Ṭabarī. Vol. XXI. *The Victory of the Marwānids A.D. 685–693/A.H. 66–73*. Translated by Michael Fishbein. Albany: State University of New York Press, 1990a.

The History of al-Ṭabarī. Vol. XXII. *The Marwānid Restoration. The Caliphate of 'Abd-al-Malik A.D. 693–701/A.H. 74–81*. Translated and annotated by Everett K. Rowson. Albany: State University of New York Press, 1989a.

The History of al-Ṭabarī. Vol. XXIII. *The Zenith of the Marwānid House*. Translated and annotated by Martin Hinds. Albany: State University of New York Press, 1990.

CHIPMAN, Leigh. Appendix Four. *Glossary Of Medico-Pharmaceutical Terminology*. In: *The World of Pharmacy and Pharmacists in Mamlūk Cairo*. Leiden: Brill, 2010.

IBN KHALLIKÁN. *Ibn Khallikán's Bibliographical Dictionary*. Translated from the Arabic by Baron Mac Guckin De Slane, Vol. I. Paris: Oriental Translation Fund for the Great Britain and Ireland, 1843.

IBN KHALLIKÁN. *Ibn Khallikán's Bibliographical Dictionary*. Translated from the Arabic by Baron Mac Guckin De Slane, Vol. II. Paris: Oriental Translation Fund for the Great Britain and Ireland, 1843.

IBN KHALLIKÁN. *Ibn Khallikán's Bibliographical Dictionary*. Translated from the Arabic by Baron Mac Guckin De Slane, Vol. IV. Paris: Oriental Translation Fund for the Great Britain and Ireland, 1871.

IBN MANZÚR. *Lisán al-‘Arab* [Jazyk Arabov]. Qom: Našr adab al-ḥawza, 15 vols., 1 suppl., 1405 AH.

IBN MUNABBIH, Wahb. *Kitáb at-tídzán fí mulúk Ḥimjar* [Kniha korunovaných kráľov Ḥimjaru]. Al-Qáhira: al-Haj’a ’l-‘amma li-qušúr ath-thaqáfa, 1996.

IVANOVÁ-ŠALIGOVÁ, Mária; MANÍKOVÁ, Zuzana. *Slovník cudzích slov*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983.

AL-JA’QÚBÍ, Abú ’l-‘Abbás Aḥmad ibn Abí Ja’qúb. *Táríḥ* [História]. Leiden: Brill, 1884.

AL-KISÁÍ, Abú al-Hasan. *Kniha o počiatku a konci a rozprávania o prorokoch*. Vybral a preložil Ján Pauliny. Bratislava: Tatran, 1980.

AL-KISA’I, Muḥammed ben ‘Abdallah. *Vita Prophetarum auctore Muḥammed ben ‘Abdallah al-Kisa’i ex codicibus, qui in Monaco, Bonna, Lugd. Batav. Lipsia et Ghotana asservantur* [Životy prorokov podľa Muḥammada ibn ‘Abdalláha al-Kisá’ího založené na rukopisoch uložených v Monaku, Bonne, Leidene, Lipsku, and Ghote]. Ed. Isaac EISENBERG. Leiden: Brill, 1922 – 1923.

KLASOVÁ, Pamela Markéta. *Empire Through Language: al-Hajjāj b. Yūsuf al-Thaqafī and the Power of Oratory in Umayyad Iraq*. PhD. diss. Washington: Georgetown University, 2018. [online] [cit. 2022-02-01] Dostupné na https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/1053041/Klasova_georgetown_0076D_14125.pdf?sequence=1

Kniha Tisíce a jedné noci. 8 zväzkov. Preložil Felix Tauer. Praha: ČSAV, 1958 – 1963.

KOHLBERG, E[ta]. Muḥammad b. Alī. In: *EI*, zv. 7, 1993, s. 397 – 400.

Korán. Preklad z arabštiny, predmluva, komentár a rejstřík zostavil Ivan Hrbek. Praha: Academia, 2003.

Korán. *Preklad do slovenského jazyka s vysvetlivkami a výkladom*. Tretie vydanie. Preložil Abdulwahhab Al-Sbenaty. Bratislava: LEVANT s.r.o., 2015.

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad, 1992.

KUDLÁČKOVÁ, Zuzana. *Z průpovědí arabských. Historie a současnost českého prekladu z arabštiny*. Praha: Litera proxima, 2011.

- LACINÁKOVÁ, Mária. Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu 2 diel. In: *Slovenská reč* 86, 2021, 2, s. 173 – 191.
- LACINÁKOVÁ, Mária. Variations in Eight Manuscript Versions of al-Kisā's Depictions of Seven Heavens. In: *Acta Orientalia Hungarica* 73, 2020, s. 199 – 230.
- LACINÁKOVÁ, Mária. *Rukopisné zápisy al-Kisáiho zbierky. Pozoruhodnosti tohto sveta a večnosti. 1. diel: Úvodné časti pohľadom jazykovedca a editora*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2022.
- LALANI, Arzina E. *The Role of Muḥammad al-Bāqir in Early Islam*. Thesis presented for the degree of Doctor of Philosophy. Edinburgh: University of Edinburgh, 1988.
- LANE, Edward William. *Arabic-English Lexicon*. Edited by Stanley Lane-Poole. London: Williams and Norgate, 1863 – 1893. [online] [cit. 2022-02-01]. Dostupné na https://lexicon.quranic-research.net/Part_3.html.
- LENTIN, Jérôme. Middle Arabic. In: *EALL*, zv. 2, 2008, s. 215 – 224.
- LENTIN, Jérôme. Moyen Arabe et Variétés Mixtes de l'Arabe: Premier Essai de Bibliographie – Supplément no. 3. In: Jérôme LENTIN; Jacques GRAND'HENRY (eds.): *Middle and Mixed Arabic Over Time and Across Written and Oral Genres: From Legal Documents to Television and Internet Through Literature*. Louvain-La-Neuve: Peeters, 2022, s. 27 – 49.
- LENTIN, Jérôme. Normes orthographiques en moyen arabe: sur la notation du vocalisme bref. In: Liesbeth ZACK; Arie SCHIPPERS (eds.): *Middle Arabic and Mixed Arabic, Diachrony and Synchrony*. Leiden: Brill, 2012, s. 209 – 234.
- LENTIN, Jérôme. Variétés d'arabe utilisées dans quelques manuscrits syriens du Roman de Baybars et histoire du texte. In: Jean-Claude GARCIN (ed.): *Lectures du Roman de Baybars*. Marseille: Éditions Parenthèses – MMSH, 2003, s. 99 – 111.
- LEWIS, Bernard. *Dějiny Blízkého východu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- LJUBOVIĆ Amir. *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*. Sarajevo: Orijentalni institut, 1996.
- LJUBOVIĆ Amir. *Nad Bašagićevom zaostavštinom*. Mostar: Arhiv Hercegovine, 1998.

- LJUBOVIĆ Amir. *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*. Sarajevo: Orijentalni institut, 1995.
- MADEYSKA, Danuta. The Language and Structure of the *Sīra*. In: *Quaderni di Studi Arabi*, 9 / 1991, s. 193 – 218.
- AL-MAHDÍ, Ḥusajn ibn Muḥammad. *Šajd al-afkár fī 'l-adab wa 'l-achlāq wa 'l-ḥukm wa 'l-amthāl* [Lov na myšlienky v oblasti literatúry, morálky, úsudku a prísloví]. Šan 'á': Dár al-kutub bi wizárat ath-thaqáfa, 2009.
- MARZOLPH, Ulrich; VAN LEEUWEN, Richard (with the collaboration of Hassan WASSOUF). *The Arabian Nights Encyclopaedia*. Santa Barbara; Denver; Oxford: ABC-CLIO, 2004.
- AL-MAS'ÚDÍ, Abú Ḥasan 'Alí ibn al-Ḥusajn. *Murúdz adh-dhahab wa ma'ádin al-džawhar* [Lúky zlata a žriedla drahokamov], 4 zväzky. Bajrút: al-Maktaba 'l-'ašaríja, 2005.
- MÉSZÁROSOVÁ, Klára. Knihy Safveta Bega Bašagića vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave. In: *Studia Bibliographica Posoniensia I*, 2006, s. 95 – 107.
- MOUSSA-MAHMOUD, Fatma. A Manuscript Translation of the "Arabian Nights" in the Beckford Papers. In: *Journal of Arabic Literature*, Vol. 7, 1976, s. 7 – 23.
- MONTGOMERY WATT, William. Abū Lahab. In: *EI*, zv. 1, s. 136 – 137.
- AL-MURSI, Kamáladdín 'Abdalghaníj: *Min qađájá 't-tarbija 'd-díníja fī 'l-mudžtama' al-islámí*. [Z otázok náboženskej výchovy v islamskej spoločnosti] Al-Iskandaríja: Dár al-ma' rifa 'l-džámi' íja, 1998. [online] [cit. 2023] Dostupné na <https://shamela.ws/book/11732/156>
- AL-MUSAWY, Muhsin Jassim. *The Islamic Context of The Thousand and One Nights*. New York: Columbia University Press, 2009.
- OLIVERIUS, Jaroslav. *Svět klasické arabské literatury*. Praha: Atlantis, 1995.
- OSENI, Z. I. An Examination of al-Ḥajjāj b. Yūsuf al-Thaqafí's Major Policies. In: *Islamic Studies*, Vol. 27, No. 4, 1988, s. 317 – 327.
- PALMER, Edward Henry. *A Grammar of the Arabic Language*. London: Waterloo Place, 1874.

- PAULINY, Ján. *Život v ríši kalifov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972.
- PAULINY, Ján. Prekladanie z arabskej literatúry – hľadanie cesty. In: Ján VILIKOVSKÝ (ed.): *Preklad včera a dnes. Zborník príspevkov z konferencie "40 rokov prekladu v socialistickej spoločnosti"*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1986, s. 197 – 205.
- PERTSCH, Wilhelm. *Die Arabischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha*, zv. 4. Gotha: Perthes, 1883.
- PIERCE, Matthew. *Twelve Infallible Men. The Imams and the Making of Shi'ism*. Cambridge; London: Harvard University Press, 2016.
- A Plain and Literal Translation of The Arabian Nights Entertainments, Now Entitled as The Book of the Thousand Nights and a Night*. Translated by Richard F. Burton. 10 volumes, 6 volumes of *Supplemental Nights to the Book of the Thousand Nights and a Night*. United States, printed by the Burton Club for private subscribers, 1888. [online] [cit. 2023-02-02] Dostupné na <https://burtoniana.org/books/1885-Arabian%20Nights/index.htm#supp>
- The Qur'an*. English Translation and Parallel Arabic Text. Translated with an Introduction and Notes by M. A. S. Abdel Haleem. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- REZVAN, E. A. The Qur'an and its world: VI. Emergence of the canon: the struggle for uniformity. In: *Manuscripta Orientalia*, Vol. 4, June No. 2, 1998.
- RAGGETTI, Lucia. On a „World of Beasts“. Review Article. In: *Journal of Islamic Manuscripts*, Vol. 5, 2014, s. 73 – 75.
- SEIDENSTICKER, Tilman. How Arabic Manuscripts Moved to German Libraries. In: *Manuscript Cultures*, No. 10, Hamburg: Centre for the Study of Manuscript Cultures, 2017, s. 73 – 82.
- SINDAWI, Khalid. Tell Your Cousin To Place a Ring on His Right Hand and Set With a Carnelian: Notes On Wearing The Ring On the Right Hand Among Shi'ites. In: *Journal of Semitic Studies*, LVVII/2 Autumn 2012, s. 195 – 320.

- Slovník cudzích slov* (akademický). 2., doplnené a prepracované vyd. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. PETRÁČKOVEJ a J. KRAUSA. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. [online] [cit. 2024-02-01] Dostupné na https://www.juls.savba.sk/slovník_cudzích_slov_2005.html
- STANFIELD-JOHNSON, Rosemarie. From One Thousand and One Nights to Safavid Iran: A Persian Tawaddud. In: *Islam* 94 (1), 2017, s. 158 – 191.
- AS-SUJÚTÍ, Džaláladdín ibn ‘Abdarraḥmán ibn Abí Bakr. *Táríḥ al-chulafá’*. [História kalifov]. Ad-Dawḥa: Wizárat al-awqáf wa ‘š-šu’ún al-islámíja, 2013.
- ŠAHRASṬÁNÍ, Muhammad. *Kniha náboženských a filozofických sekt a škol*. Preložil B. Ostránský. Praha: Academia, 2021.
- TALMON, Adi. Tawaddud – the Story of a *Majlis*. In: Hava LAZARUS-YAFEH; Mark R. COHEN; Sasson SOMEK; Sidney H. GRIFFITH (eds.): *Interreligious Encounters in Medieval Islam*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1999, s. 120 – 127.
- The Tales of the Prophets of al-Kisa`i*. Translated from the Arabic with notes by W. M. Thackston, Jr. Boston: Twayne Publishers, 1978.
- TAUER, Felix. *Svět islámu, jeho dejiny a kultura*. Praha: Vyšehrad, 1984.
- Tisíc a jedna noc*. 8 zväzkov. Preložil Ján Pauliny. Bratislava: Ikar, 2009 – 2011.
- Tisíc a jedna noc*. 5 zväzkov. Preložil Felix Tauer. Praha: Odeon, 1973 – 1975.
- VAJDA, G[eorges]. *Hābīl wa Qābīl*. In: *EI*, zv. 3, s. 13 – 14, 1986.
- VAN ARENDONK, C[ornelis]. *Hātim al-Ṭā`ī*. In: *EI*, zv. 3, 1986, s. 274 – 275.
- WEHR, Hans. *Dictionary of Modern Written Arabic*. Beirut: Librairie du Liban, 1980.
- WITKAM, Jan Just. *Inventory of the Oriental Manuscripts of the Library of the University of Leiden*. Volume 15, Manuscripts OR. 14.001 – OR.15.000. Leiden: Ter Lugt Press, 2007.
- WRIGHT, William. *A Grammar of the Arabic Language translated of the German of Caspari and edited with numerous additions and corrections II*. Cambridge: At the University Press, 1898.

Zahraničná prezentácia unikátnej Bašagičovej zbierky islamských rukopisov z fondov Univerzitnej knižnice v Bratislave v rámci SK press. [online] [cit. 2022-09-23] Dostupné na <https://www.culture.gov.sk/ministerstvo/medialny-servis/aktuality-ministerstva-kultury/zahranicna-prezentacia-unikatnej-basagicovej-zbierky-islamskych-rukopisov-z-fondov-univerzitnej-kniznice-v-bratislave-v-ramci-sk-pres/>

ZAMAROVSKÝ, Vojtech. *Velké příběhy starověku*. Bratislava: Perfekt, 2018.

Rozsah: 5,60 AH

The Dispute of al-Ḥajjāj ibn Yūsuf ath-Thaqafī with a Young Man Based on the Manuscript Sources from the Berlin State Library and the University Library in Bratislava.

Zuzana Gažáková

This monograph provides a description, a scholarly edition, and a Slovak translation of an interesting variant of a well-known folk narrative about the mighty Umayyad governor al-Ḥajjāj ibn Yūsuf and a young man. The story is preserved in Ms. TF 136 No. 387 from the Bašagić Collection of Islamic Manuscripts, housed at the University Library in Bratislava, Slovakia. A variation of this story was also incorporated into *The Arabian Nights*, appearing in the well-known Wortley-Montague manuscript stored in the Bodleian Library in Oxford. In this monograph, we will further examine the historical background of the story, focusing primarily on its two protagonists: al-Ḥajjāj ibn Yūsuf and the young man, who most likely personifies the fifth Shīʿite Imām, Muhammad al-Bāqir. In addition to that, we will try to compare Ms. TF 136 No. 387 from the Bašagić Collection with Ms. Pm 340 from the Berlin State Library, which almost certainly contains an older version of the narrative. Ultimately, we will strive to demonstrate that Ms. TF 136 No. 387 from the Bašagić Collection is most likely a revised version of the tale, one that was cleansed not only of vulgar language directed at the leaders of the Umayyad state but also of explicitly erotic elements and comments that clearly indicate the Shīʿite background of the narrative.

Keywords: al-Ḥajjāj ibn Yūsuf ath-Thaqafī (661 – 714), *The Arabian Nights*, Arab popular literature, the Bašagić Collection of Islamic Manuscripts.